

KULCZYK
FOUNDATION

EDYCJA 2

EFEKT DOMINA

E D U K A C J A

Materiały dla nauczycieli

+15 lat

ROZMOWY, KTÓRE MAJĄ MOC

Jak mówić, by być słyszonym? Jak wyrażać myśli, by być rozumianym? Takie pytania stawiali już wielcy filozofowie czasów starożytnych. Wówczas sztuka pięknego mówienia, celnego argumentowania oraz skutecznego przekonywania była szczególnie ceniona. Choć minęły tysiące lat, nadal te umiejętności są niezwykle ważne i potrzebne. Dziś niestety często obserwujemy brak chęci wzajemnego zrozumienia i prowadzenia rzeczowej dyskusji. W przestrzeni publicznej dominują złe wzorce. Rozmówcy, którzy nie słuchają siebie nawzajem i nie sięgają po argumenty, tylko odwołują się do emocji i atakują drugą stronę – to obraz przeważający w medialnych przekazach.

Tym bardziej ważne jest tworzenie przestrzeni na dyskusję dla młodych ludzi, którzy dopiero poznają świat i uczą się, jak on funkcjonuje. Zachęcajmy ich do obserwacji, zadawania pytań i rozmawiania o tym, co jest dla nich ciekawe i ważne oraz jakie emocje budzi w nich to, co widzą. Poświęćmy czas na takie rozmowy, na naukę słuchania drugiego człowieka i otwartości na jego zdanie, ale również krytycznego myślenia i nieulegania manipulacji. Przypomnijmy sobie własne doświadczenia – przegadane noce, dyskusje i spory, możliwość wyrażenia tego, „co nam w duszy gra”, i usłyszenia opinii innych. Jak takie rozmowy o ważnych rzeczach wpłynęły na nasze postrzeganie świata i na to, jakimi ludźmi dziś jesteśmy?

Prawo do wyrażania swojej opinii to wyraz wolności jednostki. Jednak nie w każdym miejscu na świecie jest ono respektowane. Miałam okazję się o tym przekonać, realizując 6. sezon serialu dokumentalnego „Efekt Domina”, który powstawał w najodleglejszych zakątkach globu. To były często wstrząsające doświadczenia, które stały się inspiracją do materiałów edukacyjnych wydawanych przez moją Fundację.

Ten zeszyt, poza wiedzą na temat retoryki, zawiera również tematy do rozmowy z młodzieżą o różnych aspektach wolności. Mam nadzieję, że da on Państwu szansę na zainicjowanie wielu pasjonujących dyskusji z Waszymi uczniami i pomoże im w wyrażaniu własnych opinii oraz znajdowaniu argumentów na ich poparcie. Umiejętność rozmowy, argumentowania i przekonywania innych ludzi do swoich idei to często początek zmian nie tylko w życiu pojedynczej osoby, ale i w funkcjonowaniu całych społeczeństw. To Efekt Domina.

Dominika Kulczyk
Prezes zarządu
Kulczyk Foundation

ROZMOWA JAKO TWORZENIE PRZESTRZENI WOLNOŚCI PRZEZ UCZNIÓW

Zaproszenie do rozmowy (debaty) jest wyrazem zainteresowania poglądami, przekonaniem, doświadczeniami, refleksjami drugiego człowieka. To stworzenie mu przestrzeni dla uzewnętrznienia jego osobistego, prywatnego świata. To także możliwość uwolnienia za pomocą słów, zdań, wypowiedzi... jego myśli.

Zaproszenie do rozmowy wymaga stworzenia przestrzeni: wolności, akceptacji, otwartości, wzajemnego szacunku, możliwości współtworzenia, rozwoju.

Wolność. Wyraża się w prawie wypowiedzenia się zgodnie z własną wolą i przekonaniem. Nie oznacza jednak formułowania myśli w niekontrolowany strumień wypowiedzi. W trakcie rozmowy respektujemy wspólne prawo do wyrażania poglądów i przekonań. Granice naszej wolności są wyznaczone granicami wolności ludzi, z którymi rozmawiamy.

Akceptacja dla człowieka i jego przekonań. Mówimy o tym, co spostrzegamy, co sądzimy na dany temat, o czym jesteśmy przekonani, co nas niepokoi, zastanawia, czego się obawiamy. Wyrażamy swoje opinie. Możemy różnić się w sposobie interpretowania tych samych faktów. Nasze opinie na dany temat mogą być odmienne. Mamy prawo się różnić.

Otwartość. Rozmawiając z ludźmi, poznajemy ich świat, dowiadujemy się tego, co jest dla nich ważne, wartościowe, a co w osobistej hierarchii wartości znajduje się nieco niżej lub jest mało istotne. Dowiadujemy się, jak nasi rozmówcy postrzegają i interpretują rzeczywistość, która ich/nas otacza. Mogą ją przecież postrzegać inaczej niż my. Otwartość wiąże się z unikaniem oceniania, krytykowania, negowania poglądów innych niż nasze osobiste. Nie musimy się zgadzać, możemy podjąć próbę sformułowania argumentów, które mają przekonać rozmówców do spojrzenia z naszej perspektywy.

Szacunek. Wyraża się w przekonaniu, że mamy prawo się różnić, mamy prawo myśleć inaczej i postępować odmiennie. Możemy jednak podjąć próbę wypracowania wspólnego stanowiska i wspólnych rozwiązań. Takich, które będą satysfakcjonujące dla wszystkich.

Współtworzenie. To przebieg rozmowy, współodpowiedzialność za wypowiedziane słowa, wyrażone propozycje, zwerbalizowane argumenty i kontrargumenty, sformułowane wnioski. Podejmując rozmowę, zakładamy jej współtworzenie – dzielenie się, osobisty wkład każdej ze stron. W przeciwnym razie mamy do czynienia z monologiem lub manipulacją.

Rozwój. Podejmując rozmowę – dialog z drugim człowiekiem (innymi ludźmi), tworzymy przestrzeń dla rozwoju każdego z uczestników tej rozmowy. Nasze myśli, pomysły, poglądy inspirują innych, wywołują namysł, mobilizują do działania, do samorozwoju. Każdy z uczestników rozmowy wnosi w jej przebieg coś wyjątkowego, niepowtarzalnego i wartościowego.

Młodzi ludzie z uwagą i krytycznie oglądają rzeczywistość, w której żyją, którą obserwują w życiu realnym i za pośrednictwem mediów. Potrafią uważnie patrzeć i słuchać innych. Cenią poglądy inne niż własne. Są otwarci i refleksyjni. Są krytyczni. Nie przyjmują wszystkiego, co proponuje im otoczenie. Wybierają to, co im odpowiada. Dysponują wiedzą. Wiedzą, gdzie poszukiwać informacji. Wiedzą, jak korzystać z różnych źródeł danych.

Chcą dyskutować i są gotowi na wymianę poglądów. Są elastyczni. Tworzą sieci, w ramach których wymieniają opinie, dyskutują, współpracują. Wspierają się w tworzonych przez nich społecznościach (sieciach). Są kreatywni. Swoimi pomysłami zadziwiają, inspirują innych. Zараżają się pomysłami. Pragniemy zatem wykorzystać ten potencjał młodych ludzi, zapraszając do rozmowy (debaty) na tematy kluczowe dla współczesnego człowieka, dla współczesnego świata, dotyczące: wolności, prawa do niej, jej granic, sposobów uzewnętrzniania itp.

Propozycje rozmów zostały ujęte w następujące tematy:

- Co dziś znaczy być wolnym?
- Co może ograniczać naszą wolność?
- Jak wyrazić swoją wolność?
- Po co nam marzenia?
- Czy majątek daje wolność?
- Czy nasze opinie są naprawdę nasze?
- Tworzę rozwiązania, więc jestem wolny?
- Moje działania mają znaczenie – zmieniają świat wokół mnie.

Zachęcając do debaty na temat wolności, tworzymy przestrzeń do wyrażenia osobistej wolności przez uczniów:

- słuchamy tego, co mówią;
- zachęcamy do uważnego (otwartego słuchania) innych;
- zachęcamy do wyrażenia indywidualnej refleksji;
- inspirujemy do dzielenia się przemyśleniami;
- spieramy się na argumenty;
- szanujemy odmienne poglądy;
- przekonujemy się w sposób merytoryczny;
- zwracamy uwagę na odpowiedzialność za wypowiedziane słowa;
- inspirujemy do formułowania wniosków;
- zachęcamy do poszukiwania i wspólnego wypracowywania rozwiązań;
- formułujemy wspólne konkluzje.

Zapraszamy do rozmów o tym, co ważne dziś i co będzie istotne w przyszłości. Zachęcamy do tworzenia młodym ludziom przestrzeni i warunków do refleksji, do osobowego rozwoju, by mogli wzrastać, stawać się odpowiedzialnymi obywatelami świata w XXI wieku. To przecież młodzi ludzie będą kreować swoją i naszą przyszłość.

Zależy nam, by prowadzone przez uczniów rozmowy przyjęły formę debaty, którą rozumiemy jako sposób wymiany poglądów, przekonań, argumentów, pozwalający spojrzeć na problem, zagadnienie z różnych perspektyw. Uchwycić nie tylko to, co oczywiste dla większości, ale także to, na co zwracają uwagę pojedyncze osoby. Debata ma dla nas charakter koncyliacyjny, gdyż zadaniem jej uczestników jest dążenie do porozumienia. Dyskusja, do której zachęcamy nauczycieli i uczniów, jest propozycją problemową, proponujemy bowiem koncentrację uwagi na kwestiach, które oglądamy z różnych perspektyw – rozważamy, snujemy refleksje, formułujemy argumenty, przyjmujemy je lub dokładamy kontrargumenty, doprowadzamy do wspólnych konkluzji.

Prof. UAM dr hab. Kinga Kuszak
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wstęp

„Retoryka” w powszechnym użyciu oznacza często pustostowie wykorzystywane w celu pokonania przeciwnika (czcza retoryka, czysta retoryka, pusta retoryka) – niemały wpływ na takie właśnie postrzeganie retoryki mają media i politycy. Bywa utożsamiana czasem z elokucją, czyli wystowieniem, a to z kolei bardzo zawęża perspektywę i powoduje, że co prawda wiemy, co to jest metonimia lub hiperbola, ale często zapominamy, do czego te środki mogą służyć, do kogo mówimy, co chcemy osiągnąć dzięki naszemu tekstowi. Warsztaty retoryczne, które tu przedstawiamy, mają przywrócić właściwe proporcje każdemu z etapów przygotowywania tekstu: inwencyjnemu, kompozycyjnemu, elokucyjnemu. Nie uciekając od prezentowania podstawowych teorii, stawiamy jednak przede wszystkim na możliwość praktycznego wykorzystania kolejnych przedstawianych narzędzi. Przyświeca nam bowiem cel najważniejszy: chcemy odczarować i uprzystępnić retorykę.

Retoryka jako dziedzina wiedzy ma już ponad 2500 lat. Początkowo była silnie związana z życiem publicznym i oznaczała przede wszystkim sztukę dobrego mówienia (ars bene dicendi). Stanowiła zbiór reguł dotyczących układania i wygłaszania mów politycznych (genus deliberativum), sądowych (genus iudiciale) i okolicznościowych (genus demonstrativum), a więc przekazywała pewną wiedzę na temat sposobów używania języka w określonej sytuacji komunikacyjnej. Arystoteles, definiując retorykę jako „umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające”, zwraca uwagę na perswazję jako główny cel retoryki. Pierwotnie retoryka odnosiła się tylko do tekstów mówionych, ponieważ jednak na przestrzeni wieków formy komunikowania zmieniały się: najpierw wynaleziono druk, potem radiowe i telewizyjne środki przekazu, w końcu pojawił się internet, retoryka zaczęła włączać w zakres swoich zainteresowań kolejne obszary. Współcześnie retoryka rozumiana jest jako teoria efektywnej komunikacji oraz umiejętność skutecznego posługiwania się słowem. Narzędzia retoryczne można więc stosować w odniesieniu do dowolnych tekstów.

Reforma edukacji wprowadziła retorykę do szkół ponadpodstawowych ponad 10 lat temu – w 1999 roku; nowa podstawa programowa z 2018 roku poszerza jej obecność w edukacji szkolnej. Jest to bardzo ważny krok, ponieważ trudno przecenić kształcenie kompetencji retorycznych uczniów – zwłaszcza dzisiaj, kiedy podstawą zatrudnienia przestało być wyłącznie wykształcenie, nabyte umiejętności i doświadczenie zawodowe. Wręcz niezbędne do rozpoczęcia kariery zawodowej stało się posiadanie tzw. kompetencji miękkich, do których zalicza się przede wszystkim kompetencje komunikacyjne, wśród których są też kompetencje retoryczne. Niewątpliwie te ostatnie – rozumiane jako umiejętność tworzenia różnorodnych tekstów, na co składa się umiejętność porządkowania myśli, operowania symbolami i schematami argumentacyjnymi, znajomość mechanizmów działania tropów i figur i wiedza na temat sposobów oddziaływania na odbiorcę – pozwalają na sprawniejsze porozumiewanie się w każdej dziedzinie życia.

STRUKTURA WARSZTATÓW

Każda wypowiedź, by była skuteczna, powinna zawierać wyraźnie określony cel i strukturę argumentacyjną, przemyślaną kompozycję i formę słowną, dostosowaną do tematu wypowiedzi i kompetencji odbiorcy. W końcu powinna być wypowiedziana w sposób dostosowany do sytuacji. Klasyczna retoryka wyróżnia pięć etapów powstawania tekstu:

1. inwencję – to etap wynajdywania tematu, zbierania i selekcji materiału, której dokonuje się, biorąc pod uwagę to, kim jest nadawca, do kogo mówi, w jakich okolicznościach i jaki chce osiągnąć cel;
2. dyspozycję – gdy trzeba zdecydować o kompozycji tekstu i kolejności przedstawiania argumentów;
3. elokucję, a więc ubranie myśli w słowa, dobór środków językowych, które będą stosowne do tematu i okoliczności, uczynią tekst jasnym, zwięzłym, poprawnym, ale też atrakcyjnym;
4. zapamiętanie – opanowanie pamięciowe tekstu;
5. wygłoszenie – ustna prezentacja przekazu.

Etapy te wydzielono z myślą o tekście mówionym. Współcześnie narzędzia retoryczne wykorzystuje się do analizy i tworzenia wszelkiego typu tekstów. Mając to na uwadze, ćwiczenia warsztatowe opracowałyśmy w taki sposób, by uczeń na końcu umiał przygotować samodzielnie przeróżne typy tekstów. Zarówno te, które są ważne w jego szkolnej edukacji, np. rozprawka, przemówienie, recenzja, ale też wypowiedzi właściwe codziennej komunikacji, by umiał wzbudzić zainteresowanie, zbudować swój autorytet, skutecznie przekonać innych do swoich racji. Materiał podzieliłyśmy na sześć scenariuszy; można je realizować po kolei, ale można też wybrać te zakresy, które w danym momencie wymagają doskonalenia:

- scenariusz 1: *Sytuacja retoryczna, czyli otoczenie buduje znaczenie;*
- scenariusz 2: *Jak zacząć, czyli najtrudniejszy pierwszy krok;*
- scenariusz 3: *Argumentacja, czyli jak przekonać nieprzekonanych;*
- scenariusz 4: *Spójność i struktura, czyli porządki tekstowe;*
- scenariusz 5: *Wystawiamy się, czyli odpowiednie dać rzeczy słowo;*
- scenariusz 6: *Finis coronat opus, czyli koniec wieńczy dzieło.*

Każdy scenariusz zbudowany jest według określonego schematu:

1. **Wprowadzenie** – określamy w nim korzyści płynące z podejmowania namysłu nad określonym problemem retorycznym.
2. **Cele zajęć** – w punktach formułujemy najważniejsze cele do zrealizowania na poszczególnych spotkaniach.
3. **Pakiet wiedzy** – przedstawiamy w nim najważniejsze informacje dotyczące danego zagadnienia wraz z listą lektur, poszerzających ogląd tematu.
4. **Przebieg zajęć** – w tabeli umieszczamy wskazówki dla nauczyciela, dotyczące wprowadzania poszczególnych problemów i możliwości realizowania materiału, znajduje się tu również informacja o czasie potrzebnym do zrealizowania określonych ćwiczeń i numer ćwiczenia.
5. **Ćwiczenia** – zbiór zadań pozwalających doskonalić określone umiejętności.
6. **Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń.**

Rezultatem warsztatów ma być rozwinięcie kompetencji retorycznych uczniów, którzy powinni zyskać świadomość, jak za pomocą różnych form przekazu można wpływać na sposób postrzegania rzeczywistości przez innych, ale też wyrażać siebie. Powinni znać techniki komponowania tekstów, doboru środków językowych, które pełnią określoną funkcję i prowadzą do określonego celu. W końcu – umieć korzystać ze zbioru strategii i technik argumentacyjnych, znać mechanizmy perswazji i sposoby oddziaływania na ludzi.

Retoryka, przygotowując użytkowników języka do wszechstronnego udziału w komunikacji, ułatwia funkcjonowanie w życiu społecznym. Kształcenie kompetencji retorycznych jest oczywiście procesem długotrwałym i nie można mówić o jego zakończeniu na jakimś etapie – umiejętności komunikacyjne szlifujemy poprzez codzienną praktykę. Mamy nadzieję, że przedstawiane warsztaty retoryczne będą cennym etapem tego procesu.

Autorki:
Katarzyna Czarnecka
Monika Grzelka
Agnieszka Kula
Joanna Smól
Barbara Sobczak
Katarzyna Zagórska

Autorki pracują w Zakładzie Retoryki, Pragmalingwistyki i Dziennikarstwa Instytutu Filologii Polskiej Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu.

Stopka redakcyjna

Autorki scenariuszy:

dr hab. Katarzyna Czarnecka

dr Monika Grzelka

dr hab. Agnieszka Kula

dr hab. Joanna Smól

dr hab. Barbara Sobczak

dr hab. Katarzyna Zagórska

Nadzór merytoryczny:

dr hab. Agnieszka Kula

Konsultacje: prof. UAM dr hab. Kinga Kuszak

Fotografie: Tatiana Jachyra, Michał Przedlacki

Realizacja serialu „Efekt Domina”: TVN

Nadzór redakcyjny:

zespół Działu Edukacji Kulczyk Foundation

Redakcja i korekta: Karol Francuzik

Projekt, skład i opracowanie graficzne:

UVMW Design Studio

Wydawca: Kulczyk Foundation

Warszawa, wrzesień 2019

ISBN 978-83-952018-7-5

Scenariusze powstały w oparciu o 6. sezon serialu

dokumentalnego „Efekt Domina”.

Zespół Kulczyk Foundation

Dominika Kulczyk

Marta Schmude

Karolina Dusio

Anna Frankowska

Anna Gajewska

Michał Grobelny

Katarzyna Jankowiak

Zofia Jankowska

Beata Kopyt

Dorota Kuszyńska

Małgorzata Lewandowska

Dominika Majchrzak

Mateusz Roszak

Anna Samsel

Wioletta Szafryna

Agnieszka Szewczyk

Paweł Szymkowiak

Marta Tomaszewska

Patronat honorowy

RZECZNIK PRAW OBYWATELSKICH

Patronat merytoryczny

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Studiów Edukacyjnych

UNIwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Filologii Polskiej i Klasycznej
Zakład Retoryki, Pragmatyki i Dziennikarstwa

O zeszytce

Zeszyt „Retoryka” składa się z 6 scenariuszy warsztatów, które odpowiadają 3 etapom przygotowywania wypowiedzi: inwencyjnemu (co, gdzie i do kogo mówimy), kompozycyjnemu (jak zaplanować tekst), elokucyjnemu (jakich środków wyrazu użyć). Ich realizacja może pomóc w rozwinięciu kompetencji retorycznych uczniów, aby zrozumieli, jak za pomocą różnych form przekazu można wyrazić siebie i wpływać na innych. Zwracamy uwagę na znaczenie argumentowania i umiejętności wyrażania swoich opinii w sposób, który będzie zrozumiały i przekonujący. Zeszyt ten ma również pomóc uczniom w rozwijaniu umiejętności słuchania i analizowania odbieranych komunikatów.

Retoryka jest zatem doskonałym narzędziem, które uczniowie będą mogli wykorzystać w praktyce, organizując debaty lub dyskusje. Zaproponuj im taką aktywność i zaangażuj się w rozmowy z nimi. Dyskusja o rzeczach ważnych może być dobrą okazją do lepszego poznania Twoich uczniów i integracji klasy.

Rekomendujemy cykl dyskusji pod hasłem WOLNOŚĆ, a w szczególności WOLNOŚĆ DO BYCIA SOBĄ. Co to znaczy być sobą? – to pytanie, które często zadają sobie młodzi ludzie, gdyż ich potrzeba samookreślenia jest bardzo silna. Być sobą – to świadomość, co tak naprawdę jest dla nas ważne, co na dany temat myślimy, a także możliwość wyrażenia tego.

Zachęcamy do dyskusji i debat o tym, czy Twoi uczniowie czują się wolni do bycia sobą. Co ich w tym wzmacnia, a co ogranicza – i jak wyrażają siebie. Pomogą Wam w tym tematy inspirowane 6. sezonem serialu dokumentalnego „Efekt Domina”, które zamieszczamy na końcu tego zeszytu.

Zanim zaczniesz

| CELE OGÓLNE ZAJĘĆ

- rozwijanie umiejętności potrzebnych do wyrabiania oraz wyrażania własnego zdania oraz poznawania zdania innych, a co za tym idzie wzmacnianie i poszanowanie swojej i czyjejs wolności

| WSKAZÓWKI PRZED ROZPOCZĘCIEM REALIZACJI WARSZTATÓW „RETORYKA”

- Zeszyt składa się z wprowadzenia i 6 scenariuszy warsztatów poświęconych retoryce. Każdy scenariusz składa się z pakietu wiedzy, przebiegu zajęć, ćwiczeń, rozwiązań i komentarzy.
- Zachęcamy do wcześniejszego zapoznania się z pakietami wiedzy niezbędnymi do realizacji każdego scenariusza.
- Zdecyduj, które ćwiczenia z danego scenariusza najbardziej odpowiadają potrzebom Twoich uczniów. Niektóre z nich są powiązane i powinny być realizowane razem, co zostało oznaczone w tabelce z przebiegiem zajęć.
- Przed zajęciami wydrukuj karty pracy dla uczniów.
- Zapoznaj się z 6. sezonem serialu dokumentalnego „Efekt Domina” (8 odcinków na stronie www.kulczykfoundation.org.pl).
- Odcinki 6. sezonu stanowią inspirację do dyskusji na tematy zamieszczone na końcu zeszytu „Retoryka”. Po realizacji warsztatów możesz zająć się wszystkimi proponowanymi tematami lub wybrać z uczniami te, które według Was byłyby najważniejsze.
- Poproś uczniów, aby przygotowując się do dyskusji (debaty) na dany temat, każdorazowo zapoznali się z odcinkiem, którego on dotyczy.

Sytuacja retoryczna, *czyli otoczenie buduje znaczenie*

MONIKA GRZELKA

AGNIESZKA KULA

KARTA SCENARIUSZA

WPROWADZENIE

Zastanawiamy się czasem, dlaczego nie udało nam się przekonać kogoś do czegoś. Albo dlaczego ci, do których mówiliśmy, sprawiali wrażenie nieobecnych i nieco śpiących... Wydaje nam się, że byliśmy przygotowani (lista mocnych argumentów), wiemy, że ćwiczyliśmy przed lustrem, że przecież się staraliśmy!

Pierwszy warsztat poświęcamy sytuacji retorycznej – właśnie po to, by zminimalizować straty, by pomóc odpowiedzieć na pytania, których często sobie nie zadajemy: Do kogo mówimy? Kim jesteśmy, gdy mówimy? Gdzie i kiedy przychodzi nam mówić? Zaproponowane ćwiczenia mają dowiedzieć, że banalnie brzmiące kwestie często nie są aż tak proste, a uważna, wręcz detektywistyczna czasem praca nad kolejnymi elementami wystąpienia przyniesie odpowiednie rezultaty.

CELE

- Uwrażliwienie na okoliczności towarzyszące wypowiedzi
- Poznanie elementów sytuacji retorycznej
- Refleksja nad znaczeniem elementów otoczenia dla budowania sensu wypowiedzi
- Rozumienie skuteczności wypowiedzi jako wyniku jej dostosowania do sytuacji komunikacyjnej

PAKIET WIEDZY

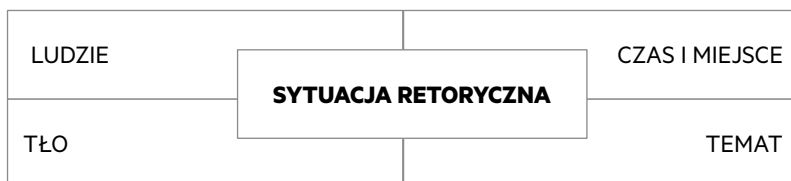
Znaczenie każdej wypowiedzi powstaje poprzez połączenie wielu czynników. Są to, oczywiście, właściwości językowe użytych elementów oraz ich pozajęzykowe otoczenie. Sens powstaje właśnie dzięki jednoczesnemu oddziaływaniu obu tych sfer – wypowiedzi i kontekstu.

Wśród właściwości językowych wymienić można:

- formy gramatyczne (np.: tryb rozkazujący dla czasowników, wołacz dla rzeczowników czy stopień najwyższy dla przysłówków),
- dobór odmiany stylowej (np. sformalizowanego stylu urzędowego czy swobodnego stylu potocznego),
- znaczenie i konotacje (sens wyrażony choćby definicją w słownikach oraz znaczenie wynikające z użycia kulturowych czy społecznych).

Chcemy, żeby nasze słowa miały taką skuteczność, jaką założyliśmy wcześniej: żeby pocieszenie przynosiło komuś ulgę, żeby polecenie zostało wykonane, żeby pytanie zyskało odpowiedź, żeby żart rozbawił, a uzalenie wywołało czyjeś współczucie. Samo nadanie kształtu formalnego (gramatyczno-semantycznego) jednak nie wystarczy, ponieważ komunikat będzie niekompletny, jeśli nie przewidzimy **okoliczności naszej wypowiedzi**. Warto zauważyć, że wcześniejsze przygotowanie wypowiedzi, nawet najdoskonalsze jej opanowanie i świetne wygłoszenie – jeśli nie będzie dostosowane do okoliczności – może w ogóle nie przynieść zamierzonego rezultatu. Może wręcz wywołać skutki niezaplanowane (np. znużenie czy rozproszenie uwagi słuchaczy), na których nikomu nie zależy.

Rozpoznanie elementów sytuacji retorycznej oznacza właśnie wskazanie wszystkich czynników towarzyszących wypowiedzi. Grafika przedstawia najważniejsze elementy tej sytuacji.

LUZIE

- nadawca
- odbiorca
- świadkowie

Przygotowując wystąpienie, trzeba wziąć pod uwagę czynniki określające to, kim jest nadawca (wiek, płeć, wykształcenie, funkcja, pochodzenie, rola społeczna, kolor skóry, wyznawany światopogląd) i do kogo mówi (liczba nadawców i odbiorców – czy to pojedyncza osoba, czy grupa itp.). Bardzo ważne jest również ustalenie relacji między nadawcą a odbiorcą/odbiorcami (np. prywatne, służbowe, towarzyskie, intymne, rodzinne, oficjalne, nieoficjalne itd.).

CZAS

- kiedy: wcześniej rano, nocą, w porze przedobiednej, po wielu godzinach zajęć, po trzech innych osobach mówiących o podobnych rzeczach itp.
- jak długo: mamy pięć minut, godzinę, pół dnia itp.

MIEJSCE

- gdzie: różne obszary przestrzeni publicznej, np. klasa szkolna, boisko, korytarz, przystanek autobusowy, wewnątrz tramwaju, sala wykładowa, urząd, plac w mieście itp.

TŁO

- okoliczności towarzyszące mówieniu, a więc warunki pogodowe, cisza lub gwar, sąsiedztwo ruchliwej ulicy, skandowanie manifestantów, awaria klimatyzacji itp.
- uwarunkowania społeczne, kulturowe, polityczne (nastroj polityczny, kultura prawna, wielokulturowość lub monokulturowość itp.).

TEMAT

- to, o czym się mówi (zawodowy, specjalistyczny, dyżurny, temat tabu etc.).

Od wszystkich tych elementów zależy gotowość do wygłoszenia własnych przekonań, poglądów, ocen, komentarzy czy intencji. Gdy możliwie precyzyjnie określimy te składniki, będziemy w stanie dopasować nasze wypowiedzi do okoliczności i sprawić, by wzrastała ich skuteczność.

LITERATURA

T. Łysakowski, *Wpływowe osoby. Gramatyka i perswazja*, Warszawa 2005.

M. Rusinek, A. Załazińska, *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005, rozdz. I–III.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza.

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Określanie składników sytuacji retorycznej; charakterystyka okoliczności wypowiedzi	Podziel uczniów na dwu-, trzyosobowe grupy; poproś, aby odpowiedzieli na pytania najpierw indywidualnie, a później niech porównają odpowiedzi między sobą w grupach. Czas: 20 minut
2	Skuteczność a okoliczności wypowiedzi; stosowność, wiarygodność	Podziel uczniów na 4 grupy. Każda grupa dostaje jeden przykład. Zadawaj pytania pomocnicze. Czas: 12 minut
3	Konwencja, kody kulturowe; komunikowanie niewerbalne i werbalne	Poproś uczniów, żeby dokładnie przyjrzeni się fotografiom. Zapytaj, co na nich widzą – każdy element może mieć znaczenie! Czas: 10 minut
4	Kreowanie nadawcy w tekście; perswazyjna moc gramatyki	Daj uczniom czas na przeczytanie tekstu, a następnie omówcie wspólnie każdy z przykładów. Poproś uczniów o podanie własnych przykładów „włączania” lub „wylączania” ze wspólnoty za pomocą „my”. Czas: 15 minut
5	Formy adresatywne; relacje nadawczo-odbiorcze	Poproś uczniów kolejno o odczytanie miniscenek z podziałem na role; wspólnie omówcie relacje, które łączą mówiących. Czas: 15 minut
6	Przełączanie kodu; formy adresatywne a stosowność	Poproś uczniów o wskazanie parametrów każdej z tych sytuacji, a następnie oceńcie stosowność. Czas: 10 minut
7	Komunikowanie intencji wprost i nie wprost; przełączanie kodu	Podziel klasę na dwa zespoły, każdy niech zajmie się jednym zestawem. Jeśli zadanie nie spowoduje żadnych trudności, poproś o dopisanie kilku innych możliwości do każdego zestawu. Czas: 15 minut

ĆWICZENIA

I ĆWICZENIE 1

Podziel uczniów na dwu-, trzyosobowe grupy; poproś, aby odpowiedzieli na pytania najpierw indywidualnie, a później niech porównają odpowiedzi między sobą w grupach.

Przeczytaj teksty i odpowiedź na pytania:

- Kim jest nadawca?
- Do kogo mówi?
- Kiedy formułowana jest wypowiedź?
- Gdzie ma miejsce sytuacja?
- Co jest tematem wypowiedzi?
- Co różni te teksty?

SYTUACJA PIERWSZA (A–D)

A. Moi drodzy, jak zapowiadałam, tematem dzisiejszej lekcji będzie wolność słowa. Zastanowimy się nad tym, czy jest dana raz na zawsze, kiedy może być zagrożona i czy istnieją sytuacje, w których wolność słowa wcale nie jest najważniejsza. Mam nadzieję, że przygotowaliście przykłady, o które was prosiłam. Zaraz się o tym przekonamy.

B. No najgorzej... Słyszałeś?! Będzie sprawdzać! Nie dość, że nuda na maksa, to jeszcze zapomniałem o tych przykładach. A dwie lekcje z nią, to się skapnie na bank. E tam, jak wolność, to wolność – zaraz powiem wszystko, co myślę i będzie niezła szopka, he, he.

C. Yyyyy, no dla mnie wolność słowa najlepiej widać w internecie. I tylko na przykład tutaj, jak tu siedzimy, to każdy z nas ma swoje konto na Facebooku, i my, i pani też, i możemy tam napisać mnóstwo różnych rzeczy, i w sumie każdy może, nawet jak myśli coś niepopularnego albo niemądrego. I to jest też wolność słowa na przykład.

D. – No dobra, robimy, bo mało czasu zostało, będzie się czepiać, bo wszyscy już coś mają. Hej, skupcie się! Haaalo! Pisz, Antek! Nie tu, na środku, bo musimy zmieścić wszystko. Okej, to po kolei: Kaśka?

– Yyyy, uwaga, lecę: Wolność słowa to fundament demokracji.

– Dobra. Jacol?

– Wolność słowa to najważniejsze prawo.

– Michu?

– No to teraz brawo ja: Wolność słowa to nie wolność kłamstwa.

SYTUACJA DRUGA (E–F)

E. Kochani! Cieszę się bardzo, że pomimo okrutnie późnej pory dotarliście cali i zdrowi. I – jak widzę – uśmiechnięci! Okoliczności nie sprzyjają, sami zresztą odczuliście je na własnej skórze i chyba nikt nie spodziewa się wielkich przemówień. Podam tylko najważniejsze informacje. Nie mogę jednak wcześniej nie przywitać naszych gości w Polsce. Bardzo się cieszymy z Waszego przyjazdu – i choć sama podróż przebiegała w niespodziewanie trudnych warunkach, to mam nadzieję, że pobyt u nas będzie przede wszystkim czasem bezwypadkowym, spokojnym, beztrudnym. Liczę, że zechcecie poznać historię wielu ważnych dla nas miejsc i ludzi, którzy ją współtworzyli. Niech to będzie także czas odpoczynku i radości ze wspólnego działania! Witamy w Polsce! Witamy w Poznaniu! Teraz komunikaty...

F. Szanowni Państwo! Dyrekcja Liceum im. Polskich Noblistów pragnie powitać uczniów z Dr. Nassau College. Wymiana międzynarodowa ma przede wszystkim zwiększyć kompetencje językowe uczniów, wspomóc budowanie relacji międzyludzkich oraz dawać szanse na poznawanie kultury i historii obu krajów. W tym roku współpraca została nawiązana z Holandią, a głównym hasłem, które jej towarzyszy, jest „Wolność to nie dowolność”. Odniesienia są wielokierunkowe, ale największy nacisk położono na przeciwdziałanie zmianom klimatycznym. Aktualna sytuacja nikomu nie pozwala na obojętność, zwłaszcza młodzieży. Uczniowie wraz z gronem pedagogicznym i rodzicami przygotowali atrakcyjny i bardzo dynamiczny program pobytu w Polsce...

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

SYTUACJA PIERWSZA – przykłady A–D łączy kilka elementów:

- miejsce: klasa szkolna,
- czas: godzina lekcyjna,
- kultura, polityka: ten sam moment historyczny, a więc także sytuacja polityczna, funkcjonujące media, znane teksty itp.,
- temat: wolność słowa,
- ludzie: uczestnikami są uczniowie i nauczycielka (ale wymieniają się rolami: czasem są nadawcami, czasem odbiorcami, innym razem jedynie świadkami).

PRZYKŁAD A.

Nadawcą jest nauczycielka, odbiorcami uczniowie. Najpewniej jest to początek lekcji (ustalenie tematu głównego, którym jest wolność słowa, wprowadzenie na temat tego, czym się będą zajmować). W tekście pojawiają się sygnały, że relacja nauczycielka–uczniowie jest hierarchiczna (strona stojąca wyżej w hierarchii może wyznaczyć zadanie drugiej stronie, a później zweryfikować jego wykonanie).

PRZYKŁAD B.

Swobodny styl, emocjonalność wypowiedzi, temat wskazują na to, że jeden z uczniów mówi do innego. Biorąc pod uwagę wykładniki sytuacji retorycznej, trzeba założyć, że mówi szeptem, najpewniej do sąsiada z ławki (gdyż w sytuacji biorą udział jako świadkowie inni uczniowie, a także nauczycielka, która mogłaby tę wypowiedź usłyszeć, gdyby została wypowiedziana głośno).

PRZYKŁAD C.

Nadawcą jest uczeń, a odbiorcami pozostali uczniowie i nauczycielka. Najprawdopodobniej jego wypowiedź jest reakcją na zadane przez nauczycielkę pytanie o wolność słowa. Widać próby stworzenia wypowiedzi poprawnej, logicznej, unikanie kolokwializmów, emocjonalizmów, eufemizację (nie „głupie”, lecz „niemądre”). Kształt tej wypowiedzi jest próbą dostosowania się do oficjalnej sytuacji szkolnej.

PRZYKŁAD D.

Wypowiedź jest dialogiem (a właściwie polilogiem) uczniów – jej swobodny, nieoficjalny charakter (np. kolokwializmy, formy użytych imion, formy per ty) może świadczyć o rozmowie w gronie rówieśniczym. Wykonywane przez nich zadanie ma być utrwalone na piśmie, w tekście wyraźnie wydać podział na to, co oficjalne (bo ma być zapisane) oraz nieoficjalne (rozmowy uczniów w trakcie wykonywania zadania). Zagajenia (Hej, skupcie się! Haaalo!) mogą sugerować, że panuje hałas, chaos, rozprzężenie (istotne elementy związane z okolicznościami towarzyszącymi, z którymi mówiący musi sobie radzić).

SYTUACJA DRUGA – przykłady E i F

W mowie kreujemy siebie jako nadawców, sprawiamy, że ma ona znaczenie autoprezentacyjne. W zależności od sposobu komunikowania się jesteśmy postrzegani jako nudni (F) lub atrakcyjni (E), mili (E) albo niedostępni (F), empatyczni (E) czy obojętni (F). Oprócz tego mowa buduje relacje między mówiącym a odbiorcami, może on zbliżyć się do nich (E) lub też oddalić od nich (F). Może się wznieść ponad nich (F) lub z nimi zrównać (E).

I ĆWICZENIE 2

Podziel uczniów na 4 grupy. Każda grupa dostaje jeden przykład. Zadawaj pytania pomocnicze.

Przeanalizuj poniższe sytuacje: Które elementy mogą spowodować, że wystąpienie może nie być udane? Co można by zrobić, żeby poprawić sytuację?

1. Sala jest pełna przedszkolaków. Czekają na gościa, który ma im opowiedzieć o tym, kim była patronka ich przedszkola, Maria Konopnicka. Wchodzi mężczyzna w garniturze i okularach, staje przed nimi i zaczyna czytać: Maria Konopnicka urodziła się 23 maja 1842 roku w Suwałkach, była córką Józefa Wasiłowskiego i Scholastyki z Turskich.
2. Podczas zakończenia roku szkolnego o zabranie głosu zostaje poproszony przedstawiciel rodziców. Jest bardzo poruszony i zdenerwowany, zapowiada, że przygotował sobie wystąpienie na piśmie, otwiera teczkę, w której widać okazały stos kartek...
3. Podczas zakończenia roku szkolnego o zabranie głosu zostaje poproszony przedstawiciel rodziców. Jest bardzo poruszony i zdenerwowany, zapowiada, że na rozweselenie chciałby zacząć od dowcipu silnie związanego ze szkołą: Blondynka zdaje egzamin. Nie odpowiedziała jeszcze na żadne pytanie, w końcu nauczyciel zaczyna oglądać dziennik. – Widzę, że masz same niedostateczne. Jaki jest właściwie twój ulubiony przedmiot? – Smartfon.
4. Sąsiad kandyduje na przewodniczącego rady osiedla. W swoim wystąpieniu dużo mówi o ekologii, o wpływie właściwego sortowania śmieci na środowisko naturalne, o świadomym obywatelstwie. Codziennie widzisz go, jak wyprowadza psa, który załatwia się w piaskownicy na placu zabaw.

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Każda wypowiedź świadczy o nas – a więc tym, co mówimy, jak wyglądamy, jak się zachowujemy, jak prezentujemy się odbiorcom – tak zostajemy przez nich zapamiętani. W każdej z czterech zaproponowanych scenek nadawca decyduje o fortunności swojej wypowiedzi.

Oto możliwe powody niefortunności:

1. Jeśli mówiący nie zwróci uwagi na odbiorcę, nie dopasuje do odbiorcy stroju, zachowania komunikacyjnego (czytanie) czy stylu wypowiedzi (powaga, precyzja, wielość danych), nie pomoże najdłuższe nawet przygotowanie. Gdy mówimy do dzieci, pochylmy się nad nimi, zastanówmy się, czy z nimi nie usiąść w kręgu, zapytajmy o coś, co mają szansę znać, zacznijmy od rzeczy, które są dla nich ciekawe, oczywiste, które one lubią.
2. Nerwowość czy poruszenie to naturalne stany dla tych, którzy nie występują często – warto jednak zwrócić uwagę na to, co widzą nasi odbiorcy, gdy na nas patrzą. Gdy trzęsą nam się ręce, może lepiej nie wzmocniać tego poprzez kurczowe trzymanie kartek – a już na pewno nie sygnalizować odbiorcom (pokazując stos papieru), że będziemy mówili godzinami...
3. Stosowność to jeden z kluczowych elementów w przygotowaniu wystąpienia – musimy wziąć pod uwagę, do kogo mówimy, kto nam się będzie przysłuchiwał, a więc – w przypadku ryzykownych dowcipów – kto potencjalnie może się poczuć urażony. I nie pomoże tutaj żaden luźny związek tematyczny ze szkołą, jeśli osoby na sali się obrażą (a, uwaga, obrazić się mogą nie tylko osoby o blond włosach).
4. Ważne, by mówiący nie udawał za wszelką cenę kogoś innego, bo zupełny brak wiary w to, co się mówi, zostanie prędzej czy później zdemaskowany, obnażony. Wiarygodność to jedna z kluczowych kategorii, o których warto porozmawiać, jeśli chcemy wypaść kompetentnie czy przekonująco.

Uwaga: przy każdej z tych scenek warto poprosić uczniów o skonstruowanie własnych przykładów, wymyślenie innych powodów niefortunności.

ĆWICZENIE 3

Poproś uczniów, żeby dokładnie przyjrzeni się fotografiom. Zapytaj, co na nich widzą – każdy element może mieć znaczenie!

Wyobraź sobie, że widzisz przez szybę takie sceny, jak na obrazkach. Nie słyszysz jednak, co mówią ludzie. Zredaguj potencjalne teksty – utrzyмай je w konwencjonalnym, wynikającym z okoliczności kształcie. Wszystkie ilustracje dotyczą „Efektu Domina”.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Konwencje wyrażają nasze przyzwyczajenia, mają utarte znaczenia. Dzięki znajomości konwencji łatwo odnajdujemy się w sytuacjach komunikacyjnych. Warto podkreślić, że gdy uczymy się języków obcych, wraz ze znajomością słownictwa i struktur gramatycznych musimy zdobyć wiedzę o sytuacjach użycia, np. instruuje się nas, że dane zwrot używany jest w sytuacjach bardzo poważnych, formalnych, a inny możemy wykorzystać w rozmowie ze znajomymi, bliskimi lub w gronie przyjacielskim.

Sens wyrażany jest także za pomocą odpowiedniego ułożenia ciała, gestów, mimiki – często są one z zależne od kultury i to właśnie znajomość kodów kulturowych sprawia, że nie tylko wiemy, co mówić, ale także – jak się zachować.

Mowa ciała współdecyduje o komunikowanych sensach, muszą się one ze sobą spajać. Np. trudno przyjąć wyrazy współczucia od kogoś, kto śmieje się i nie potrafi utrzymać powagi.

Czasami ludzie używają ciała, gdy brakuje im słów: zamiast pocieszać – po prostu przytulają i ocierają cudze łzy; zamiast witać – wyciągają rękę i się uśmiechają; zamiast wyjaśnić drogę – pokazują, którądy iść.

ĆWICZENIE 4

Daj uczniom czas na przeczytanie tekstu, a następnie omówcie wspólnie każdy z przykładów. Poproś uczniów o podanie własnych przykładów „włączania” lub „wyłączania” ze wspólnoty za pomocą „my”.

Przeanalizuj, kto naprawdę mówi w miejscach wskazanych w tekście pogrubieniem (czyli: kim jest „my” osoby mówiącej i do czego służy).

Mówi urzędniczka prowadząca spotkanie w reprezentacyjnej sali Urzędu Miasta:

Najgoręcej państwa **witamy** na debacie z okazji Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego! **Zorganizowaliśmy** to spotkanie z radością i troską. **Wsluchamy się** w argumenty zgromadzonych tutaj zacnych gości, **powiemy** wiele o palących problemach współczesności, bo przecież **jesteśmy** żywo **zainteresowani** nie tylko tym, żeby mówić poprawnie, ale także mądrze i etycznie. Gdy **mówimy** po polsku, zbyt często nie towarzyszy nam refleksja o tym, jak mówimy. Ostatnio wiele czasu **poświęcamy** mowie nienawiści, dyskutujemy o tym, co **zepsuliśmy** w debacie publicznej. **Zadamy** gościom – specjalistom od komunikacji – wiele pytań, na pewno na wiele z nich także satysfakcjonująco **odpowiemy**.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Gdy używamy formy MY, przekazujemy mnóstwo różnych informacji – i jednocześnie budujemy wizerunek nadawcy. Pierwsza osoba liczby mnogiej uchodzi także za najskuteczniejszą perswazyjnie: pozwala włączać do wspólnoty (my inkluzywne), wykluczać z niej (my ekskluzywne), identyfikować z danym gronem lub naznaczać.

PRZYKŁADY:

- *witamy* – my: gospodarze oraz paneliści,
- *zorganizowaliśmy* – gospodarze,
- *wsluchamy się* – my: gospodarze i wszyscy na sali (utożsamienie z odbiorcą),
- *powiemy* – tzw. *pluralis coniuncturalis*, czyli świecenie blaskiem odbitym (mówić będą paneliści i eksperci, ale my niepostrzeżenie włączamy się do tego zacnego grona, żeby wypaść lepiej),
- *jestemy zainteresowani* – my inkluzywne, włączające całą społeczność,
- *mówimy* – my: Polacy,
- *poświęcamy* – my: dyskutujący o problemach sfery publicznej,
- *zepsuliśmy* – tzw. *pluralis adulatorius*, czyli tańczenie się w cudzym błocie (użycie „my” służy do przy-
pochlebiania się komuś, wkradania się w czyjeś łaski),
- *zadamy* – my: gospodarze, odbiorcy na sali, ale nie paneliści, goście,
- *odpowiemy* – tzw. *pluralis coniuncturalis*, czyli świecenie blaskiem odbitym.

I ĆWICZENIE 5

Poproś uczniów kolejno o odczytanie miniscenek z podziałem na role; wspólnie omówcie relacje, które łączą mówiących.

A.

- Aniu?
- Tak, skarbie?

B.

- Stary!
- Siemano, byku!

C.

- Dzień dobry, pani profesor!
- O, dzień dobry! Jak miło widzieć!

D.

- Moje uszanowanie!
- Dzień dobry!

E.

- To do środy!
- Ciao!

F.

- Cześć, Jasiu!
- Co się mówi?!
- Do widzenia!

G.

- Wielce Szanowni Jubilaci! Dostojni Goście!

H.

- Cześć!
- Hej!

I.

- Dzień dobry!
- Witam! Witam! Kopę lat!

J.

- Gośka?
- Witaj, kochana!

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Jednym z najbardziej wyrazistych składników sytuacji są sposoby zwracania się do innych ludzi. Nazywamy je formami adresatywnymi. Formy te mają niezwykłą moc – zawierają w sobie wiele informacji o relacjach, jakie wiążą ze sobą osoby komunikujące się. Dzięki nim wiemy, że porozumiewający się ludzie:

- są ze sobą blisko spokrewnieni,
- darzą się szacunkiem,
- nie znoszą się,
- są ze sobą w relacjach formalnych, oficjalnych,
- łączą ich więzi służbowe,
- nie znają się, są sobie obcy.

Dzięki tym składnikom sytuacji możemy zbudować swoją pozycję, w której wypowiedzi będą służyły określonym celom, które wcześniej sobie określimy. Możemy więc zmanifestować swoją przewagę nad innymi, chcieć się do nich upodobnić czy też wyraźnie zaznaczyć opozycyjny stosunek do kogoś.

Formy adresatywne pojawiają się bardzo często na początku lub na końcu komunikowania i włączane są do powitań lub pożegnań. Te elementy zaznaczają początek lub zakończenie komunikowania.

ĆWICZENIE 6

Poproś uczniów o wskazanie parametrów każdej z tych sytuacji, a następnie oceńcie stosowność.

Oceń poniższe wypowiedzi pod kątem ich stosowności.

Matka w domu do córki: *Dzióbku, pojedziesz ze mną na zakupy?*

Matka do koleżanki spotkanej w sklepie: *Zobacz, jak mój Dzióbek wyrósł?*

Matka do sprzedawczyni: *Mojemu Dzióbkowi niedobrze w żółtym.*

Matka do nauczyciela: *Czy naprawdę mój Dzióbek zgłosił się do pomocy?*

Matka do ojca córki: *Strasznie się dziś pokłóciłam z naszym Dzióbkim.*

Matka do policjanta w trakcie kontroli drogowej: *A Dzióbek mnie ostrzegął, że za szybko jadę...*

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Formy przedstawiające inne osoby muszą być dostosowane do konkretnego użycia. Należy więc pamiętać, że to, co jest wyrazem bliskiej więzi, miłości, bliskości w sytuacjach domowych, rodzinnych, intymnych czy po prostu prywatnych, jest niedopuszczalne w sytuacjach o większym stopniu oficjalności. Ważne jest uświadomienie sobie, że użycie formy familiarnej w sytuacjach nieprywatnych może budzić śmieszność, narażać kogoś na kpinę lub politowanie. Zatem koniecznie należy pamiętać o przetłaczaniu kodu, co oznacza wybór formy dostosowanej do obecności innych osób. Wyrazistym przykładem jest zwracanie się syna do ojca, który jest jego nauczycielem w liceum – nie stosuje się w tym przypadku formy „tato”, ale tradycyjną formę szkolną „panie profesorze”.

| ĆWICZENIE 7

Podziel klasę na dwa zespoły, każdy niech zajmie się jednym zestawem. Jeśli zadanie nie spowoduje żadnych trudności, poproś o dopisanie kilku innych możliwości do każdego zestawu.

W jakich okolicznościach, kto, o kim, o czym i do kogo może powiedzieć takie słowa? W jakich okolicznościach, kto, o kim, o czym i do kogo może powiedzieć takie słowa?

a)

- Ale Syberia!
- Zimno tu!
- Czy mógłbyś zamknąć okno?
- Proszę, zamknij okno.
- Moje gardło!
- Już wystarczy tego wietrzenia!

b)

- Proszę o ciszę!
- Zamknijcie się!
- Nie jesteście w lesie!
- Głowa mi pęka!
- Czy mogę prosić o ciszę?
- Zaczynamy zajęcia.

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

W konwencjonalnych sytuacjach retorycznych mamy do wyboru wiele możliwości zakomunikowania intencji. Jeśli zależy nam na faktycznym rezultacie – chcemy, żeby ktoś zadziałał, zrobił coś konkretnego, chcemy wywołać odpowiednie skutki, pokierować czyjś zachowaniem, wybieramy formy, które mogą wyrażać nasze oczekiwania wprost, w sposób jasny i bezpośredni. Jednak możemy także wybrać sposoby, które wyrażają nasze intencje nie wprost, a poprzez wypowiedzi niebezpośrednie, których sens może zostać właściwie odczytany dopiero w konkretnej sytuacji. Ich wieloznaczność eliminuje kontekst użycia.

ĆWICZENIE 1

Przeczytaj teksty i odpowiedź na pytania:

Kim jest nadawca?

Do kogo mówi?

Kiedy formułowana jest wypowiedź?

Gdzie ma miejsce sytuacja?

Co jest tematem wypowiedzi?

Co różni te teksty?

SYTUACJA PIERWSZA (A–D)

A. Moi drodzy, jak zapowiadałam, tematem dzisiejszej lekcji będzie wolność słowa. Zastanowimy się nad tym, czy jest dana raz na zawsze, kiedy może być zagrożona i czy istnieją sytuacje, w których wolność słowa wcale nie jest najważniejsza. Mam nadzieję, że przygotowaliście przykłady, o które was prosiłam. Zaraz się o tym przekonamy.

B. No najgorzej... Słyszałeś?! Będzie sprawdzać! Nie dość, że nuda na maksa, to jeszcze zapomniałem o tych przykładach. A dwie lekcje z nią, to się skapnie na bank. E tam, jak wolność, to wolność – zaraz powiem wszystko, co myślę i będzie niezła szopka, he, he.

C. Yyyyy, no dla mnie wolność słowa najlepiej widać w internecie. I tylko na przykład tutaj, jak tu siedzimy, to każdy z nas ma swoje konto na Facebooku, i my, i pani też, i możemy tam napisać mnóstwo różnych rzeczy, i w sumie każdy może, nawet jak myśli coś niepopularnego albo niemądrego. I to jest też wolność słowa na przykład.

D. – No dobra, robimy, bo mało czasu zostało, będzie się czepiać, bo wszyscy już coś mają. Hej, skupcie się! Haaalo! Pisz, Antek! Nie tu, na środku, bo musimy zmieścić wszystko. Okej, to po kolei: Kaśka?

– Yyyy, uwaga, leczę: Wolność słowa to fundament demokracji.

– Dobra. Jacol?

– Wolność słowa to najważniejsze prawo.

– Michu?

– No to teraz brawo ja: Wolność słowa to nie wolność kłamstwa.

SYTUACJA DRUGA (E–F)

E. Kochani! Cieszę się bardzo, że pomimo okrutnie późnej pory dotarliście cali i zdrowi. I – jak widzę – uśmiechnięci! Okoliczności nie sprzyjają, sami zresztą odczuliście je na własnej skórze i chyba nikt nie spodziewa się wielkich przemówień. Podam tylko najważniejsze informacje. Nie mogę jednak wcześniej nie przywitać naszych gości w Polsce. Bardzo się cieszymy z Waszego przyjazdu – i choć sama podróż przebiegała w niespodziewanie trudnych warunkach, to mam nadzieję, że pobyt u nas będzie przede wszystkim czasem bezwypadkowym, spokojnym, beztrudnym. Liczę, że zechcecie poznać historię wielu ważnych dla nas miejsc i ludzi, którzy ją współtworzyli. Niech to będzie także czas odpoczynku i radości ze wspólnego działania! Witamy w Polsce! Witamy w Poznaniu! Teraz komunikaty...

F. Szanowni Państwo! Dyrekcja Liceum im. Polskich Noblistów pragnie powitać uczniów z Dr. Nassau College. Wymiana międzynarodowa ma przede wszystkim zwiększyć kompetencje językowe uczniów, wspomóc budowanie relacji międzyludzkich oraz dawać szanse na poznanie kultury i historii obu krajów. W tym roku współpraca została nawiązana z Holandią, a głównym hasłem, które jej towarzyszy, jest „Wolność to nie dowolność”. Odniesienia są wielokierunkowe, ale największy nacisk położono na przeciwdziałanie zmianom klimatycznym. Aktualna sytuacja nikomu nie pozwala na obojętność, zwłaszcza młodzieży. Uczniowie wraz z gronem pedagogicznym i rodzicami przygotowali atrakcyjny i bardzo dynamiczny program pobytu w Polsce...

ĆWICZENIE 2

Przeanalizuj poniższe sytuacje: Które elementy mogą spowodować, że wystąpienie może nie być udane? Co można by zrobić, żeby poprawić sytuację?

1. Sala jest pełna przedszkolaków. Czekają na gościa, który ma im opowiedzieć o tym, kim była patronka ich przedszkola, Maria Konopnicka. Wchodzi mężczyzna w garniturze i okularach, staje przed nimi i zaczyna czytać: Maria Konopnicka urodziła się 23 maja 1842 roku w Suwałkach, była córką Józefa Wasiłowskiego i Scholastyki z Turskich.
2. Podczas zakończenia roku szkolnego o zabranie głosu zostaje poproszony przedstawiciel rodziców. Jest bardzo poruszony i zdenerwowany, zapowiada, że przygotował sobie wystąpienie na piśmie, otwiera teczkę, w której widać pokaźny stos kartek...
3. Podczas zakończenia roku szkolnego o zabranie głosu zostaje poproszony przedstawiciel rodziców. Jest bardzo poruszony i zdenerwowany, zapowiada, że na rozweselenie chciałby zacząć od dowcipu silnie związanego ze szkołą: Blondynka zdaje egzamin. Nie odpowiedziała jeszcze na żadne pytanie, w końcu nauczyciel zaczyna oglądać dziennik. – Widzę, że masz same niedostateczne. Jaki jest właściwie twój ulubiony przedmiot? – Smartfon.
4. Sąsiad kandyduje na przewodniczącego rady osiedla. W swoim wystąpieniu dużo mówi o ekologii, o wpływie właściwego sortowania śmieci na środowisko naturalne, o świadomym obywatelstwie. Codziennie widzisz go, jak wyprowadza psa, który załatwia się w piaskownicy na placu zabaw.

ĆWICZENIE 3

Wyobraź sobie, że widzisz przez szybę takie sceny, jak na obrazkach. Nie słyszysz jednak, co mówią ludzie. Zredaguj potencjalne teksty – utrzyjaj je w konwencjonalnym, wynikającym z okoliczności kształcie. Wszystkie ilustracje dotyczą „Efektu Domina”.

Blank dotted lines for writing a potential text for the first image.

Blank dotted lines for writing a potential text for the second image.

Blank dotted lines for writing a potential text for the third image.

Blank dotted lines for writing a potential text for the fourth image.

ĆWICZENIE 4

Przeanalizuj, kto naprawdę mówi w miejscach wskazanych w tekście pogrubieniem (czyli: kim jest „my” osoby mówiącej i do czego służy).

Mówi urzędniczka prowadząca spotkanie w reprezentacyjnej sali Urzędu Miasta:

Najgoręcej państwa **witamy** na debacie z okazji Międzynarodowego Dnia Języka Ojczystego! **Zorganizowaliśmy** to spotkanie z radością i troską. **Wsluchamy się** w argumenty zgromadzonych tutaj zacnych gości, **powiemy** wiele o palących problemach współczesności, bo przecież **jesteśmy** żywo **zainteresowani** nie tylko tym, żeby mówić poprawnie, ale także mądrze i etycznie. Gdy **mówimy** po polsku, zbyt często nie towarzyszy nam refleksja o tym, jak mówimy. Ostatnio wiele czasu **poświęcamy** mowie nienawiści, dyskutujemy o tym, co **zepsuliśmy** w debacie publicznej. **Zadamy** gościom – specjalistom od komunikacji – wiele pytań, na pewno na wiele z nich także satysfakcjonująco **odpowiemy**.

ĆWICZENIE 5

Jakie relacje łączą mówiących?

- A.** - Aniu?
- Tak, skarbie?
- B.** - Stary!
- Siemano, byku!
- C.** - Dzień dobry, pani profesor!
- O, dzień dobry! Jak miło widzieć!
- D.** - Moje uszanowanie!
- Dzień dobry!
- E.** - To do środy!
- Ciao!
- F.** - Cześć, Jasiu!
- Co się mówi?!
- Do widzenia!
- G.** - Wielce Szanowni Jubilaci! Dostojni Goście!
- H.** - Cześć!
- Hej!
- I.** - Dzień dobry!
- Witam! Witam! Kopę lat!
- J.** - Gośka?
- Witaj, kochana!

ĆWICZENIE 6

Oceń poniższe wypowiedzi pod kątem ich stosowności.

Matka w domu do córki:

Dzióbku, pojedziesz ze mną na zakupy?

Matka do koleżanki spotkanej w sklepie:

Zobacz, jak mój Dzióbek wyrósł?

Matka do sprzedawczyni:

Mojemu Dzióbkowi niedobrze w żółtym.

Matka do nauczyciela:

Czy naprawdę mój Dzióbek zgłosił się do pomocy?

Matka do ojca córki:

Strasznie się dziś pokłóciłam z naszym Dzióbkiem.

Matka do policjanta w trakcie kontroli drogowej:

A Dzióbek mnie ostrzegwał, że za szybko jadę...

ĆWICZENIE 7

W jakich okolicznościach, kto, o kim, o czym i do kogo może powiedzieć takie słowa?

- A.**
- Ale Syberia!
 - Zimno tu!
 - Czy mógłbyś zamknąć okno?
 - Proszę, zamknij okno.
 - Moje gardło!
 - Już wystarczy tego wietrzenia!

- B.**
- Proszę o ciszę!
 - Zamknijcie się!
 - Nie jesteście w lesie!
 - Głowa mi pęka!
 - Czy mogę prosić o ciszę?
 - Zaczynamy zajęcia.

Jak zacząć, *czyli najtrudniejszy pierwszy krok*

BARBARA SOBCZAK

KARTA SCENARIUSZA

| WPROWADZENIE

Przygotowując tekst, trzeba myśleć nie tylko o tym, by wyczerpywał temat, ale też by był ciekawy, miał w sobie określoną dramaturgię i nie nudził odbiorcy. Elementem, który to umożliwia, jest m.in. wstęp. We wstępie nadawca nie tylko formułuje swoje cele i nawiązuje kontakt z odbiorcą, ale też wzbudza jego zainteresowanie. Nierzadko to od wstępu zależy, czy ktoś będzie na tyle zaintrygowany przekazem, by wysłuchać lub przeczytać go w całości, dlatego też wymaga on starannego opracowania.

| CELE

- Uświadomienie uczniom roli wstępów w różnych rodzajach tekstów
- Wyposażenie uczniów w narzędzia pozwalające w stosowny, atrakcyjny i skuteczny perswazyjnie sposób rozpoczynać teksty zróżnicowane gatunkowo

| PAKIET WIEDZY

Początek to strategiczna pozycja w tekście. Przede wszystkim sygnalizuje on odbiorcy, z jakim rodzajem tekstu ma do czynienia. Pozwala mu określić, czy jest to tekst urzędowy (rozpoczynający się od standardowych formuł, takich jak np. *zwracam się z uprzejmą prośbą..., w odpowiedzi na Pana pismo...*), kazanie (rozpoczyna się typowym zwrotem adresatywnym: *Siostry i Bracia*), przemówienie, rozprawka, artykuł naukowy, toast czy bajka.

W zależności od gatunku tekstu i celu nadawcy we wstępie można w większym stopniu skupić się na jego **funkcji merytorycznej** lub **psychologicznej**.

We wstępach merytorycznych wyjaśnia się stan rzeczy, definiuje pojęcia, formułuje hipotezy. To wstępy właściwe przede wszystkim tekstom naukowym: referatom, artykułom, ale też wykładom, rozprawkom i niektórym typom przemówień. Elementem merytorycznym, o którym trzeba pamiętać we wstępie każdego tekstu, jest **konstatacja problemu czy sformułowanie tezy (głównej myśli przekazu)**. Odbiorcy muszą wiedzieć, co jest przedmiotem wypowiedzi i jaki cel nadawca chce osiągnąć. Rozmyślając nad tekstem, trzeba więc określić zasadniczą ideę i ująć ją w jednym zdaniu. Może być ona sformułowana w postaci zdania oznajmującego, wykrzyknienia albo pytania. Na przykład: gdy podejmujemy temat palenia papierosów, możemy sformułować myśl główną w postaci:

- wykrzyknienia: Nie pal!
- zdania oznajmującego: Palenie szkodzi zdrowiu
- pytania: Czy warto palić?

Sposób sformułowania myśli głównej zawsze determinuje argumentację.

Wstęp ma też funkcje psychologiczne. Należy o tym pamiętać zwłaszcza w przemówieniach. Ważne psychologiczne funkcje wstępu to **nawiązanie kontaktu i zbudowanie płaszczyzny porozumienia między nadawcą i odbiorcą, a także zyskanie życzliwości audytorium**.

W codziennych kontaktach, rozmowach (bardziej lub mniej oficjalnych) zawsze rozpoczynamy od powitania i zwrotu adresatywnego. Są to sygnały zainicjowania kontaktu. Analogicznie powinno być w przypadku przemówienia. Odbiorcy muszą wiedzieć, że coś się rozpoczyna i że mówimy do nich. Najprostszym więc sposobem **rozpoczęcia przemówienia i nawiązania kontaktu z odbiorcą** są zwroty adresatywne i odwołania do odbiorców (np. *Szanowni Państwo; Drodzy Współpracownicy; Kochani; Drodzy Rodacy; oto, co chcę Państwu powiedzieć...*). Forma zwrotów adresatywnych jest konwencjonalna i zależy od sytuacji, ról społecznych, płci, pozycji osób, które

się ze sobą kontaktują. Takie zwroty powinny znaleźć się na początku wystąpienia, choć nie zawsze muszą paść w pierwszym zdaniu, można odwrócić kolejność i zacząć np. od przedstawienia celu spotkania: *Spotkaliśmy się tutaj, by uczcić 25-lecie powstania naszej szkoły. Szanowni Państwo, jest mi niezwykle miło powitać Państwa w jej murach. Szczególnie serdecznie witam Panią Dyrektora, Grono Pedagogiczne, Uczennice i Uczniów naszej szkoły, ich Rodziców i wszystkich przybyłych dzisiaj Gości.* Zwroty do adresata warto wplatać w cały tekst, zwłaszcza w ważnych momentach, gdy chce się skupić uwagę audytorium albo nadać wagę temu, co się mówi.

Celem nadawcy we wstępie jest też **zyskanie życzliwości odbiorcy**. Warto pamiętać, przygotowując tekst wystąpienia, że ludzie chętniej ulegają perswazji tych, których lubią (to jedno z praw perswazji zwane prawem sympatii). A lubimy tych, którzy są do nas podobni (działa tutaj zasada identyfikacji). Podobieństwo może zachodzić na wielu płaszczyznach: płci (np. *my kobiety*); języka (mówienie slangiem albo wtrącanie słów potocznych, by mówić językiem odbiorcy), przynależności społecznej i zawodowej (np. *wszyscy jesteśmy Polakami; my uczniowie X LO; my lekarze, nauczyciele, poznaniacy*); ideologii (*my, którzy walczyliśmy o czyste powietrze i mniej plastiku w morzach i oceanach*); religii (*my chrześcijanie*), zainteresowań (jeśli nasi odbiorcy są fanami „Gwiezdných wojen”, można zacząć od cytatu z filmu) itd. Oczywiście łatwiej jest mówić do audytorium jednorodnego i takiego, które znamy.

Lubimy też tych, którzy nas lubią, a sympatię można okazać, komplementując odbiorcę. Jak mówił Abraham Lincoln, wszyscy jesteśmy wrażliwi na komplementy, dlatego warto podkreślać nasz pozytywny stosunek do słuchaczy i od czasu do czasu obdarzyć ich komplementem (np. *jest mi niezmiernie miło mówić do tak szacownego grona; to dla mnie zaszczyt, że mogę się dziś z Państwem spotkać*).

Nie mniej ważne od nawiązania kontaktu z odbiorcą i zdobycia jego sympatii jest **wzbudzenie zainteresowania**. Znakomita większość wystąpień publicznych rozpoczyna się sztafpowem. Konwencja bywa nudna, dlatego mówca powinien zadbać o jej przetłamanie. Warto pomyśleć o oryginalności.

Wzbudzaniu zainteresowania służą między innymi:

- podkreślanie ważności poruszanego problemu i szukanie odniesień do sytuacji odbiorcy, dlatego, że ludzie najchętniej słuchają tego, co ich dotyczy;
- budowanie napięcia poprzez intrygujące zapowiedzi, np. *zaraz pokażę Państwu, jak zdobyć pierwszy milion*;
- zadawanie pytań – pytania pobudzają uwagę, ponieważ prowokują słuchacza do odpowiedzi; mogą to być pytania retoryczne, ale też takie, na które mówca sam odpowie w wystąpieniu, np. *Czy warto segregować śmieci? Tak warto, ponieważ...;*
- stawianie kontrowersyjnych tez;
- zagajenia – zagajać można, odwołując się do miejsca spotkania, daty, osób zgromadzonych; ludzie lubią osobiste historie i anegdoty, dlatego można odnieść się do swoich doświadczeń, ale można opowiedzieć też historie innych: naszych znajomych albo osób znanych, które mogą pełnić rolę autorytetu dla odbiorcy; trzeba jednak pamiętać o stosowności takich zagajen: powinny one być ściśle związane z przedmiotem przemówienia;
- rozpoczynanie od anegdoty – przy czym anegdota musi być taktowna i na temat;
- budowanie analogii, ponieważ analogie służą zrozumiałości i dzięki nim można przybliżyć to, co może być trudne, niezrozumiałe albo abstrakcyjne dla odbiorcy;
- wprowadzenie cytatów i sentencji, ponieważ nie tylko uatrakcyjniają one wypowiedź, ale też pokazują, że coś nas łączy – znamy te same książki, piosenki, filmy, powiedzonka; cytaty i sentencje mogą też pełnić funkcję argumentu z autorytetu.

LITERATURA

Ćwiczenia z retoryki, red. M. Barłowska, A. Budzyńska-Daca, M. Załęska, Warszawa 2010, cz. 2: *Porządek mowy. Wstęp*. H. Lemmermann, *Komunikacja werbalna. Szkoła retoryki*, Wrocław 1999, rozdz. Wstęp – zakończenie. M. Rusinek, A. Załazińska, *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005, rozdz. IV.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza.

Możesz wykonać wszystkie proponowane ćwiczenia lub wybrać te, dzięki którym zwrócisz uwagę na wybrane problemy: nawiązywanie kontaktu z odbiorcą, budowanie płaszczyzny porozumienia, przyciąganie uwagi odbiorcy. Ważne jest, by zacząć od ćwiczeń polegających na analizie tekstów (ćw. 1, 5) – ich celem jest zwrócenie uwagi uczniów na określone strategie działania komunikacyjnego. Dopiero później należy przejść do ćwiczeń, w których uczniowie sami budują teksty.

W przypadku braku czasu niektóre problemy można tylko omówić na podstawie tekstów zamieszczonych w ćwiczeniach.

Propozycja do wykonania w 3 blokach:

- 45 minut: ćw. 1 i 2,
- 45 minut: ćw. 3 i 4,
- 45 minut: ćw. 5 lub 6.

Zajęcia warto rozpocząć od krótkiego teoretycznego wprowadzenia omawiającego rolę wstępu w tekście.

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Formuły i zadania wstępu	Rozdaj uczniom materiały i na ich podstawie przedyskutujcie na forum klasy różne formuły i zadania wstępu. Poproś o wskazanie zdania, które jest konstatacją problemu w tekstach urzędowych, naukowych i w przemówieniach. Czas: 15 minut
2	Nawiązanie kontaktu z odbiorcą	Poproś uczniów o sformułowanie zwrotów adresatywnych we wskazanych sytuacjach. Ćwiczenie warto wykonywać na forum klasy. Czas: 10 minut
3	Budowanie płaszczyzny porozumienia	Podziel uczniów na grupy dwu-, trzyosobowe, by mogli przedyskutować swoje pomysły. Każda grupa powinna zaprezentować swoje propozycje na forum klasy. Zastanówcie się wspólnie nad sposobami budowania płaszczyzny porozumienia, nad trudnościami w szukaniu podobieństw do określonych grup odbiorców, ale też korzyściami, które płyną z podkreślenia tego, co nas łączy. Czas: 10 minut na przygotowanie się uczniów, 10 minut na dyskusję

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
4, 5, 6	Przyciąganie uwagi odbiorcy	<p>Ćw. 4 Rozdaj uczniom teksty wstępów i wspólnie zastanówcie się nad różnymi strategiami budowania uwagi audytorium. Czas: 15 minut</p> <p>Kolejnym etapem warsztatów powinno być samodzielne budowanie wstępów z wykorzystaniem określonych strategii. Każdy uczeń powinien zaprezentować swój wstęp. Oceńcie atrakcyjność zastosowanych zabiegów. Wybierz jedno z zaproponowanych ćwiczeń (5 lub 6).</p> <p>Ćw. 5 W zależności od tego, ile masz czasu, możesz poprosić, by każdy przygotował dwa różne wstępy do tekstu lub tylko jeden, ale wtedy podziel uczniów na tych, którzy piszą dla mieszkańców osiedla i tych, którzy piszą dla społeczności szkolnej. Czas: 20 minut na przygotowanie się uczniów (jeśli piszą dwa wstępy)</p> <p>Uwaga: czas prezentacji zależy od liczby osób w klasie.</p> <p>Ćw. 6 Każdy losuje zadanie, które powinien zrealizować we wstępie. Czas: 15 minut na przygotowanie się uczniów</p> <p>Uwaga: czas prezentacji zależy od liczby osób w klasie</p>

ĆWICZENIA

ĆWICZENIE 1

Rozdaj uczniom materiały i na ich podstawie przedyskutujcie na forum klasy różne formuły i zadania wstępu. Poproś o wskazanie zdania, które jest konstatacją problemu w tekstach urzędowych, naukowych i w przemówieniach.

Przeczytaj poniższe teksty. Jakie formuły wstępu wskazują na przynależność gatunkową tekstów (co decyduje o tym, że wiemy, z jakim rodzajem tekstu mamy do czynienia)? Zastanów się, jakie funkcje pełni wstęp w tekście i co powinno się w nim znaleźć? Weź pod uwagę elementy sytuacji komunikacyjnej: kim jest nadawca, jaki jest jego cel, do kogo mówi, w jakich okolicznościach?

1.
W imieniu Samorządu Uczniowskiego zwracam się z uprzejmą prośbą o zgodę na zorganizowanie szkolnego rajdu rowerowego.
2.
Działając w imieniu własnym, wnoszę odwołanie od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych nr 000076865677 z dnia 25 lutego 2018 r. odmawiającej mi prawa do emerytury.
3.
Był sobie raz chłopiec, bardzo nieposłuszny i wścibski. Zawsze wszystko robił po swojemu. Nigdy nie słuchał rodziców. Było więc wiadomo, że wcześniej czy później wpadnie w tarapaty.
4.
Dawno, dawno temu, za siedmioma górami, za siedmioma lasami w ukrytej w leśnym gąszczu chatce mieszkała dziewczynka.
5.
Celem tego szkicu jest refleksja na temat relacji (powinowactwa) między retoryką a językoznawstwem. Oczywiście nie sposób w tak krótkiej formie (jaką jest szkic) dokonać całościowej analizy tych relacji. Ograniczam się zatem do jednego wybranego aspektu tych relacji: do poprawności językowej równie ważnej dla jednej i drugiej dziedziny wiedzy o języku.
(T. Zgółka, *Poprawność językowa w oczach retoryki*)
6.
Artykuł skoncentrowany jest wokół dwóch kluczowych pojęć: *layoutu* prasowego oraz *pronuntiatio*, wprowadza zatem perspektywę widzenia pewnego typu przekazów medialnych w kontekście retoryki. [...] Wstępnie przyjęta teza zakłada, że wizualna prezentacja tekstu (rozumianego jako makrotekst, czyli numer gazety lub czasopisma, i jako mikrotekst, tj. pojedyncza publikacja prasowa) jest odpowiednikiem retorycznej pronuncjacji i rządzi się podobnymi regułami, jak wygłaszanie mowy. Warto zatem przyjrzeć się, czy wskazówki dotyczące *actio* nie miałyby istotnej wartości praktycznej dla współczesnych projektantów prasowych.
(M. Worsowicz, *Layout prasowy a retoryczna pronuntiatio – uwagi wstępne*)
7.
W powszechnym mniemaniu „retoryka” to wyłącznie sztuka słowa. Tak też definiował ją Kwintyliusz: *ars bene dicendi*. Niemniej jednak według dużo wcześniejszej definicji Arystotelesa retoryka to: „umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonywające” (*Retoryka* 1355 b 26–27).

Chaim Perelman zaś pisał, że do dziedziny retoryki należy każdy komunikat, którego celem jest wywarcie wpływu na jedną lub wiele osób, wzbudzenie emocji w audytorium czy ukierunkowanie jego myślenia. [...]

Z kolei Douglas Ehninger (1972) zdefiniował retorykę jako „wszystko, dzięki czemu ludzie, wykorzystując różne strategie posługiwania się znakami, mogą wpływać na sposób myślenia innych osób oraz na ich zachowania” (Ryszka-Kurczab 2014: 47).

Te trzy definicje pochodzące z różnych epok i sformułowane przez różnych autorów w żaden sposób nie uprzywilejowują znaków językowych i mogą w równym stopniu odnosić się do elementów wizualnych. (P. Lewiński, *Figury wizualne jako środek perswazji i argumentacji na przykładzie reklamy*)

8.

Chcę dzisiaj mówić o przewidywalnej irracjonalności. Zainteresowałem się irracjonalnością wiele lat temu, gdy trafiłem do szpitala. Byłem bardzo poparzony. Spędzając dużo czasu w szpitalu, widzi się wiele irracjonalnych zachowań. Na oddziale oparzeń szczególnie niepokoił mnie sposób, w jaki pielęgniarki zdejmowały bandaż. Każdy kiedyś zdejmował opatrunek i zastanawiał się, jak to najlepiej zrobić. Czy zedrzyć szybko: ból krótki, ale intensywny. Czy zdejmować powoli: trwa dłużej, ale nie boli tak bardzo. Który sposób jest lepszy? Pielęgniarki na moim oddziale uważały, że pierwszy. Chwytały więc za opatrunek i zdzierały. Chwytały i zdzierały. Miałem poparzone 70 procent ciała, więc trwało to prawie godzinę. Jak się domyślacie z całego serca nienawidziłem momentu zdzierania. Przekonywałem pielęgniarki, żeby spróbowały inaczej. Ból może potrwać dwie godziny, ale będzie mniej intensywny. W odpowiedzi słyszałem dwie rzeczy: że wiedzą lepiej ode mnie, jak zmniejszyć ból, a po drugie, że być pacjentem nie znaczy robić uwagi albo wtrącać się. Niewiele mogłem poradzić, a pielęgniarki dalej zdzierały opatrunki. Trzy lata później, kiedy opuściłem szpital, poszedłem na studia. Najciekawszą rzeczą, jakiej się nauczyłem, była metoda eksperymentalna polegająca na tym, że jeżeli ma się pytanie, można stworzyć jego abstrakcyjną replikę, zbadać ją i nauczyć się czegoś o świecie. Tak też zrobiłem. Ciągle interesował mnie najlepszy sposób zdejmowania opatrunków.

(D. Ariely, *Our buggy moral code*, TED 2009)

9.

Pragnę przedstawić ramowy program i skład proponowanego rządu. Zwracam się do wszystkich moich rodaków. Jestem przekonany, że zdecydowana większość Polaków w podobny sposób pojmuje cele, do których powinniśmy dążyć. Nosi w sercu ten sam ideał ojczyzny. Pragniemy godnie żyć w suwerennym, demokratycznym i praworządnym państwie, które wszyscy, bez względu na światopogląd, ideowe i polityczne zróżnicowanie, mogliby uważać za państwo własne. Chcemy żyć w kraju o zdrowej gospodarce, gdzie opłaca się pracować i oszczędzać, a zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych nie jest związane z udręką i upokorzeniem. Chcemy Polski otwartej na Europę i świat, Polski, która bez kompleksu niższości daje wkład w tworzenie materialnych i kulturalnych dóbr, Polski, której obywatele będą czuć się w innych krajach Europy i świata mile widzianymi gośćmi.

(Oświadczenie premiera Tadeusza Mazowieckiego wygłoszone 12.09.1989 r.)

10.

Jestem dumny, że przyjechałem do tego miasta jako gość waszego wybitnego burmistrza, który na całym świecie stał się symbolem walecznego ducha Berlina Zachodniego. Jestem też dumny, że odwiedzam Republikę Federalną i waszego wybitnego kanclerza, który przez wiele lat prowadził Niemcy ku demokracji, wolności, postępowi. [...] Dwa tysiące lat temu najbardziej dumne słowa brzmiały: *Civis Romanus sum*. Dzisiaj w świecie wolności, z największą dumą mówimy: *Ich bin ein Berliner*.

(John F. Kennedy, Berlin, 23.06.1963)

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Zwróć uczniom uwagę na konwencjonalizację formuł wstępu w tekstach urzędowych, naukowych i w bajkach. Są one najbardziej rozpoznawalne.

W tekstach urzędowych (1), (2) cel tekstu formułuje się w pierwszym zdaniu. Obowiązują wyrażenia skonwencjonalizowane, np. *zwracam się z uprzejmą prośbą, w nawiązaniu do decyzji X proszę o Y; w związku z X wnioskuję o Y* itd.

W bajkach (3), (4) formuły początku mogą wskazywać na czas i miejsce zdarzeń (*dawno, dawno temu, za górami, za lasami; pewnej zimowej nocy*), bohaterów (*była sobie raz królewna; żył sobie raz pewien młynarczyk*) albo zdarzenia (*był pewien chłop, co już czterdzieści lat towił ryby*).

Uczniowie powinni rozpoznać różne strategie rozpoczynania tekstów naukowych: określenie zamierzeń autora i informacje o przedmiocie badań (5); postawienie hipotezy, którą autor zamierza zweryfikować (6); zdefiniowanie kluczowych pojęć (7).

W dyskusji o wstępach przemówień wyeksponuj ich funkcje psychologiczne: budowanie relacji z odbiorcą i budowanie zainteresowania. Zwróć uwagę na zdania, które są konstatacjami problemu i zabiegi służące zdobyciu przychylności odbiorcy, np. komplement (10), zbudowaniu płaszczyzny porozumienia poprzez odwoływanie się do tego, co znane odbiorcy i z czym odbiorca się zgodzi (9), ale też pobudzające zainteresowanie, np. przez opowiedzenie osobistej historii (8).

ĆWICZENIE 2

Poproś uczniów o sformułowanie zwrotów adresatywnych we wskazanych sytuacjach. Ćwiczenie warto wykonywać na forum klasy.

Jakich zwrotów adresatywnych użyje mówca, rozpoczynając wystąpienie w następujących okolicznościach:

- uczeń wygłasza prezentację podczas lekcji, mówi do nauczyciela oraz koleżanek i kolegów z klasy,
- przedstawiciel uczniów klas 4 wygłasza przemówienie na zakończenie szkoły średniej,
- poseł występuje w sejmie,
- radny występuje podczas obrad rady miasta (na sali obecny jest prezydent miasta),
- prezydent zwraca się w orędziu do Polaków,
- parafianin otwiera spotkanie z księdzem proboszczem z okazji dożynek.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Zwroty adresatywne trzeba dostosować do słuchaczy. Zwróć uwagę uczniom na konieczność wyróżnienia wszystkich najważniejszych osób na sali, a także na kolejność ich wymieniania (zasada precedencji): zwłaszcza w oficjalnych przemówieniach ważne osoby należy wymieniać zgodnie z rangą zajmowanych stanowisk:

- *Szanowna / Droga Pani Profesor, Koleżanki i Koledzy!*
- *Szanowna Pani Dyrektor, Drodzy Nauczyciele, Kochani Rodzice, Koleżanki i Koledzy!*
- *Panie Marszałku, Wysoka Izbo!*
- *(Szanowny) Panie Prezydencie, (Szanowny) Panie Przewodniczący, Szanowna Rado!*
- *Panie i Panowie, Drodzy Rodacy! / Drodzy Rodacy! / Szanowni Państwo!*
- *Czcigodny Księżu Proboszczu, Drodzy Parafianie, Szanowni Goście!*

ĆWICZENIE 3

Podziel uczniów na grupy dwu-, trzyosobowe, by mogli przedyskutować swoje pomysły. Każda grupa powinna zaprezentować swoje propozycje na forum klasy. Zastanówcie się wspólnie nad sposobami budowania płaszczyzny porozumienia, nad trudnościami w szukaniu podobieństw do określonych grup odbiorców, ale też korzyściami, które płyną z podkreślenia tego, co nas łączy.

Ludzie zazwyczaj bardziej wierzą tym, którzy są do nich podobni. Bardziej też lubią takie osoby. A im bardziej kogoś lubimy, tym łatwiej ulegamy jego perswazji. Zastanów się, co łączy cię ze wskazanymi grupami odbiorców i w jaki sposób możesz podkreślić swoje podobieństwo do nich. Zidentyfikuj się z nimi.

Odbiorcy	Co cię z nimi łączy i jak podkreślisz to podobieństwo?
Koleżanki i koledzy z klasy	
Uczniowie, którzy przyjechali do Polski na wymianę z Turcji	
Fani Harry'ego Pottera	
Fani hip-hopu	
Kibice Lecha Poznań	

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Identyfikacja między nadawcą a odbiorcą może zachodzić na poziomie wieku, płci, doświadczeń, pochodzenia, wartości. Można się też identyfikować z odbiorcą poprzez używanie określonego języka, np. slangu uczniowskiego, gdy mówi się do uczniów; języka hip-hopu, jeśli mówi się do fanów takiej muzyki. Podobieństwo do odbiorcy można też podkreślać, przywołując określone obrazy, symbole, cytaty, które będą znane odbiorcy, ale też odwołując się do podobnych doświadczeń. Jeśli mówię do akwarystów, nie muszę hodować rybek, żeby uznali mnie za swojego czy kogoś podobnego do nich, z kim coś ich łączy. Mogę opowiedzieć o jakimkolwiek swoim hobby i identyfikacja może zajść przez analogię: jesteśmy podobni, bo mamy pasję, która nas pochłania.

ĆWICZENIE 4

Rozdaj uczniom teksty wstępów i wspólnie zastanówcie się nad różnymi strategiami budowania uwagi audytorium.

Jakie strategie wzbudzania zainteresowania odbiorcy zastosowali autorzy wystąpień na temat „Nie poddawaj się, walcz o swoje marzenia!”?

1.

Jesteśmy młodzi, mamy po kilkanaście lat i mnóstwo planów na przyszłość. Część z nich wydaje nam się pewnie niemożliwa do zrealizowania, więc już dziś odpuszczamy. To błąd. Nikt z dnia na dzień nie staje się szczupły ani bogaty, chyba że wygra w totolotka, ale i to nie dzieje się samo. Trzeba działać: wyjść z domu, kupić los, wytypować liczby. Spełnianie marzeń to proces, który wymaga pracy i zaangażowania. To nie siedzenie w domu z głową chmurach. To droga, którą trzeba przejść, zdając sobie sprawę, że nie zawsze będzie z górki, ale warto, bo podczas drogi do realizacji marzenia poznajemy siebie, swoje możliwości i potencjał do realizacji kolejnych planów.

2.

W ostatnich trzech latach napisałem dwie książki, spotkałem się z Dalajlamą, fotografowałem słonie na safari, leciałem balonem nad pustynią, odszedłem z korporacji i w końcu robię coś, co lubię – piszę blog o podróżach. Dla niektórych to nic wielkiego, ale dla mnie są to rzeczy, które wnoszą radość i spełnienie do mojego życia. Czasem ludzie pytają mnie, jak spełnić marzenia? Zazwyczaj pytanie to pada od osób, które mało mnie znają, ale wiedzą, że to, co robię, daje mi ogromną satysfakcję. Dziś zdradzę Wam patent na spełnianie marzeń! Bo z marzeń nie można rezygnować.

3.

Im człowiek mniej w życiu oczekuje, tym mniej przeżyje rozczarowań. W sumie najważniejsze, żeby mieć gdzie spać i nie umrzeć z głodu. Czy na pewno tak powinna brzmieć nasza życiowa dewiza? Zdecydowanie nie! Proponuję inną: miej marzenia i walcz o ich spełnienie!

4.

Kim jestem? Dokąd zmierzam? Co chcę w życiu osiągnąć? Co nadaje sens mojej egzystencji? Jak przeżyć dzień, żeby wieczorem z satysfakcją pomyśleć o tym, co się zrobiło? To pytania, które zadajemy sobie bardzo często. Odpowiedzi na nie szukamy całe życie i mogą się one nieustannie zmieniać. Nie ma jednej dobrej. No może poza tą, żeby iść za swoimi marzeniami.

5.

Mało kto wie, że oficjalna edukacja Thomasa Edisona skończyła się już na etapie szkoły podstawowej. W młodości często powtarzano mu, że jest zbyt głupi, żeby się czegokolwiek nauczyć, a potem wynalazł żarówkę. Jim Carrey podczas swoich pierwszych występów w Toronto został wygwizdany. Nie przeszedł też castingu do programu Saturday Night Live. Nie przeszkodziło mu to jednak zostać wielką gwiazdą. A Jack London otrzymał od wydawców aż 600 odmownych odpowiedzi, gdy chciał wydać swój debiut. Czego dowodzą te historie? Jeśli ktoś mówi Ci, że czegoś nie potrafisz, nie poddawaj się. Naucz się pokonywać trudności.

6.

Chińczycy powiadają, że nawet najdalsza podróż zaczyna się od jednego kroku. Nie masz nigdy pewności, czy osiągniesz sukces i spełnisz swoje marzenia, ale nie przekonasz się o tym, jeśli nie zaczniesz działać. Jeśli nie wykonasz tego pierwszego kroku.

7.

Każdy z nas przynajmniej raz w życiu obudził się z myślą, że warto byłoby coś zmienić w swoim życiu, ale jest już za późno. Nie warto i nie ma już czasu. Inni zaczęli wcześniej i są kilometr przed nami. Przekonam was dzisiaj, że należy odrzucić takie myślenie. Jak mówił H. Jackson Brown Jr. „Nigdy nie rezygnuj z osiągnięcia celu tylko dlatego, że jego osiągnięcie wymaga czasu. Czas i tak upłynie!”.

8.

Kiedy byłem na studiach, nieustannie zastanawiałem się nad tym, czy dokonałem właściwego wyboru – studiowałem archeologię. Wiele osób pytało mnie, dlaczego wybrałem taki niezyciowy kierunek? Co innego – prawo, ekonomia, medycyna, informatyka. Nie myślałem jednak wtedy pragmatycznie. Nie wybierałem studiów, myśląc o dobrej pensji. Uwielbiałem historię, fascynowały mnie minione cywilizacje. Chciałem być jak Indiana Jones. Dzisiaj podróżuję po świecie, odkrywam zaginione miasta, poznaję niezwykłych ludzi, którzy podziwiają moją pasję, chociaż początki były trudne. Pierwsza moja praca w muzeum archeologicznym polegała na porządkowaniu eksponatów i chociaż wszystko wskazywało na to, że już do końca życia będę przestawiał kamyki w gablotach, to w końcu los się do mnie uśmiechnął. Zawalczyłem o swoje marzenia – zatrudniłem się w pracowni archeologicznej i zacząłem wyjeżdżać na wykopaliska. Najpierw w Polsce, potem w Europie, w końcu dotarłem do Afryki.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

W przytoczonych przykładach zastosowano następujące strategie przyciągania uwagi:

- 1) podkreślanie ważności poruszanego problemu i szukanie odniesień do sytuacji odbiorcy,
- 2) budowanie napięcia poprzez intrygujące zapowiedzi,
- 3) rozpoczynanie od kontrowersyjnej tezy, z którą najpewniej słuchacze się nie zgodzą, następnie przejście do rzeczywistego celu wystąpienia,
- 4) ciąg pytań (pytania pobudzają uwagę, bo prowokują do odpowiedzi),
- 5) zagajenie poprzez odniesienie do historii znanych osób; mogą one też pełnić funkcję autorytetu,
- 6) sentencja, która nie tylko uatrakcyjni przekaz, ale służy też budowaniu płaszczyzny porozumienia (jest miejscem wspólnym) – pokazuje odbiorcy, że należymy do tego samego kręgu kulturowego, coś nas łączy, znamy te same powiedzenia, przysłowia, sentencje,
- 7) cytat, który pełni też funkcję odwołania się do autorytetu, co może wpływać na naszą wiarygodność,
- 8) zagajenie poprzez przytoczenie osobistej historii.

ĆWICZENIE 5

W zależności od tego, ile masz czasu, możesz poprosić, by każdy przygotował dwa różne wstępy do tekstu lub tylko jeden, ale wtedy podziel uczniów na tych, którzy piszą dla mieszkańców osiedla i tych, którzy piszą dla społeczności szkolnej.

Obejrzałeś w internecie odcinek „Mali niewolnicy” serialu dokumentalnego „Efekt Domina”, w którym przedstawiono organizację pozarządową PACODEP pomagającą w Ghanie dzieciom-niewolnikom. Postanowiłeś zaangażować się w zbiórkę pieniędzy na jej działalność. Chciałbyś, by ludzie wpłacali pieniądze na konto organizacji PACODEP. Chcesz przygotować dwa teksty: pierwszy zostawisz w skrzynkach pocztowych domów i mieszkań w swojej okolicy; drugi rozdasz w szkole.

Przeczytaj tekst opisujący problem dzieci w Ghanie. Opracuj dwa wstępy, biorąc pod uwagę dwa typy odbiorców. Pamiętaj, że o tym, czy ludzie przeczytają go w całości, może zadecydować kilka pierwszych zdań. Nie zapomnij o jasnym sformułowaniu celu.

Nie ma żadnego kraju na świecie, gdzie niewolnictwo byłoby legalne. Niestety w rzeczywistości szacuje się, że około 40 milionów ludzi żyje w niewoli. To więcej niż liczba mieszkańców Polski czy Australii. Nie dostają oni za swoją pracę pieniędzy, mają minimalne racje żywnościowe, często są bici i torturowani. Najbardziej przerażające jest to, że co czwarty niewolnik jest dzieckiem.

Współczesne niewolnictwo jest najbardziej powszechne w Afryce. Nigdy w historii niewolnicy nie byli tak tani. W Ghanie wystarczy kilkadziesiąt dolarów, by kupić dziecko. Szacuje się, że w rejonie największego na świecie sztucznego jeziora Wolta jest ponad 20 tysięcy dzieci-niewolników. Nie ma tam skutecznego państwowego systemu opieki nad ofiarami handlu ludźmi. Handel dziećmi nad jeziorem Wolta nie jest żadną tajemnicą. Wszyscy o tym wiedzą. Dzieci wykorzystuje się w każdy możliwy sposób. Pracują ponad swoje możliwości. Walkę o wolność dla dzieci-niewolników toczą głównie organizacje pozarządowe, takie jak PACODEP założona w 2003 roku przez George'a Achibrę. Do tej pory organizacja uratowała z niewoli około 800 dzieci. Najmłodszy uratowany przez PACODEP chłopiec miał cztery lata.

Pierwszym dzieckiem, które uratował George, był obecnie dwudziestojednoletni John. Przez pięć lat mieszkał u swojego pana. W dzień sprzedawał ciastka, a w nocy łowił ryby w jeziorze, w którym pływały krokodyle. To ich bał się najbardziej. Pewnego dnia okazało się, że przywiózł za mało pieniędzy ze sprzedaży ciastek i jego pan go wychłostał. Wtedy chłopiec uciekł do George'a, który zgłosił sprawę na policję i zaopiekował się nim. Dzięki pomocy PACODEP John właśnie zaczyna studia na uczelni w Akrze.

Większość uratowanych dzieci nie może wrócić do swoich rodzin, bo to one sprzedały je do niewoli i prawdopodobnie zrobią to powtórnie, dlatego w 2008 roku z inicjatywy George'a Achibry powstała „Wioska Życia”, czyli miejsce, w którym dzieci – byli niewolnicy – dostają wyżywienie, nocleg i opiekę. Znajdują nowy dom i otrzymują szansę na rozpoczęcie nowego życia. Wszystkie uczęszczają także do prowadzonej przez organizację szkoły.

Uwolnienie dziecka to wielki sukces, ale nie rozwiązuje całkiem problemu, gdyż nazajutrz na jego miejscu pojawi się kolejny niewolnik. Klucz leży w zmianie sposobu myślenia okolicznych rybaków tak, żeby zaprzestali korzystania z pracy dzieci. Dlatego PACODEP prowadzi akcje uświadamiające oraz programy wspierania drobnej przedsiębiorczości.

Jeden z mężczyzn, który korzystał z pracy ośmiorga dzieci, po tym, jak dołączył do programu i dostał wsparcie od organizacji, nadal pracuje jako rybak, ale zatrudnia dorosłych i dorabia, sprzedając gaz.

Pod opieką PACODEP jest 800 dzieci. Odzyskały one wolność, dzieciństwo, szansę na edukację i dobre życie. Niestety, na jeziorze Wolta jest ciągle jeszcze około 20 tysięcy dzieci-niewolników. Proces wyzwolenia dzieci w Ghanie potrwa jeszcze bardzo wiele lat, ale niewolnictwo musi przejść do historii. Oprawcy muszą trafić przed sądy. Prawo musi być skuteczne. Żeby tak się stało, społeczeństwo musi działać. Dlatego tak ważne są takie działania, jak te podejmowane przez PACODEP.

(tekst: „Efekt Domina”, sezon 6, odc. 1)

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Warto zwrócić uwagę na dostosowanie narzędzi retorycznych do typu odbiorców. Na pewno tekst skierowany do uczniów w szkole będzie łatwiejszy do przygotowania, ponieważ odbiorca jest jednorodny i znany – łatwiej więc zbudować płaszczyznę porozumienia, odwołać się do tego, co wspólne (wiek, zainteresowania, doświadczenia). W drugim przypadku odbiorca jest nieznan i niejednorodny, należy więc, budując płaszczyznę porozumienia, odwoływać się do bardziej ogólnych kategorii, takich jak np. humanitaryzm, człowieczeństwo, wartości chrześcijańskie.

ĆWICZENIE 6

Każdy losuje zadanie, które powinien zrealizować we wstępie.

Przygotuj wstęp do wystąpienia na temat „Wolność słowa ma swoje granice”. Odbiorcami są twoi rówieśnicy.

WE WSTĘPIE NAWIĄŻ DO JAKIEJŚ AKTUALNEJ SYTUACJI, KTÓRĄ WSZYSCY ZNAJĄ
WE WSTĘPIE PODZIEL SIĘ Z AUDYTORIUM OSOBISTĄ HISTORIĄ
WE WSTĘPIE SKOMPLEMENTUJ AUDYTORIUM
WE WSTĘPIE ZBUDUJ PŁASZCZYZNĘ POROZUMIENIA – POKAŻ, ŻE COŚ CIĘ ŁĄCZY ZE SŁUCHACZAMI
WE WSTĘPIE WYKORZYSTAJ CYTAT (Z FILMU, KSIĄŻKI, PIOSENKI)
WE WSTĘPIE SFORMUŁUJ JAKĄŚ KONTROWERSYJNĄ TEZĘ, KTÓRA ZASKOCZY ODBIORCÓW
WE WSTĘPIE NAWIĄŻ DO JAKIEJŚ AKTUALNEJ SYTUACJI, KTÓRĄ WSZYSCY ZNAJĄ

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Należy zwrócić uwagę uczniów, że oprócz zadania, które wylosowali, które mają zrealizować w swoim wstępie, nie mogą zapominać o innych zadaniach wstępu – we wszystkich powinna znaleźć się konstatacja problemu (sformułowanie tezy); należy też zbudować płaszczyznę porozumienia z odbiorcą i wzbudzić jego zainteresowanie. Warto przypomnieć uczniom, że zawsze, przystępując do pracy nad tekstem, musimy wiedzieć, do kogo mówimy. Do odbiorcy bowiem dostosowujemy retoryczne strategie. Odbiorca wyznacza język, jakim będziemy się posługiwać (zbyt abstrakcyjny lub specjalistyczny może być niezrozumiały), obrazy, jakie będziemy przytaczać, ale też argumenty, które będziemy później formułować. To, że palenie szkodzi zdrowiu, przekonuje głównie niepalących. Palacze potrzebują innych argumentów, żeby ich odwieść od sięgania po papierosa – skuteczniejszy w ich przypadku może być argument ekonomiczny.

WE WSTĘPIE NAWIĄŻ DO JAKIEJŚ AKTUALNEJ SYTUACJI, KTÓRĄ WSZYSCY ZNAJĄ

WE WSTĘPIE PODZIEL SIĘ Z AUDYTORIUM OSOBISTĄ HISTORIĄ

WE WSTĘPIE SKOMPLEMENTUJ AUDYTORIUM

WE WSTĘPIE ZBUDUJ PŁASZCZYZNĘ POROZUMIENIA – POKAŻ, ŻE COŚ CIĘ ŁĄCZY ZE SŁUCHACZAMI

WE WSTĘPIE WYKORZYSTAJ CYTAT (Z FILMU, KSIĄŻKI, PIOSENKI)

WE WSTĘPIE SFORMUŁUJ JAKĄŚ KONTROWERSYJNĄ TEZĘ, KTÓRA ZASKOCZY ODBIORCÓW

WE WSTĘPIE NAWIĄŻ DO JAKIEJŚ AKTUALNEJ SYTUACJI, KTÓRĄ WSZYSCY ZNAJĄ

WE WSTĘPIE PODZIEL SIĘ Z AUDYTORIUM OSOBISTĄ HISTORIĄ

WE WSTĘPIE SKOMPLEMENTUJ AUDYTORIUM

WE WSTĘPIE ZBUDUJ PŁASZCZYZNĘ POROZUMIENIA – POKAŻ, ŻE COŚ CIĘ ŁĄCZY ZE SŁUCHACZAMI

WE WSTĘPIE WYKORZYSTAJ CYTAT (Z FILMU, KSIĄŻKI, PIOSENKI)

WE WSTĘPIE SFORMUŁUJ JAKĄŚ KONTROWERSYJNĄ TEZĘ, KTÓRA ZASKOCZY ODBIORCÓW

WE WSTĘPIE NAWIĄŻ DO JAKIEJŚ AKTUALNEJ SYTUACJI, KTÓRĄ WSZYSCY ZNAJĄ

WE WSTĘPIE PODZIEL SIĘ Z AUDYTORIUM OSOBISTĄ HISTORIĄ

WE WSTĘPIE SKOMPLEMENTUJ AUDYTORIUM

WE WSTĘPIE ZBUDUJ PŁASZCZYZNĘ POROZUMIENIA – POKAŻ, ŻE COŚ CIĘ ŁĄCZY ZE SŁUCHACZAMI

WE WSTĘPIE WYKORZYSTAJ CYTAT (Z FILMU, KSIĄŻKI, PIOSENKI)

WE WSTĘPIE SFORMUŁUJ JAKĄŚ KONTROWERSYJNĄ TEZĘ, KTÓRA ZASKOCZY ODBIORCÓW

WE WSTĘPIE SKOMPLEMENTUJ AUDYTORIUM

WE WSTĘPIE ZBUDUJ PŁASZCZYZNĘ POROZUMIENIA – POKAŻ, ŻE COŚ CIĘ ŁĄCZY ZE SŁUCHACZAMI

WE WSTĘPIE WYKORZYSTAJ CYTAT (Z FILMU, KSIĄŻKI, PIOSENKI)

WE WSTĘPIE SFORMUŁUJ JAKĄŚ KONTROWERSYJNĄ TEZĘ, KTÓRA ZASKOCZY ODBIORCÓW

ĆWICZENIE 1

Przeczytaj poniższe teksty. Jakie formuły wstępu wskazują na przynależność gatunkową tekstów (co decyduje o tym, że wiemy, z jakim rodzajem tekstu mamy do czynienia)? Zastanów się, jakie funkcje pełni wstęp w tekście i co powinno się w nim znaleźć? Weź pod uwagę elementy sytuacji komunikacyjnej: kim jest nadawca, jaki jest jego cel, do kogo mówi, w jakich okolicznościach?

1.

W imieniu Samorządu Uczniowskiego zwracam się z uprzejmą prośbą o zgodę na zorganizowanie szkolnego rajdu rowerowego.

2.

Działając w imieniu własnym, wnoszę odwołanie od decyzji Zakładu Ubezpieczeń Społecznych nr 000076865677 z dnia 25 lutego 2018 r. odmawiającej mi prawa do emerytury.

3.

Był sobie raz chłopiec, bardzo nieposłuszny i wścibski. Zawsze wszystko robił po swojemu. Nigdy nie słuchał rodziców. Było więc wiadomo, że wcześniej czy później wpadnie w tarapaty.

4.

Dawno, dawno temu, za siedmioma górami, za siedmioma lasami w ukrytej w leśnym gąszczu chatce mieszkała dziewczynka.

5.

Celem tego szkicu jest refleksja na temat relacji (powinowactwa) między retoryką a językoznawstwem. Oczywiście nie sposób w tak krótkiej formie (jaką jest szkic) dokonać całościowej analizy tych relacji. Ograniczam się zatem do jednego wybranego aspektu tych relacji: do poprawności językowej równie ważnej dla jednej i drugiej dziedziny wiedzy o języku.

(T. Zgółka, *Poprawność językowa w oczach retoryki*)

6.

Artykuł skoncentrowany jest wokół dwóch kluczowych pojęć: *layoutu* prasowego oraz *pronuntiatio*, wprowadza zatem perspektywę widzenia pewnego typu przekazów medialnych w kontekście retoryki. [...] Wstępnie przyjęta teza zakłada, że wizualna prezentacja tekstu (rozumianego jako makrotekst, czyli numer gazety lub czasopisma, i jako mikrotekst, tj. pojedyncza publikacja prasowa) jest odpowiednikiem retorycznej pronuncjacji i rządzi się podobnymi regułami, jak wygłaszanie mowy. Warto zatem przyjrzeć się, czy wskazówki dotyczące *actio* nie miałyby istotnej wartości praktycznej dla współczesnych projektantów prasowych.

(M. Worsowicz, *Layout prasowy a retoryczna pronuntiatio – uwagi wstępne*)

7.

W powszechnym mniemaniu „retoryka” to wyłącznie sztuka słowa. Tak też definiował ją Kwintyliusz: *ars bene dicendi*. Niemniej jednak według dużo wcześniejszej definicji Arystotelesa retoryka to: „umiejętność metodycznego odkrywania tego, co w odniesieniu do każdego przedmiotu może być przekonujące” (*Retoryka* 1355 b 26–27).

Chaim Perelman zaś pisał, że do dziedziny retoryki należy każdy komunikat, którego celem jest wywarcie wpływu na jedną lub wiele osób, wzbudzenie emocji w audytorium czy ukierunkowanie jego myślenia. [...]

Z kolei Douglas Ehninger (1972) zdefiniował retorykę jako „wszystko, dzięki czemu ludzie, wykorzystując różne strategie posługiwania się znakami, mogą wpływać na sposób myślenia innych osób oraz na ich zachowania” (Ryszka-Kurczab 2014: 47).

Te trzy definicje pochodzące z różnych epok i sformułowane przez różnych autorów w żaden sposób nie uprzywilejowują znaków językowych i mogą w równym stopniu odnosić się do elementów wizualnych.

(P. Lewiński, *Figury wizualne jako środek perswazji i argumentacji na przykładzie reklamy*)

8.

Chcę dzisiaj mówić o przewidywalnej irracjonalności. Zainteresowałem się irracjonalnością wiele lat temu, gdy trafiłem do szpitala. Byłem bardzo poparzony. Spędzając dużo czasu w szpitalu, widzi się wiele irracjonalnych zachowań. Na oddziale oparzeń szczególnie niepokoił mnie sposób, w jaki pielęgniarki zdejmowały bandaż. Każdy kiedyś zdejmował opatrunek i zastanawiał się, jak to najlepiej zrobić. Czy zderzeć szybko: ból krótki, ale intensywny. Czy zdejmować powoli: trwa dłużej, ale nie boli tak bardzo. Który sposób jest lepszy? Pielęgniarki na moim oddziale uważały, że pierwszy. Chwytały więc za opatrunek i zdzierały. Chwytały i zdzierały. Miałem poparzone 70 procent ciała, więc trwało to prawie godzinę. Jak się domyślacie z całego serca nienawidziłem momentu zdzierania. Przekonywałem pielęgniarki, żeby spróbowały inaczej. Ból może potrwać dwie godziny, ale będzie mniej intensywny. W odpowiedzi słyszałem dwie rzeczy: że wiedzą lepiej ode mnie, jak zmniejszyć ból, a po drugie, że być pacjentem nie znaczy robić uwagi albo wtrącać się. Niewiele mogłem poradzić, a pielęgniarki dalej zdzierały opatrunki. Trzy lata później, kiedy opuściłem szpital, poszedłem na studia. Najciekawszą rzeczą, jakiej się nauczyłem, była metoda eksperymentalna polegająca na tym, że jeżeli ma się pytanie, można stworzyć jego abstrakcyjną replikę, zbadać ją i nauczyć się czegoś o świecie. Tak też zrobiłem. Ciągle interesował mnie najlepszy sposób zdejmowania opatrunków.

(D. Ariely, *Our buggy moral code*, TED 2009)

9.

Pragnę przedstawić ramowy program i skład proponowanego rządu. Zwracam się do wszystkich moich rodaków. Jestem przekonany, że zdecydowana większość Polaków w podobny sposób pojmuje cele, do których powinniśmy dążyć. Nosi w sercu ten sam ideał ojczyzny. Pragniemy godnie żyć w suwerennym, demokratycznym i praworządnym państwie, które wszyscy, bez względu na światopogląd, ideowe i polityczne zróżnicowanie, mogliby uważać za państwo własne. Chcemy żyć w kraju o zdrowej gospodarce, gdzie opłaca się pracować i oszczędzać, a zaspokajanie podstawowych potrzeb materialnych nie jest związane z udręką i upokorzeniem. Chcemy Polski otwartej na Europę i świat, Polski, która bez kompleksu niższości daje wkład w tworzenie materialnych i kulturalnych dóbr, Polski, której obywatele będą czuć się w innych krajach Europy i świata mile widzianymi gośćmi.

(Oświadczenie premiera Tadeusza Mazowieckiego wygłoszone 12.09.1989 r.)

10.

Jestem dumny, że przyjechałem do tego miasta jako gość waszego wybitnego burmistrza, który na całym świecie stał się symbolem walecznego ducha Berlina Zachodniego. Jestem też dumny, że odwiedzam Republikę Federalną i waszego wybitnego kanclerza, który przez wiele lat prowadził Niemcy ku demokracji, wolności, postępowi. [...] Dwa tysiące lat temu najbardziej dumne słowa brzmiały: *Civis Romanus sum*. Dzisiaj w świecie wolności, z największą dumą mówimy: *Ich bin ein Berliner*.

(John. F. Kennedy, Berlin, 23.06.1963)

ĆWICZENIE 2

Jakich zwrotów adresatywnych (czyli odnoszących się bezpośrednio do adresata) użyje mówca, rozpoczynając wystąpienie w następujących okolicznościach:

- uczeń wygłasza prezentację podczas lekcji, mówi do nauczyciela oraz koleżanek i kolegów z klasy,

.....

.....

.....

- przedstawiciel uczniów klas 4 wygłasza przemówienie na zakończenie szkoły średniej,

.....

.....

.....

- poseł występuje w sejmie,

.....

.....

.....

- radny występuje podczas obrad rady miasta (na sali obecny jest prezydent miasta),

.....

.....

.....

- prezydent zwraca się w orędziu do Polaków,

.....

.....

.....

- parafianin otwiera spotkanie z księdzem proboszczem z okazji dożynek.

.....

.....

.....

ĆWICZENIE 3

Ludzie zazwyczaj bardziej wierzą tym, którzy są do nich podobni. Bardziej też lubią takie osoby. A im bardziej kogoś lubimy, tym łatwiej ulegamy jego perswazji. Zastanów się, co łączy cię ze wskazanymi grupami odbiorców i w jaki sposób możesz podkreślić swoje podobieństwo do nich. Zidentyfikuj się z nimi.

Odbiorcy	Co cię z nimi łączy i jak podkreślisz to podobieństwo?
Koleżanki i koledzy z klasy	
Uczniowie, którzy przyjechali do Polski na wymianę z Turcji	
Fani Harry'ego Pottera	
Fani hip-hopu	
Kibice Lecha Poznań	

ĆWICZENIE 4

Jakie strategie wzbudzania zainteresowania odbiorcy zastosowali autorzy wystąpień na temat „Nie poddawaj się, walcz o swoje marzenia!”?

1. Jesteśmy młodzi, mamy po kilkanaście lat i mnóstwo planów na przyszłość. Część z nich wydaje nam się pewnie niemożliwa do zrealizowania, więc już dziś odpuszczamy. To błąd. Nikt z dnia na dzień nie staje się szczupły ani bogaty, chyba że wygra w totolotka, ale i to nie dzieje się samo. Trzeba działać: wyjść z domu, kupić los, wytypować liczby. Spełnianie marzeń to proces, który wymaga pracy i zaangażowania. To nie siedzenie w domu z głową chmurach. To droga, którą trzeba przejść, zdając sobie sprawę, że nie zawsze będzie z górki, ale warto, bo podczas drogi do realizacji marzenia poznajemy siebie, swoje możliwości i potencjał do realizacji kolejnych planów.

2. W ostatnich trzech latach napisałem dwie książki, spotkałem się z Dalajlamą, fotografowałem słonie na safari, leciałem balonem nad pustynią, odszedłem z korporacji i w końcu robię coś, co lubię – piszę blog o podróżach. Dla niektórych to nic wielkiego, ale dla mnie są to rzeczy, które wnoszą radość i spełnienie do mojego życia. Czasem ludzie pytają mnie, jak spełnić marzenia? Zazwyczaj pytanie to pada od osób, które mało mnie znają, ale wiedzą, że to, co robię, daje mi ogromną satysfakcję. Dziś zdradzę Wam patent na spełnianie marzeń! Bo z marzeń nie można rezygnować.

3. Im człowiek mniej w życiu oczekuje, tym mniej przeżyje rozczarowań. W sumie najważniejsze, żeby mieć gdzie spać i nie umrzeć z głodu. Czy na pewno tak powinna brzmieć nasza życiowa dewiza? Zdecydowanie nie! Proponuję inną: miej marzenia i walcz o ich spełnienie!

4. Kim jestem? Dokąd zmierzam? Co chcę w życiu osiągnąć? Co nadaje sens mojej egzystencji? Jak przeżyć dzień, żeby wieczorem z satysfakcją pomyśleć o tym, co się zrobiło? To pytania, które zadajemy sobie bardzo często. Odpowiedzi na nie szukamy całe życie i mogą się one nieustannie zmieniać. Nie ma jednej dobrej. No może poza tą, żeby iść za swoimi marzeniami.

5. Mało kto wie, że oficjalna edukacja Thomasa Edisona skończyła się już na etapie szkoły podstawowej. W młodości często powtarzano mu, że jest zbyt głupi, żeby się czegokolwiek nauczyć, a potem wynalazł żarówkę. Jim Carrey podczas swoich pierwszych występów w Toronto został wygwizdany. Nie przeszedł też castingu do programu Saturday Night Live. Nie przeszkodziło mu to jednak zostać wielką gwiazdą. A Jack London otrzymał od wydawców aż 600 odmownych odpowiedzi, gdy chciał wydać swój debiut. Czego dowodzą te historie? Jeśli ktoś mówi Ci, że czegoś nie potrafisz, nie poddawaj się. Naucz się pokonywać trudności.

6. Chińczycy powiadają, że nawet najdalsza podróż zaczyna się od jednego kroku. Nie masz nigdy pewności, czy osiągniesz sukces i spełnisz swoje marzenia, ale nie przekonasz się o tym, jeśli nie zaczniesz działać. Jeśli nie wykonasz tego pierwszego kroku.

7. Każdy z nas przynajmniej raz w życiu obudził się z myślą, że warto byłoby coś zmienić w swoim życiu, ale jest już za późno. Nie warto i nie ma już czasu. Inni zaczęli wcześniej i są kilometr przed nami. Przekonam was dzisiaj, że należy odrzucić takie myślenie. Jak mówił H. Jackson Brown Jr. „Nigdy nie rezygnuj z osiągnięcia celu tylko dlatego, że jego osiągnięcie wymaga czasu. Czas i tak upłynie!”.

8. Kiedy byłem na studiach, nieustannie zastanawiałem się nad tym, czy dokonałem właściwego wyboru – studiowałem archeologię. Wiele osób pytało mnie, dlaczego wybrałem taki niezyciowy kierunek? Co innego – prawo, ekonomia, medycyna, informatyka. Nie myślałem jednak wtedy pragmatycznie. Nie wybierałem studiów, myśląc o dobrej pensji. Uwielbiałem historię, fascynowały mnie minione cywilizacje. Chciałem być jak Indiana Jones. Dzisiaj podróżuję po świecie, odkrywam zaginione miasta, poznaję niezwykłych ludzi, którzy dzielają moją pasję, chociaż początki były trudne. Pierwsza moja praca w muzeum archeologicznym polegała na porządkowaniu eksponatów i chociaż wszystko wskazywało na to, że już do końca życia będę przestawiał kamyki w gablotach, to w końcu los się do mnie uśmiechnął. Zawalczyłem o swoje marzenia – zatrudniłem się w pracowni archeologicznej i zacząłem wyjeżdżać na wykopaliska. Najpierw w Polsce, potem w Europie, w końcu dotarłem do Afryki.

ĆWICZENIE 5

Obejrzałeś w internecie odcinek „Mali niewolnicy” serialu dokumentalnego „Efekt Domina”, w którym przedstawiono organizację pozarządową PACODEP pomagającą w Ghanie dzieciom-niewolnikom. Postanowiłeś zaangażować się w zbiórkę pieniędzy na jej działalność. Chciałbyś, by ludzie wpłacali pieniądze na konto organizacji PACODEP. Chcesz przygotować dwa teksty: pierwszy zostawisz w skrzynkach pocztowych domów i mieszkań w swojej okolicy; drugi rozdasz w szkole.

Przeczytaj tekst opisujący problem dzieci w Ghanie. Opracuj dwa wstępy, biorąc pod uwagę dwa typy odbiorców. Pamiętaj, że o tym, czy ludzie przeczytają go w całości, może zadecydować kilka pierwszych zdań. Nie zapomnij o jasnym sformułowaniu celu.

Nie ma żadnego kraju na świecie, gdzie niewolnictwo byłoby legalne. Niestety w rzeczywistości szacuje się, że około 40 milionów ludzi żyje w niewoli. To więcej niż liczba mieszkańców Polski czy Australii. Nie dostają oni za swoją pracę pieniędzy, mają minimalne racje żywnościowe, często są bici i torturowani. Najbardziej przerażające jest to, że co czwarty niewolnik jest dzieckiem.

Współczesne niewolnictwo jest najbardziej powszechne w Afryce. Nigdy w historii niewolnicy nie byli tak tani. W Ghanie wystarczy kilkadziesiąt dolarów, by kupić dziecko. Szacuje się, że w rejonie największego na świecie sztucznego jeziora Wolta jest ponad 20 tysięcy dzieci-niewolników. Nie ma tam skutecznego państwowego systemu opieki nad ofiarami handlu ludźmi. Handel dziećmi nad jeziorem Wolta nie jest żadną tajemnicą. Wszyscy o tym wiedzą. Dzieci wykorzystuje się w każdy możliwy sposób. Pracują ponad swoje możliwości. Walkę o wolność dla dzieci-niewolników toczą głównie organizacje pozarządowe, takie jak PACODEP założona w 2003 roku przez George'a Achibrę. Do tej pory organizacja uratowała z niewoli około 800 dzieci. Najmłodszy uratowany przez PACODEP chłopiec miał cztery lata.

Pierwszym dzieckiem, które uratował George, był obecnie dwudziestojednoletni John. Przez pięć lat mieszkał u swojego pana. W dzień sprzedawał ciastka, a w nocy łowił ryby w jeziorze, w którym pływały krokodyle. To ich bał się najbardziej. Pewnego dnia okazało się, że przywiózł za mało pieniędzy ze sprzedaży ciastek i jego pan go wychłostał. Wtedy chłopiec uciekł do George'a, który zgłosił sprawę na policję i zaopiekował się nim. Dzięki pomocy PACODEP John właśnie zaczyna studia na uczelni w Akrze.

Większość uratowanych dzieci nie może wrócić do swoich rodzin, bo to one sprzedały je do niewoli i prawdopodobnie zrobią to powtórnie, dlatego w 2008 roku z inicjatywy George'a Achibry powstała „Wioska Życia”, czyli miejsce, w którym dzieci – byli niewolnicy – dostają wyżywienie, nocleg i opiekę. Znajdują nowy dom i otrzymują szansę na rozpoczęcie nowego życia. Wszystkie uczęszczają także do prowadzonej przez organizację szkoły.

Uwolnienie dziecka to wielki sukces, ale nie rozwiązuje całkiem problemu, gdyż nazajutrz na jego miejscu pojawi się kolejny niewolnik. Klucz leży w zmianie sposobu myślenia okolicznych rybaków tak, żeby zaprzestali korzystania z pracy dzieci. Dlatego PACODEP prowadzi akcje uświadamiające oraz programy wspierania drobnej przedsiębiorczości.

Jeden z mężczyzn, który korzystał z pracy ośmiorga dzieci, po tym, jak dołączył do programu i dostał wsparcie od organizacji, nadal pracuje jako rybak, ale zatrudnia dorosłych i dorabia, sprzedając gaz.

Pod opieką PACODEP jest 800 dzieci. Odzyskały one wolność, dzieciństwo, szansę na edukację i dobre życie. Niestety, na jeziorze Wolta jest ciągle jeszcze około 20 tysięcy dzieci-niewolników. Proces wyzwolenia dzieci w Ghanie potrwa jeszcze bardzo wiele lat, ale niewolnictwo musi przejść do historii. Oprawcy muszą trafić przed sądy. Prawo musi być skuteczne. Żeby tak się stało, społeczeństwo musi działać. Dlatego tak ważne są takie działania, jak te podejmowane przez PACODEP.

(tekst: „Efekt Domina”, sezon 6, odc. 1)

ĆWICZENIE 6

Przygotuj wstęp do wystąpienia na temat „Wolność słowa ma swoje granice”. Odbiorcami są twoi rówieśnicy.

Argumentacja, *czyli jak przekonać nieprzekonanych*

KATARZYNA CZARNECKA

KARTA SCENARIUSZA

WPROWADZENIE

Nikt z nas nie funkcjonuje w pełni niezależnie od innych osób. Mamy plany, snujemy marzenia, dokonujemy wyborów. Granicą naszej wolności jest wolność drugiego człowieka. Większość decyzji wpływa na sytuację innych ludzi, nasze drogi nieustannie się przecinają, indywidualne preferencje niekiedy stają w kolizji z oczekiwaniami konkretnych osób, które znamy, ale i mogą zderzać się z interesami całych grup. Każda ze stron próbuje dojść swoich racji. Zdarza się, że wchodzimy w poważny spór. Wykluczamy użycie przemocy, pozostaje zatem przekonywanie. Dlaczego warto poznawać mechanizmy związane z przekonywaniem innych? Znajomość zabiegów perswazyjnych pozwala na osiągnięcie sukcesu komunikacyjnego – na osiągnięcie przynajmniej części celów, chroni nas również przed zbyt dużą podatnością na metody używane przez naszych rozmówców: konkurentów czy wręcz przeciwników. W niniejszym bloku zaproponowane zostaną treści związane z tworzeniem skutecznych argumentów oraz z ich odkrywaniem w wypowiedziach adwersarzy.

CELE

- Uświadomienie różnorodności działań służących przekonywaniu: wypowiedzi ustne i pisemne oraz zachowania niewerbalne
- Przegląd wybranych strategii perswazyjnych
- Doskonalenie sprawności odnajdywania argumentów w odbieranych wypowiedziach
- Kształtowanie umiejętności samodzielnego doboru argumentów, dostosowanych do danej sytuacji komunikacyjnej (zwłaszcza do wrażliwości odbiorcy), z uwzględnieniem różnic między argumentacją emocjonalną i racjonalną
- Uwrażliwienie na problem rozróżniania działań etycznych (perswazja) i nieetycznych (manipulacja)

PAKIET WIEDZY

Argumentacja to rodzaj aktywności intelektualnej, której celem jest udowodnienie lub obalenie pewnej tezy. W kontekście retoryki, nazywanej niekiedy sztuką perswazji, argumentację możemy rozumieć jako zespół działań dążących do wywołania wpływu na innych: przekonania kogoś do przyjęcia lub odrzucenia pewnego poglądu, do podjęcia jakichś doraźnych działań (agitacja) lub długofalowo – do wyboru danej postawy i trwania w niej.

W strukturze wystąpienia retorycznego o celach perswazyjnych argumentacja zajmuje miejsce centralne. Poprzedzają ją odpowiednio przygotowane partie wstępne, służące nawiązaniu kontaktu, pozyskaniu życzliwej uwagi odbiorcy, wreszcie wprowadzeniu do problematyki przemówienia. Segment następujący po przedstawieniu argumentów może być poświęcony refutacji, czyli zbijaniu przewidywalnych kontrargumentów. Zadanie mówcy polega tu na przewidzeniu zarzutów stawianych jego sposobowi myślenia oraz na doborze metod służących ich podważeniu. Także ta część mowy wymaga więc umiejętności argumentacyjnych. Konfrontacja argumentów obranych przez różne strony bywa przedstawiana jako współzawodnictwo lub swoista walka.

Dobór argumentów służących udowodnieniu lub oddaleniu tezy wymaga nie tylko pogłębionej znajomości tematu, wspartej poszukiwaniami wiarygodnych danych: lekturą, wywiadami, analizą dostępnych materiałów audiowizualnych czy bezpośrednio dostępnej rzeczywistości. Mówca powinien zdobyć możliwie dokładne wiadomości na temat osoby (lub społeczności) przekonywanej, poznać jej preferencje, dążenia, nastawienie do rzeczywistości, przekonania i świat wartości, a nawet żywione przez nią lęki. W przeciwnym razie nawet bardzo dopracowana pod względem merytorycznym argumentacja może nie przynieść spodziewanych rezultatów. Zasada ta obowiązuje nie tylko przy przygotowywaniu mowy o charakterze monologu, ale i podczas udziału w wielogłosowej dyskusji.

Działania argumentacyjne są niewątpliwie domeną retoryki, trzeba jednak pamiętać, że w praktyce mają one charakter interdyscyplinarny – czerpią z osiągnięć językoznawstwa, psychologii, socjologii, filozofii i logiki. W związku z tym poszczególne argumenty mogą odwoływać się do narzędzi z tych właśnie dziedzin. Jedną z podstawowych typologii sposobów przekonywania budowana jest na opozycji argumentów racjonalnych i emocjonalnych. Do grupy pierwszej zalicza się wykorzystanie rzetelnej faktografii oraz umiejętności logicznego myślenia, np. udowadniania, że coś jest prawdą lub fałszem, poprawnego wyciągania wniosków z przesłanek itp. Argumentacja emocjonalna pomija, maskuje czy wręcz lekceważy przesłanki uchodzące za zdroworozsądkowe, odwołuje się do sympatii, obaw, niechęci, poczucia lojalności, przywiązania do tradycji, wskazówek ideologicznych itp. Zabiegi takie uważa się za wątpliwe pod względem etycznym, ponieważ wykorzystują słabości potencjalnego adwersarza, odwracają jego uwagę od meritum. Zalicza się do nich np. wzbudzanie poczucia zagrożenia, wywoływanie litości, wykorzystywanie cudzej ignorancji, pochlebstwa, ośmieszanie wad przeciwnika (niezwiązanych z przedmiotem dowodzenia) itp.

Spośród wielu narzędzi służących przekonywaniu warto zwrócić uwagę na tzw. strategie perswazyjne. Są to działania słowne, odwołujące się do określonych mechanizmów psychologicznych i społecznych. Proponujemy wykorzystanie 6 strategii:

1. **strategia marchewki** – polega na obietnicy nagrody za podporządkowanie się czyimś sugestiom;
2. **strategia kija** – polega na ukazaniu zagrożeń i strat wynikających z niepodporządkowania się czyims sugestiom;
3. **strategia zaszczytu** – polega na wywołaniu wrażenia, że osoba, która podporządkuje się argumentom, będzie mogła czuć się wyróżniona, zaszczycona, dumna;
4. **strategia samopotępienia** – polega na wywołaniu wrażenia, że osoba, która nie podporządkuje się argumentom, będzie musiała odczuć wstyd, poczucie winy, w konsekwencji będzie sama siebie moralnie obciążała;
5. **strategia autorytetu** – polega na posłużeniu się argumentami odwołującymi się do opinii eksperta lub ekspertów, osób znanych i cenionych, cieszących się poważaniem (tu można np. posłużyć się cytatem);
6. **strategia konformizmu** – polega na posłużeniu się argumentami odwołującymi się do opinii i działań większości, jakiejś grupy, na wywołaniu potrzeby dostosowania się do innych.

Osobnym zagadnieniem jest kwestia kolejności argumentów wysuwanych dla osiągnięcia pewnego celu. Na pewno nie może ona być przypadkowa. Warto zachować przemyślany porządek (według grup zagadnień, narastającej mocy itp.). Szczególnie istotne są tu dwie pozycje: argument pierwszy, który przykuwa uwagę, wywiera mocne wrażenie, być może zwala odbiorcę z nóg – i argument ostatni, który przy dłuższej serii ma szansę zostać zapamiętany, gdy poprzednie ulecą z pamięci.

Odbiorcy działań służących przekonywaniu mogą sobie zdawać sprawę z tego, że ktoś ich do czegoś nakłania; wiedzą, że są przekonywani, nadawca bowiem nie maskuje swoich celów, nie postępuje się podstępem, nie działa na niczyją niekorzyść. Taką właśnie jawną aktywność nadawcy nazywa się zwykle perswazją. Jeżeli działania przekonującego są niejawnie, kamuflowane, intencje zaś podporządkowano jego interesom, wbrew dobru niczego nieświadomych odbiorców – mamy do czynienia z manipulacją, czyli takim rodzajem wpływu społecznego, który ma na celu skłonić przekonywanych do działań przynoszących im straty.

Przekonywanie nie zasadza się tylko na operowaniu słowem, czyli na działalności werbalnej. Ogromną rolę odgrywają czynniki pozastawne. Są wśród nich tzw. elementy parawerbalne, czyli ton głosu, artykulacja, intonacja – ten sam tekst wypowiedziany na różne sposoby może odmiennie wpływać na odbiorcę, przede wszystkim na poziomie emocji. Na uwagę zasługuje także płaszczyzna niewerbalna, to znaczy mowa ciała, na którą składają się przede wszystkim sposób poruszania się, gestykulacja, mimika. Nie bez wpływu pozostaje także budujący wiarygodność wygląd zewnętrzny mówcy czy organizacja przestrzeni, a także ogólny klimat sytuacji komunikacyjnej. Wszystkie te czynniki towarzyszące wypowiedzi argumentacyjnej mogą być dla niej wsparciem lub przeciwnie: osłabiać jej wymowę.

LITERATURA

- M. Korolko, *Sztuka retoryki. Przewodnik encyklopedyczny*, Warszawa 1990, rozdz. 3.7– 3.7.4.21: *Odpieranie zarzutów*.
 E. Lewandowska-Tarasiuk, *Sztuka wystąpień publicznych. Jak zostać dobrym mówcą*, Warszawa 1999, rozdz.: *Siła perswazji, Instrumenty perswazji, Między perswazją a manipulacją*.
 M. Rusinek, A. Załazińska, *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005, rozdz. VI: *Co przekonuje?*

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza.

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Umiejętność dostrzegania sytuacji życiowych wymagających użycia argumentów	<p>Podziel uczniów na dwie (lub cztery) ekipy. Grupa o numerze nieparzystym będzie zastanawiała się nad sytuacjami z życia prywatnego, a o numerze parzystym – nad okolicznościami ze sfery publicznej.</p> <p>Wyposaż każdą z grup w tabelę i przybory do pisania, w tym markery w dwóch kolorach.</p> <p>Wytłumacz zadanie. Składa się ono z kilku etapów:</p> <p>a) pierwszy krok polega na podzieleniu się obserwacjami i zapisaniu w tabeli, kto, kogo, kiedy i do czego przekonuje w znanych uczniom sytuacjach (odpowiednio: prywatnych i publicznych);</p> <p>b) po wypełnieniu tabelki należy zaznaczyć, używając dwóch różnych kolorów, w której z tych sytuacji uczniowie mogą w obecnym etapie życia uczestniczyć jako ci, którzy przekonują, a w której – jako przekonywani; bez oznaczenia zostaną sytuacje, które uznacie za możliwe, ale odległe od uczniowskich doświadczeń;</p> <p>c) na koniec przewidziana jest swobodna rozmowa na temat tego, jakie sytuacje wymagające argumentowania uczniowie dostrzegli w każdej ze sfer i które uznają za najtrudniejsze, wymagające szczególnych przygotowań itd.</p> <p>Czas: 25 minut</p>
2	Zastosowanie strategii perswazyjnych	<p>Rozdaj kartki z tekstem ćwiczenia.</p> <p>Wyjaśnij uczniom istotę sześciu strategii (zob. Pakiet wiedzy); po wytłumaczeniu danej strategii poproś, by odnaleźli jej realizację wśród przykładów na kartce i dopisali obok przykładu nazwę strategii.</p> <p>Poproś o zapoznanie się z informacją agencyjną o zieleni na dachach przystanków (samodzielna lektura), a następnie o ustne wypowiedzi, które byłyby realizacją wybranej strategii. Koryguj przyporządkowanie argumentu do strategii.</p> <p>Czas: 25 minut</p>

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
3	Odnajdywanie argumentów w gotowym tekście jako podstawa do dalszych działań. Argumentacja racjonalna i emocjonalna	<p>Rozdaj tekst ćwiczenia, poproś uczniów o odszukanie, zakreślenie i ponumerowanie argumentów przemawiających za prawem do nauki. Zainicjuj rozmowę, w której uczniowie podadzą wyszukane w tekście argumenty. Argumenty te odwołują się do rozumu. Poproś uczniów o własne wypowiedzi odwołujące się do emocji.</p> <p>Reagując na uczniowskie propozycje, zwróć uwagę na to, że wydzwięk emocjonalny zależy od doboru słownictwa, intonacji i mowy ciała mówiącego.</p> <p>Zachęć do różnego sformułowania i wygłoszenia tych samych argumentów.</p> <p>Obejrzyj wraz z uczniami fragmenty filmu przedstawiającego położenie dzieci z peruwiańskich miast zalewanych wodą: „Efekt Domina”, odcinek: „Dzieci na ratunek”; minuty: 0.00–4.30 oraz 17.00–18.40; link: https://player.pl/programy-online/efekt-domina-odcinki,1991/odcinek-8,506E08,134774</p> <p>W przypadku niemożności odtworzenia filmu przeczytaj uczniom tekst: „Patricia i Lisardo to małżeństwo z siedmiorgiem dzieci od wielu lat mieszkające w Belén [peruwiańskim mieście z dzielnicami na palach, zalewanymi okresowo przez brudną wodę – K.C.]. Utrzymują się z uprawy i sprzedaży owoców oraz z rybołówstwa. Pięć lat temu, w czasie pory deszczowej, ich dwuipółletni synek utonął podczas zabawy w łódce. Od tamtego czasu co roku, przez sześć deszczowych miesięcy, rodzice nie mogą zaznać spokoju w obawie o życie pozostałych dzieci, zwłaszcza tych najmłodszych. W konsekwencji maluchy, które nie chodzą jeszcze do szkoły, muszą codziennie towarzyszyć im w obwoźnej sprzedaży owoców, co oznacza dla nich wielokilometrową wędrówkę po mieście. Patricia i Lisardo marzą o tym, by przeprowadzić się na tereny, które nie są zalewane przez wodę”</p> <p>Zainicjuj rozmowę wymagającą podania argumentów: Dlaczego byłoby dobrze, aby rodziny uzyskały możliwość przeniesienia się na suchy ląd? Czas: 40 minut</p>
4	Kontrargumentacja	<p>Rozdaj uczniom teksty protestu przeciw budowie drogi. Ustal z uczniami, kto może być odbiorcą takiego protestu i jakie petycja może przynieść skutki.</p> <p>Poproś o sformułowanie kontrargumentów, czyli wypowiedzi pokazujących, że trzeba budować drogę.</p> <p>Czuwaj nad tym, aby uczniowie nie używali argumentów nietycznych, by nie próbowali zniesławiać i obrażać przeciwnika, posługiwać się podstępem itp. Czas: 20 minut</p>
5	Dobór argumentów i wykorzystanie ich w dłuższej wypowiedzi	<p>Rozdaj uczniom teksty.</p> <p>Po zapoznaniu się z tekstem poproś uczniów o wcielenie się w sytuację zwolenników i przeciwników niedzielnego koszenia trawy i podzielenie się w rozmowie na forum klasy kilkoma argumentami.</p> <p>Zapowiedz pracę indywidualną: zredagowanie krótkiej odezwy do sąsiadów, która mogłaby zawisnąć w osiedlowej gablocie; przestrzeż przed nieuczciwymi atakami. Czas: 15 minut na dyskusję + 15 minut na przygotowanie tekstu</p>

ĆWICZENIA

I ĆWICZENIE 1

Podziel uczniów na dwie (lub cztery) ekipy. Grupa o numerze nieparzystym będzie zastanawiała się nad sytuacjami z życia prywatnego, a o numerze parzystym – nad okolicznościami ze sfery publicznej. Wyposaż każdą z grup w tabelę i przybory do pisania, w tym markery w dwóch kolorach. Wytłumacz zadanie. Składa się ono z kilku etapów:

- pierwszy krok polega na podzieleniu się obserwacjami i zapisaniu w tabeli, kto, kogo, kiedy i do czego przekonuje w znanych uczniom sytuacjach (odpowiednio: prywatnych i publicznych);
- po wypełnieniu tabelki należy zaznaczyć, używając dwóch różnych kolorów, w której z tych sytuacji uczniowie mogą w obecnym etapie życia uczestniczyć jako ci, którzy przekonują, a w której – jako przekonani; bez oznaczenia zostaną sytuacje, które uznacie za możliwe, ale odległe od uczniowskich doświadczeń;
- na koniec przewidziana jest swobodna rozmowa na temat tego, jakie sytuacje wymagające argumentowania uczniowie dostrzegli w każdej ze sfer i które uznają za najtrudniejsze, wymagające szczególnych przygotowań itd.

Rozpoznanie sytuacji

Grupa 1: Sceny z życia prywatnego. Wypisz znane ci sytuacje, w których trzeba przekonywać innych.

Numer	Kto?	Kogo?	Kiedy?	Do czego przekonuje?

Grupa 2: Sceny z życia publicznego. Wypisz znane ci sytuacje, w których trzeba przekonywać innych.

Numer	Kto?	Kogo?	Kiedy?	Do czego przekonuje?

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Zadanie to pozwala zdać sobie sprawę z tego, że działania perswazyjne stanowią część oczywistych, codziennych doświadczeń (temu służy wyliczenie sytuacji). Życie społeczne może opierać się na użyciu przemocy fizycznej albo na próbach kulturalnego wywarcia wpływu na innych za pomocą argumentów. Tym samym uczniowie uzmysłwiają sobie, że argumentacja nie jest tylko domeną zadań z języka polskiego, ale konieczną, praktyczną umiejętnością, z której korzysta się na co dzień. Istotne jest także dostrzeżenie zmiany ról (codziennie przekonujemy i jesteśmy przekonani – ten aspekt uwypukla zaznaczanie kolorem). Jeśli uczniowie sami tego nie wskażą, należy podkreślić, że w niektórych sytuacjach zmiana ról dokonuje się co kilkadziesiąt sekund; podział na przekonujących i przekonanych nie musi być w danej rozmowie stały, co wymaga dużej elastyczności. Warto także zaznaczyć, że wydarzenia, które na obecnym etapie życia uczniowie mogą tylko obserwować (przemówienie polityka, kazanie, wystąpienie uzasadniające potrzebę wprowadzenia zmian w organizacji ruchu kołowego w mieście), mogą stać się ich udziałem w stosunkowo nieodległej przyszłości.

ĆWICZENIE 2

Rozdaj kartki z tekstem ćwiczenia.

Wyjaśnij uczniom istotę sześciu strategii (zob. Pakiet wiedzy); po wytłumaczeniu danej strategii poproś, by odnaleźli jej realizację wśród przykładów na kartce i dopisali obok przykładu nazwę strategii.

Poproś o zapoznanie się z informacją agencyjną o zieleni na dachach przystanków (samodzielna lektura), a następnie o ustne wypowiedzi, które byłyby realizacją wybranej strategii. Koryguj przyporządkowanie argumentu do strategii.

Przeczytaj tekst, a następnie zidentyfikuj strategię przekonywania o słuszności obsadzenia kwiatami dachów przystanków:

”

*Holandia. Pszczoły dostały wspaniały prezent
Pszczoły mają się dobrze w Holandii. W Utrechcie na dachach kilkuset przystanków autobusowych zasadzono kwiaty. Sprawiono w ten sposób prezent pszczołom. O ekologicznej inicjatywie władz miasta w Holandii piszemy w ramach naszej akcji #DziennaDawkaDobregoNewsa. Kwiaty zasadzono na dachach 316 przystanków. [...] Ich obecność ma nie tylko wspierać bioróżnorodność Utrechtu, ale również pomóc w łapaniu drobnych pyłków latających w powietrzu oraz w magazynowaniu wody deszczowej.[...]”*

”

(źródło: Łukasz Dynowski, O2.pl, bit.ly/2zD74uV)

1. Dzięki obsadzeniu dachów przystanków będzie więcej roślin, które produkują tlen i przechwytyją zanieczyszczenia powietrza – strategia
2. Rodziny z małymi dziećmi liczą na polepszenie standardów zdrowotnych w naszej okolicy, a państwo robią wszystko, aby pogrzebać ten obiecujący projekt – strategia
3. Mamy wiadomości o tym, że podobną metodę troski o zieleni miejską zastosowano na terenie ponad 30 dużych miast – strategia
4. Badania cieszącego się dużym prestiżem Europejskiego Instytutu do Spraw Monitoringu Ekologii Miast, kierowanego przez prof. Mauro Terremotino dowodzą, że tego typu akcje mają zbawienny wpływ na środowisko – strategia
5. Pomysłodawcy nie pomyśleli o tym, że utrzymanie tych roślin będzie kosztowne, a gromadzący się w ich pobliżu pasażerowie będą narażeni na alergie związane z pyłkami roślinnymi – strategia
6. Dzięki realizacji tego pomysłu znajdziemy się w ścisłej czołówce rankingu polskich gmin, prawdopodobnie też zostaniemy dostrzeżeni w świecie – strategia

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Rozwiązanie zadania:

- 1 – strategia marchewki
- 2 – strategia samopotępienia
- 3 – strategia konformizmu
- 4 – strategia autorytetu
- 5 – strategia kija
- 6 – strategia zaszczytu

| ĆWICZENIE 3

Rozdaj tekst ćwiczenia, poproś uczniów o odszukanie, zakreślenie i ponumerowanie argumentów przemawiających za prawem do nauki. Zainicjuj rozmowę, w której uczniowie podadzą wyszukane w tekście argumenty. Argumenty te odwołują się do rozumu. Poproś uczniów o własne wypowiedzi odwołujące się do emocji.

Reagując na uczniowskie propozycje, zwróć uwagę na to, że wydźwięk emocjonalny zależy od doboru słownictwa, intonacji i mowy ciała mówiącego.

Zachęć do różnego sformułowania i wygłoszenia tych samych argumentów.

Obejrzyj wraz z uczniami fragmenty filmu przedstawiającego położenie dzieci z peruwiańskich miast zalewanych wodą: „Efekt Domina”, odcinek: „Dzieci na ratunek”; minuty: 0.00–4.30 oraz 17.00–18.40; link: <https://player.pl/programy-online/efekt-domina-odcinki,1991/odcinek-8,S06E08,134774>

W przypadku niemożności odtworzenia filmu przeczytaj uczniom tekst:

„Patricia i Lisardo to małżeństwo z siedmiorgiem dzieci od wielu lat mieszkające w Belén [peruwiańskim mieście z dzielnicami na palach, zalewanymi okresowo przez brudną wodę – K.C.]. Utrzymują się z uprawy i sprzedaży owoców oraz z rybołówstwa. Pięć lat temu, w czasie pory deszczowej, ich dwuipółletni synek utonął podczas zabawy w łódce. Od tamtego czasu co roku, przez sześć deszczowych miesięcy, rodzice nie mogą zaznać spokoju w obawie o życie pozostałych dzieci, zwłaszcza tych najmłodszych. W konsekwencji maluchy, które nie chodzą jeszcze do szkoły, muszą codziennie towarzyszyć im w obwoźnej sprzedaży owoców, co oznacza dla nich wielokilometrową wędrówkę po mieście. Patricia i Lisardo marzą o tym, by przeprowadzić się na tereny, które nie są zalewane przez wodę”

Zainicjuj rozmowę wymagającą podania argumentów: Dlaczego byłoby dobrze, aby rodziny uzyskały możliwość przeniesienia się na suchy ląd?

Zapoznaj się z tekstem. Odszukaj, zakreśl i ponumeruj argumenty przemawiające za prawem do nauki.

Od 1948 roku prawo do edukacji jest jednym z podstawowych praw przynależnych każdemu dziecku na świecie niezależnie od pochodzenia, koloru skóry, religii, płci czy statusu społecznego. Oznacza to, że każde dziecko niezależnie czy urodziło się w Europie, Azji czy Afryce, jest chłopcem czy dziewczynką, wyznaje islam, chrześcijaństwo czy hinduizm, pochodzi z ubogiej lub zamożnej rodziny, każde, ale to każde dziecko ma prawo do tego, aby być wyedukowanym.

”

Edukacja odgrywa bardzo ważną rolę zarówno dla jednostki (dziecka), jak i dla społeczności lokalnej i globalnej. Edukacja pełni funkcję podstawowego narzędzia przerywającego krąg ubóstwa. Dziecko, które będzie potrafiło czytać i pisać, nauczy się podstaw algebry i zdobędzie wiedzę z pozostałych przedmiotów, ma większą szansę na rozwój i wyjście poza schematy rodzinne (może otrzymać lepszą pracę, zdecydować się na migrację zarobkową, otrzymać zatrudnienie nie tylko jako pracownik fizyczny, ale i umysłowy). Jednocześnie edukacja sprawia, że dziecko staje się mniej narażone na wykorzystanie (podpisywanie niekorzystnych umów ze względu na ich niezrozumienie, a w konsekwencji niewolniczą pracę jako tania siła robocza). W społecznościach, w których dzieci stanowią pierwsze pokolenie zdobywające edukację, rodzice podkreślają, jak istotna jest nabyta umiejętność przeczytania podstawowych komunikatów: ogłoszeń, zawiadomień, recept czy obwieszczeń władz lokalnych. Edukacja nie jest jednak tożsama z samą alfabetyzacją, ale jest zjawiskiem dużo szerszym. Dzięki powszechnemu prawu do edukacji niwelowana jest segregacja społeczna

dzieci ze względu na przynależność etniczną, status społeczny czy zamożność. Każde dziecko ma bowiem prawo przyjść do szkoły i otrzymać naukę. Czasy, w których o rozwoju dzieci decydować miały cechy przypisane (przynależne człowiekowi wraz z urodzeniem), powinny stawać się już zamierzchłą przeszłością. Szkoła ma możliwość determinowania integracji społecznej i walki z dyskryminacją. W Indiach najniższe i najwyższe kasty zaczynają siadać obok siebie w ławkach, w Mali dzieci z rodzin koczowniczych siadają obok rolników, dziewczynki integrowane są razem z chłopcami. Rozsądnie prowadzona edukacja może więc przyczynić się do promowania równości i tolerancji pośród uczniów, co w krótkim czasie bezpośrednio przełoży się na relacje społeczne.

„Jednocześnie należy pamiętać o tym, że w wypadku konfliktów zbrojnych czy klęsk naturalnych szkoła staje się jedną z nielicznych instytucji, w których dziecko może otrzymać pożywienie, fachową opiekę lekarską bądź psychologiczną. Szkoła staje się więc jedynym stabilizującym czynnikiem, z jakim spotykają się dzieci w tak trudnym okresie swojego życia.

(źródło: Ceo.org.pl, bit.ly/2U8GjaQ)

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Rozwiązanie:

a) Racjonalne argumenty z tekstu o prawie dzieci do nauki:

1. rozwój i uzyskanie sytuacji lepszej niż rodzinna
2. zdobycie lepszej pracy w kraju lub za granicą
3. umiejętność czytania obroną przed niekorzystnymi umowami i wykorzystywaniem w pracy i pomocy w podstawowych sytuacjach życiowych całej rodziny
4. przełamanie dyskryminacji ze względu na religię, zamożność itp. dzięki uczeniu się w tych samych klasach dzieci z różnych środowisk
5. uzyskanie opieki medycznej lub wyżywienia w szkole

b) Przykładowe argumenty odwołujące się do emocji:

- tragedia rodziny, która straciła małego syna (utonięcie podczas zabawy)
- rozpaczliwe położenie osób, które nie mają czystej wody do picia i do mycia
- życie w ciągłym strachu o bezpieczeństwo dzieci, o ich zdrowie i bezpieczeństwo

ĆWICZENIE 4

Rozdaj uczniom teksty protestu przeciw budowie drogi.

Ustal z uczniami, kto może być odbiorcą takiego protestu i jakie petycja może przynieść skutki.

Poproś o sformułowanie kontrargumentów, czyli wypowiedzi pokazujących, że trzeba budować drogę.

Czuwaj nad tym, aby uczniowie nie używali argumentów nieetycznych, by nie próbowali znieważać i obrażać przeciwnika, posługiwać się podstępem itp.

Inwestycje drogowe naruszają krajobraz, wywierają wpływ na środowisko naturalne. Potrzebujemy dróg, ale i potrzebujemy bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych. Po zapoznaniu się z protestem, niezależnie od swoich przekonań, spróbuj sformułować argumenty przemawiające za budową drogi – czyli kontrargumenty wobec przekonań wyrażonych przez autorów petycji.

”
Coraz realniejsze stają się plany budowy drogi szybkiego ruchu przez serce Mazur. Biegająca po gigantycznych estakadach czteropasmowa droga zniszczy siedliska cennej przyrody i krajobraz tego unikalnego miejsca. Żaden z obecnie proponowanych trzech wariantów nie ma uzasadnienia ekonomicznego, wszystkie są destrukcyjne dla przyrody i krajobrazu jednego z najpiękniejszych regionów Polski oraz dla społeczności tam mieszkających.

Trwają obecnie prace mające na celu wybór wariantu drogi ekspresowej łączącej Rosję, Białoruś i kraje nadbałtyckie z Europą Zachodnią. Droga tą ma przejeżdżać nawet 22 000 samochodów dziennie, w tym wiele tysięcy tirów. Kraina Wielkich Jezior Mazurskich to wyjątkowo cenny pod względem przyrodniczym i krajobrazowym region, jedno z najbardziej atrakcyjnych dla turystów i najchętniej przez nich odwiedzane miejsce w Polsce. Droga ekspresowa w każdym z proponowanych wariantów zniszczy liczne siedliska chronionych gatunków roślin i zwierząt oraz unikatowy krajobraz Mazur!

Planowana jest budowa m.in. potężnej estakady przecinającej jezioro Tałty (największej w Polsce i czwartej w Europie – z pylonami wysokości prawie 150 metrów!) obok gniazd orła bielika. Ze względu na trudny teren – liczne jeziora, wody stojące i płynące, bagna i tereny podmokłe oraz wzgórza morenowe, niezbędne będzie wykonanie olbrzymich prac ziemnych i przerzucenie milionów metrów sześciennych ziemi. Oznacza to olbrzymie zniszczenie terenu w szerokim pasie wzdłuż planowanej drogi i nieodwracalną dewastację cennych przyrodniczo terenów.

”
Realizacja któregośkolwiek z wariantów wpłynie negatywnie na rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej regionu opartej o naturę i wyjątkowy krajobraz. [...]

(źródło: Kampanierzy.pl/ratujmy-mazury)

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Możliwi odbiorcy tekstu i skorelowane z nimi funkcje protestu:

1. Zwolennicy budowy drogi powinni zostać przekonani do zmiany swoich poglądów.
2. Przeciwnicy podobnych inwestycji, ludzie wrażliwi na problematykę ekologiczną mogą zostać utwierdzeni w swoich przekonaniach i mogą wzmocnić protesty.
3. Osoby niezające tematu czy niezainteresowane mogą zyskać wstępną, niekoniecznie pełną wiedzę na temat planowanej inwestycji i szansę wyrobienia sobie opinii.

Zadanie wymaga odnalezienia argumentów zawartych w tekście protestu oraz dostosowania do nich wypowiedzi perswazyjnych o przeciwnym sensie, np. argument: „Biegająca po gigantycznych estakadach czteropasmowa droga zniszczy siedliska cennej przyrody” – i kontrargument: „Skoro szosa będzie umieszczona na estakadzie, to poniżej jej poziomu życie może się nadal rozwijać”.

Uwaga, budowa kontrargumentów ma pokazać sposoby myślenia i radzenia sobie w sytuacjach wymagających zbijania przeciwnika z tropu, nie musi natomiast być w pełni uzasadniona merytorycznie.

I ĆWICZENIE 5

Rozdaj uczniom teksty.

Po zapoznaniu się z tekstem poproś uczniów o wcielenie się w sytuację zwolenników i przeciwników niedzielnego koszenia trawy i podzielenie się w rozmowie na forum klasy kilkoma argumentami.

Zapowiedz pracę indywidualną: zredagowanie krótkiej odezwy do sąsiadów, która mogłaby zawisnąć w osiedlowej gablocie; przestrzeż przed nieuczciwymi atakami.

Przeczytaj poniższy tekst. Opowiedz się po jednej ze stron sporu. Wypunktuj przynajmniej 5 argumentów. Zredaguj krótką odezwę do sąsiadów, która będzie mogła zawisnąć w osiedlowej gablocie. Wykorzystaj schemat:

- Rozpocznij od zwrotu do odbiorców, np. *Szanowni Współmieszkańcy!*
- Nakreśl sytuację, np. *W ostatnim czasie coraz częściej...*
- Przedstaw stanowisko twoje i osób ci bliskich (sąsiadów, rodziny itd.): *W związku z opisaną sytuacją pragniemy przedstawić nasze stanowisko. Uważamy, że... (i tu zaprezentuj wasze argumenty).*

Nowe szaleństwo Polaków. Sąsiedzkie wojny o hałas i koszenie trawy w niedzielę. ”

Ledwo zazieleniły się trawniki, a już rozpoczął się nowy sezon na sąsiedzkie wojny. Chodzi o koszenie trawy w niedzielę. Są ludzie gotowi zapłacić kilkaset złotych za pozew zmuszający sąsiada do powstrzymania się od hałasowania.

Pozornie niewinne pytanie: „Czy kosicie trawę w niedzielę?”, jakie padło na grupie „Tarasy, balkony, ogrody” na Facebooku, spowodowało ponad 1800 komentarzy.

„Niedziela jest do odpoczynku”, „Niedzielną pracę w g... się obraca”, „Kosić? Chyba by nas sąsiedzi powiesili. Ludzie mają prawo do wypoczynku niedzielnego”, „W niedzielę się odpoczywa, ale świrów nie brakuje” – piszą tradycjoniści i obrońcy niedzieli jako dnia przeznaczonego na wypoczynek w ciszy.

Ich przeciwnicy to wolnościowcy, pracujący, którzy deklarują, że właśnie w niedzielę mają czas na odprężającą pracę z kosiarką. „A ja się relaksuję koszeniem trawy i kto mi zabroni”. „Dajmy ludziom żyć po swojemu. Nie powinno nikogo interesować, co robię na własnej posesji” – odpowiadają zwolennicy niedzielnego koszenia.

” *Z dyskusji wynika, że hałasowanie kosiarką w niedzielę to sprawa wyjątkowo drażliwa dla posiadaczy działek i ogrodów. Temat pojawia się również na internetowych forach z poradami prawników. Polacy szukają sposobów na poskromienie sąsiada, który uprze się i hałasuje kosiarką.*

(źródło: Wp.pl, bit.ly/2Udm5g4)

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Zadanie łączy w sobie dwa rodzaje umiejętności. Pierwszą z nich jest opowiedzenie się po jednej ze stron wspólnego, realnego sporu i odnalezienie argumentów, które przemawiają na korzyść naszego stanowiska (i opierają się poglądom przeciwnym). Drugi cel to sprawny zapis argumentów i wkomponowanie ich w gotowy schemat prawdopodobnej pisemnej wypowiedzi publicznej. Uczeń nie tworzy listy pozbawionej praktycznego celu, lecz buduje swoisty manifest swoich poglądów. Prace warto upublicznić (po zakończeniu pisania można poprosić uczniów, by się nimi wymienili – o ile to będzie możliwe – w taki sposób, aby odezwy zwolenników trafiły do przeciwników i odwrotnie).

ĆWICZENIE 1

Rozpoznanie sytuacji

Grupa 1: Sceny z życia prywatnego. Wypisz znane ci sytuacje, w których trzeba przekonywać innych.

Numer	Kto?	Kogo?	Kiedy?	Do czego przekonuje?

ĆWICZENIE 1

Rozpoznanie sytuacji

Grupa 2: Sceny z życia publicznego. Wypisz znane ci sytuacje, w których trzeba przekonywać innych.

Numer	Kto?	Kogo?	Kiedy?	Do czego przekonuje?

ĆWICZENIE 2

Przeczytaj tekst, a następnie zidentyfikuj strategie przekonywania o słuszności obsadzenia kwiatami dachów przystanków:

*Holandia. Pszczoły dostały wspaniały prezent
Pszczoły mają się dobrze w Holandii. W Utrechcie na dachach kilkuset przystanków autobusowych zasadzono kwiaty. Sprawiono w ten sposób prezent pszczołom. O ekologicznej inicjatywie władz miasta w Holandii piszemy w ramach naszej akcji #DziennaDawkaDobregoNewsa. Kwiaty zasadzono na dachach 316 przystanków. [...] Ich obecność ma nie tylko wspierać bioróżnorodność Utrechtu, ale również pomóc w łapaniu drobnych pyłków latających w powietrzu oraz w magazynowaniu wody deszczowej.[...]*

(źródło: Łukasz Dynowski, O2.pl, bit.ly/2zD74uV)

1. Dzięki obsadzeniu dachów przystanków będzie więcej roślin, które produkują tlen i przechwytyją zanieczyszczenia powietrza – strategia
2. Rodziny z małymi dziećmi liczą na polepszenie standardów zdrowotnych w naszej okolicy, a państwo robią wszystko, aby pogrzebać ten obiecujący projekt – strategia
3. Mamy wiadomości o tym, że podobną metodę troski o zieleni miejską zastosowano na terenie ponad 30 dużych miast – strategia
4. Badania cieszącego się dużym prestiżem Europejskiego Instytutu do Spraw Monitoringu Ekologii Miast, kierowanego przez prof. Mauro Terremotino dowodzą, że tego typu akcje mają zbawienny wpływ na środowisko – strategia
5. Pomysłodawcy nie pomyśleli o tym, że utrzymanie tych roślin będzie kosztowne, a gromadzący się w ich pobliżu pasażerowie będą narażeni na alergie związane z pyłkami roślinnymi – strategia
6. Dzięki realizacji tego pomysłu znajdziemy się w ścisłej czołówce rankingu polskich gmin, prawdopodobnie też zostaniemy dostrzeżeni w świecie – strategia

ĆWICZENIE 3

Zapoznaj się z tekstem. Odszukaj, zakresł i ponumeruj argumenty przemawiające za prawem do nauki.

Od 1948 roku prawo do edukacji jest jednym z podstawowych praw przynależnych każdemu dziecku na świecie niezależnie od pochodzenia, koloru skóry, religii, płci czy statusu społecznego. Oznacza to, że każde dziecko niezależnie czy urodziło się w Europie, Azji czy Afryce, jest chłopcem czy dziewczynką, wyznaje islam, chrześcijaństwo czy hinduizm, pochodzi z ubogiej lub zamożnej rodziny, każde, ale to każde dziecko ma prawo do tego, aby być wyedukowanym. ”

Edukacja odgrywa bardzo ważną rolę zarówno dla jednostki (dziecka), jak i dla społeczności lokalnej i globalnej. Edukacja pełni funkcję podstawowego narzędzia przerywającego krąg ubóstwa. Dziecko, które będzie potrafiło czytać i pisać, nauczy się podstaw algebry i zdobędzie wiedzę z pozostałych przedmiotów, ma większą szansę na rozwój i wyjście poza schematy rodzinne (może otrzymać lepszą pracę, zdecydować się na migrację zarobkową, otrzymać zatrudnienie nie tylko jako pracownik fizyczny, ale i umysłowy). Jednocześnie edukacja sprawia, że dziecko staje się mniej narażone na wykorzystanie (podpisywanie niekorzystnych umów ze względu na ich niezrozumienie, a w konsekwencji niewolniczą pracę jako tania siła robocza). W społecznościach, w których dzieci stanowią pierwsze pokolenie zdobywające edukację, rodzice podkreślają, jak istotna jest nabyta umiejętność przeczytania podstawowych komunikatów: ogłoszeń, zawiadomień, recept czy obwieszczeń władz lokalnych. Edukacja nie jest jednak tożsama z samą alfabetyzacją, ale jest zjawiskiem dużo szerszym. Dzięki powszechnemu prawu do edukacji niwelowana jest segregacja społeczna dzieci ze względu na przynależność etniczną, status społeczny czy zamożność. Każde dziecko ma bowiem prawo przyjść do szkoły i otrzymać naukę. Czasy, w których o rozwoju dzieci decydować miały cechy przypisane (przynależne człowiekowi wraz z urodzeniem), powinny stawać się już zamierzchłą przeszłością. Szkoła ma możliwość determinowania integracji społecznej i walki z dyskryminacją. W Indiach najniższe i najwyższe kasty zaczynają siadać obok siebie w ławkach, w Mali dzieci z rodzin koczowniczych siadają obok rolników, dziewczynki integrowane są razem z chłopcami. Rozsądnie prowadzona edukacja może więc przyczynić się do promowania równości i tolerancji wśród uczniów, co w krótkim czasie bezpośrednio przełoży się na relacje społeczne.

” Jednocześnie należy pamiętać o tym, że w wypadku konfliktów zbrojnych czy klęsk naturalnych szkoła staje się jedną z nielicznych instytucji, w których dziecko może otrzymać pożywienie, fachową opiekę lekarską bądź psychologiczną. Szkoła staje się więc jedynym stabilizującym czynnikiem, z jakim spotykają się dzieci w tak trudnym okresie swojego życia.

(źródło: Ceo.org.pl, bit.ly/2U8GjaQ)

ĆWICZENIE 4

Inwestycje drogowe naruszają krajobraz, wywierają wpływ na środowisko naturalne. Potrzebujemy dróg, ale i potrzebujemy bezpieczeństwa zasobów przyrodniczych. Po zapoznaniu się z protestem, niezależnie od swoich przekonań, spróbuj sformułować argumenty przemawiające za budową drogi – czyli kontrargumenty wobec przekonań wyrażonych przez autorów petycji.

Coraz realniejsze stają się plany budowy drogi szybkiego ruchu przez serce Mazur. Biegająca po gigantycznych estakadach czteropasmowa droga zniszczy siedliska cennej przyrody i krajobraz tego unikalnego miejsca. Żaden z obecnie proponowanych trzech wariantów nie ma uzasadnienia ekonomicznego, wszystkie są destrukcyjne dla przyrody i krajobrazu jednego z najpiękniejszych regionów Polski oraz dla społeczności tam mieszkających. ”

Trwają obecnie prace mające na celu wybór wariantu drogi ekspresowej łączącej Rosję, Białoruś i kraje nadbałtyckie z Europą Zachodnią. Droga tą ma przejeżdżać nawet 22 000 samochodów dziennie, w tym wiele tysięcy tirów. Kraina Wielkich Jezior Mazurskich to wyjątkowo cenny pod względem przyrodniczym i krajobrazowym region, jedno z najbardziej atrakcyjnych dla turystów i najchętniej przez nich odwiedzane miejsce w Polsce. Droga ekspresowa w każdym z proponowanych wariantów zniszczy liczne siedliska chronionych gatunków roślin i zwierząt oraz unikatowy krajobraz Mazur!

Planowana jest budowa m.in. potężnej estakady przecinającej jezioro Tałty (największej w Polsce i czwartej w Europie – z pylonami wysokości prawie 150 metrów!) obok gniazd orła bielika. Ze względu na trudny teren – liczne jeziora, wody stojące i płynące, bagna i tereny podmokłe oraz wzgórza morenowe, niezbędne będzie wykonanie olbrzymich prac ziemnych i przerzucenie milionów metrów sześciennych ziemi. Oznacza to olbrzymie zniszczenie terenu w szerokim pasie wzdłuż planowanej drogi i nieodwracalną dewastację cennych przyrodniczo terenów.

” Realizacja któregośkolwiek z wariantów wpłynie negatywnie na rozwój atrakcyjnej oferty turystycznej regionu opartej o naturę i wyjątkowy krajobraz. [...]

(źródło: Kampanierzy.pl/ratujmy-mazury)

ĆWICZENIE 5

Przeczytaj poniższy tekst. Opowiedz się po jednej ze stron sporu. Wypunktuj przynajmniej 5 argumentów. Zredaguj krótką odezwę do sąsiadów, która będzie mogła zawisnąć w osiedlowej gablocie. Wykorzystaj schemat:

- Rozpocznij od zwrotu do odbiorców, np. *Szanowni Współmieszkańcy!*
- Nakreśl sytuację, np. *W ostatnim czasie coraz częściej...*
- Przedstaw stanowisko twoje i osób ci bliskich (sąsiadów, rodziny itd.): *W związku z opisaną sytuacją pragniemy przedstawić nasze stanowisko. Uważamy, że...* (i tu zaprezentuj wasze argumenty).

Nowe szaleństwo Polaków. Sąsiedzkie wojny o hałas i koszenie trawy w niedzielę. ”

Ledwo zazieleniły się trawniki, a już rozpoczął się nowy sezon na sąsiedzkie wojny. Chodzi o koszenie trawy w niedzielę. Są ludzie gotowi zapłacić kilkaset złotych za pozew zmuszający sąsiada do powstrzymania się od hałasowania.

Pozornie niewinne pytanie: „Czy kosicie trawę w niedzielę?”, jakie padło na grupie „Tarasy, balkony, ogrody” na Facebooku, sprowokowało ponad 1800 komentarzy.

„Niedziela jest do odpoczynku”, „Niedzielną pracę w g... się obraca”, „Kosić? Chyba by nas sąsiedzi powiesili. Ludzie mają prawo do wypoczynku niedzielnego”, „W niedzielę się odpoczywa, ale świrów nie brakuje” – piszą tradycjoniści i obrońcy niedzieli jako dnia przeznaczonego na wypoczynek w ciszy.

Ich przeciwnicy to wolnościowcy, pracujący, którzy deklarują, że właśnie w niedzielę mają czas na odprężającą pracę z kosiarką. „A ja się relaksuję koszeniem trawy i kto mi zabroni”. „Dajmy ludziom żyć po swojemu. Nie powinno nikogo interesować, co robię na własnej posesji” – odpowiadają zwolennicy niedzielnego koszenia.

” Z dyskusji wynika, że hałasowanie kosiarką w niedzielę to sprawa wyjątkowo drażliwa dla posiadaczy działek i ogrodów. Temat pojawia się również na internetowych forach z poradami prawników. Polacy szukają sposobów na poskromienie sąsiada, który uprze się i hałasuje kosiarką.

(źródło: Wp.pl, bit.ly/2Udm5g4)

Spójność i struktura, *czyli porządki tekstowe*

MONIKA GRZELKA

AGNIESZKA KULA

KARTA SCENARIUSZA

| WPROWADZENIE

Wyobraźmy sobie, że budując wieżę z klocków, na stole zgromadziliśmy już wszystkie potrzebne elementy: zarówno te niezastępowalne (ze względu na ich kolor, kształt, wielkość), jak i takie, które tylko pozwalają skleić pozostałe, utrzymać całą konstrukcję. Mamy do wyboru albo skorzystanie z instrukcji, albo – przy większej wprawie – wiemy, który element pasuje do następnego, by całość się nie chwiała. Tekst jest jak ta wieża. W tym scenariuszu pokazemy, w jaki sposób zapanować nad częstkami tekstu, jak go poukładać, połączyć poszczególne elementy, po prostu: jak osiągnąć tekstowy porządek. Zastanowimy się też nad ostatnimi zdaniami, często źle traktowanymi, niedocenianymi, a przecież nie mniej ważnymi od tych, którymi zaczynamy!

| CELE

- Wyrobienie nawyku konstruowania planu wypowiedzi
- Kształcenie umiejętności świadomego łączenia różnych partii wypowiedzi
- Refleksja nad rolą zakończenia wypowiedzi i sposobami jego konstruowania
- Doskonalenie umiejętności odtwarzania kompozycji przekazu
- Rozpoznawanie wykładników spójności tekstowej

| PAKIET WIEDZY

Dobrze skonstruowaną wypowiedź, którą autor przemyślał krok po kroku, rozpoznać można po jej planie – to rusztowanie, dzięki któremu przekaz zyskuje właściwe proporcje, a mówca wie, który argument z całego zestawu jest najmocniejszy i używa go jako pierwszego. Inaczej rzecz ujmując: plan stanowi kompozycję wypowiedzi. Jeśli ułożymy naszą wypowiedź tak, by wszystkie kwestie następowały po sobie logicznie i chronologicznie, wówczas będziemy mówić o porządku naturalnym. Jeśli jednak zakłócimy celowo ten układ, przedstawiając wydarzenia, wydobywając z poszczególnych sekwencji tylko te, które są dla nas ważne i skomponujemy je niezgodnie z następstwem naturalnym, wtedy będziemy mówić o porządku sztucznym.

Tym, czego w planie nie zanotujemy, a o czym powinniśmy bezwzględnie pamiętać, są wykładniki spójności. To wszystkie elementy, które spowodują, że naszą wypowiedź odbiorcy rozpoznają jako całość, że ją zrozumieją – a więc będą dla przekazu jak klej, dzięki któremu poszczególne zdania staną się tekstem. Wśród nich warto wyróżnić szczególnie operatory:

- wyliczające treści: *po pierwsze, po drugie, po trzecie; z kolei;*
- ujawniające wnioskowanie: *a więc; czyli; z tego wynika, że...;*
- związane z przechodzeniem od jednej myśli do kolejnej: *zaczę od; przejdę do; pora na jeszcze jeden argument; na koniec;*
- sygnalizujące dygresję: *na marginesie; nawiasem mówiąc; przypomina mi się tu;*
- interpersonalne (nawiązujące, podtrzymujące kontakt z odbiorcami): *drodzy słuchacze; spójrzmy na to z innej strony; proszę państwa; wyobraźmy sobie, że...*

Dzięki tym elementom bezpieczniej czuje się zarówno mówiący (który nie chowając się za kartką, wie, w którym miejscu wystąpienia się znajduje), jak i odbiorcy, bo z łatwością podążają za tokiem jego rozumowania, więcej też zapamiętują.

Najbardziej wyeksponowanymi elementami każdej wypowiedzi są jej początek i koniec, a więc (posługując się określeniami z zakresu teorii tekstu) wstęp i zakończenie. To często też te części wypowiedzi, które odbiorcy najlepiej zapamiętują. Działają bowiem dwa proste efekty: pierwszeństwa (zapamiętujemy to, co ktoś mówi na początku) oraz świeżości (w pamięci pozostaje nam to, co znajduje się na końcu przekazu). W scenariuszu 2 uczyliśmy się już, jak zaczynać, tutaj – po zaplanowaniu całości, połączeniu elementów w spójną całość, docieramy do zakończenia. Wiele od niego zależy: to symboliczne pożegnanie się z odbiorcami często zostaje w pamięci na dłużej, bywa, że na jego podstawie jesteśmy najsurowiej oceniani (zapadamy w pamięć lub jesteśmy zupełnie nierozpoznawalni). Najczęściej popełnianym błędem jest – ze względu na brak czasu – niespodziewane urwanie wypowiedzi. O wiele korzystniejszą dla mówcy byłoby, gdyby zrezygnował z jakiegoś argumentu, wątku, ale skupił się choć na chwilę na finale, zasygnalizował wyraźnie etap kończenia i dał się zapamiętać.

Niektóre gatunki czy typy tekstów możemy rozpoznać po charakterystycznym zakończeniu: gdy usłyszymy frazę *i żyli długo i szczęśliwie* albo *nosił wilk razy kilka, ponieśli i wilka* – rozpoznajemy bezbłędnie, że właśnie kończy się bajka lub baśń. Operatorami, które zapowiedzą odbiorcy dobrnięcie do końcowego etapu, będą na przykład zwroty typu: *podsumowując, na koniec, w ostatnich zdaniach na dziś...* To również sygnały, po których następuje ponowne skupienie uwagi odbiorczej, a więc możemy pozwolić sobie na wyeksponowanie szczególnie istotnych dla nas treści. W zależności od tego, czego dotyczy wystąpienie, dobieramy również wydźwięk zakończenia. Dość uniwersalnymi pomysłami na zakończenie są:

- klamra, a więc nawiązanie do tego, co było we wstępie (do porównania, do cytatu, do anegdoty itd.);
- podsumowanie: szczególnie ważne w wystąpieniach, w których pojawiło się wiele nowych, mocnych argumentów – dobrze jest je powtórzyć, wyeksponować raz jeszcze;
- cytataforyzm – dobra metoda, ale trzeba zadbać, by jej nie wykorzystywać w nadmiarze (jeśli rozpoczynaliśmy cytatem, czasem lepiej jest zastosować klamrę niż wprowadzać kolejny);
- pytanie retoryczne – aktywizuje słuchaczy, czasem zachęca do podjęcia działań lub choćby do refleksji;
- zaskakująca puenta (np. poprzez wykorzystanie przeciwieństwa, paradoksu, odwrócenie argumentacji) – właśnie nieprzewidywalność zakończenia może spowodować, że zostaniemy zapamiętani.

Poszczególne części naszej wypowiedzi możemy tak uporządkować, by ułatwić lub utrudnić jej odbiór – w zależności od potrzeb. Jeśli nasza mowa ma być łatwa, a odbiorca jest mało wymagający i raczej nieprzygotowany – najbardziej adekwatne będą akapity rozwijające, w których zdanie ogólne (wniosek) podane jest na początku. W przeciwnej sytuacji – gdy publiczność jest przygotowana, wymagająca, erudycyjna, zastosujemy akapit trudniejszy: argumentujący. Umożliwimy tym samym naszym odbiorcom „współmyślenie” i damy szansę bardziej samodzielnego wyprowadzania wniosków.

| LITERATURA

J. Bartmiński, S. Niebrzegowska-Bartmińska, *Tekstologia*, Warszawa 2009, rozdz. 4: *Struktura i semantyka tekstu. Praktyczna stylistyka nie tylko dla polonistów*, praca zbiorowa, Warszawa 2003, rozdz. 6: E. Wolańska, *Kompozycja i spójność wypowiedzi językowej. Strategiczne pozycje tekstowe*.

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Planowanie wypowiedzi w warstwie werbalnej i wizualnej	Ćwiczenie wymaga obejrzenia wybranego odcinka „Efektu Domina”. Uczniów możesz podzielić na grupy i zlecić im napisanie dwu planów – (1) w porządku następstwa kadrów i (2) następstwa słów i problemów. Czas: 45 minut
2	Porządek naturalny i porządek sztuczny	Ćwiczenie wymaga wydrukowania obrazków. Możesz także zlecić ich przygotowanie uczniom. Uczniowie mogą sprawdzić znaczenie hasła „historia” w słownikach. Czas: 30 minut
3	Budowa akapitu rozwijającego i argumentującego	Daj uczniom czas na przeczytanie tekstu, a następnie omówcie wspólnie każdy z przykładów. Poproś uczniów o podanie własnych przykładów „włączenia” lub „wyłączenia” ze wspólnoty za pomocą „my”. Czas: 10 minut na analizę tekstu + 20 minut na pisanie tekstu
4	Budowa opowieści	Ćwiczenie wymaga obejrzenia 3. odcinka 6. sezonu „Efektu Domina” zatytułowanego „Głosy Kibery”. Uczniów możesz podzielić na 3 grupy. Czas: 45 minut
5	Segmentacja tekstu. Plan	W ćwiczeniu ważne jest uzasadnienie podziału na części (nie wszyscy muszą mieć to samo, ale muszą umieć to uzasadnić zawartością części). Czas: 20 minut
6	Zakończenia – fortunność	Możesz podzielić uczniów na grupy, żeby wykonać zadanie szybciej – ważne jest wyczerpujące uzasadnianie swojego zdania! Czas: 15 minut
7	Zakończenia – konstruowanie	Uczniowie wykonują zadanie indywidualnie – po napisaniu warto, by połączyli się w kilkusobowe grupy i porównali swoje wersje (np. kwestie oryginalności czy fortunności cytatu). Czas: 20 minut
8	Wykładniki spójności	Uczniowie mogą pracować na tekście przemówienia i po prostu podkreślać wykładniki spójności. Czas: 10 minut

ĆWICZENIA

I ĆWICZENIE 1

Ćwiczenie wymaga obejrzenia wybranego odcinka „Efektu Domina”. Uczniów możesz podzielić na grupy i zlecić im napisanie dwóch planów – (1) w porządku następstwa kadrów i (2) następstwa słów i problemów.

Obejrzyj dowolny odcinek „Efektu Domina” (np. „Głosy Kibery” 3. odcinek 6. sezonu) i sprawdź, jak jest zbudowany przekaz. Napisz plan tego programu. Pamiętaj o dwóch ekspozycjach – werbalnej i wizualnej (sprawdź, co widać i co słyhać). Zastanów się nad siłą obu sposobów przekazu.

Pytania pomocnicze:

- Jaki to gatunek?
- Jaki jest jego cel?
- Jakie role odgrywają pojawiający się w programie ludzie?
- Co to jest porządek naturalny i porządek sztuczny?

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

W przygotowaniu przekazu należy pamiętać o jego podwójnej strukturze. Musimy pamiętać, że warstwie językowej towarzyszy warstwa wizualna – innymi słowy w komunikacji słyszymy i widzimy. Dzięki temu jesteśmy w stanie lepiej zrozumieć treść przekazu, łatwiej rozpoznać intencje nadawcy. W codziennej komunikacji obie te przestrzenie powinny tworzyć spójną całość, w której wszystkie elementy przenikają się niezauważalnie.

Polityk na oficjalnym spotkaniu z zagraniczną delegacją jest elegancko ubrany, zwykle nosi formalny strój, na spotkaniu z wyborcami może mieć już podwinięte rękawy koszuli i ciemne okulary, a gdy odwiedza poszkodowanych w powodzi wkłada gumowe buty i kurtkę przeciwdeszczową. W każdej z tych sytuacji zmienia się nie tylko jego wygląd, ale i przekaz. Staje się on coraz bardziej swobodny i emocjonalny.

W codziennej komunikacji rzadko zastanawiamy się nad przebiegiem poszczególnych etapów komunikowania. Ona się po prostu toczy – nie planujemy naszych słów i ich otoczenia. W naturalny sposób dostosowujemy się do okoliczności – mówimy głośnie, gdy wokół jest hałas, mówimy wolniej do kogoś, kto słabo mówi po polsku, nie poruszamy niektórych tematów w obecności dzieci itp. Jednak w mediach, w polityce, w szkole, w urzędach itp. formy służące do komunikowania mają bardziej zwartą, przemyślaną i zaplanowaną kompozycję. Mają swój wzorzec (np. układ listu, podania, kazania, lekcji, konferencji prasowej). Tak samo jest w przypadku reportażu – niezależnie od tego, czy ma on formę przekazu internetowego, telewizyjnego, prasowego czy radiowego. Należy go zaplanować. Plan ten służyć ma celom, które stawia sobie autor – może chcieć poruszyć odbiorców, zaciekać, zmusić do interwencji albo zachęcić do działania.

Plan oznacza układ elementów przekazu, ich przebieg. Może być zgodny z naturalnym następstwem wypadków lub też sztuczny – z celowym ich ułożeniem odbiegającym od zwykłego układu. Ten drugi typ gwarantuje nieprzewidywalność i zaskoczenie, które pozwalają utrzymać uwagę odbiorcy.

ĆWICZENIE 2

Ćwiczenie wymaga wydrukowania obrazków. Możesz także zlecić ich przygotowanie uczniom. Uczniowie mogą sprawdzić znaczenie hasła „historia” w słownikach.

Poproszeni o przygotowanie ilustracji do dwóch hasła studenci wykonali następujące prace. Zastanówcie się nad kompozycją. Który z rysunków zatytułowany jest „Moja historia”, a który „Moje życie”? Narysujcie schematy kompozycyjne tych prac, które oddają w jakiś sposób związki między tymi rysunkami. Jeśli jest potrzeba, użyjcie strzałek (jedno- lub dwustronnych) lub połączeń bezstrzałkowych. Zastanówcie się, czy rzecz rozwija się w czasie, czy jest od niego niezależna. Pomyślcie, jakie są jeszcze inne możliwości ułożenia poszczególnych części.

SCHEMAT A

1. Ślub rodziców.

2. Rodzi im się dziecko.

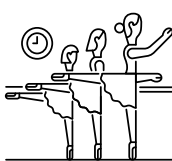
3. Dziecko bawi się, rośnie.

4. Idzie do szkoły.

5. Idzie na lekcje baletu.

6. Ćwiczy uparcie w szkole baletowej.

7. Robi wielką karierę w tańcu.

SCHEMAT B

książki

zniszczone buty baletowe

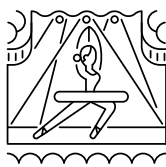
zabawa z psem

odjazd pociągu, na peronie ktoś macha na pożegnanie

randka

scena i występ baletowy w świetłach

Pytania pomocnicze:

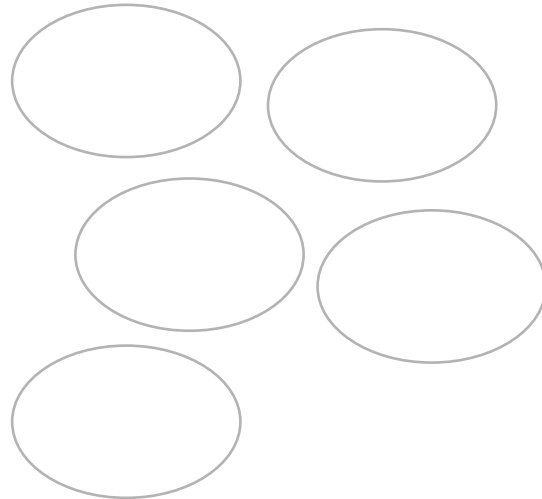
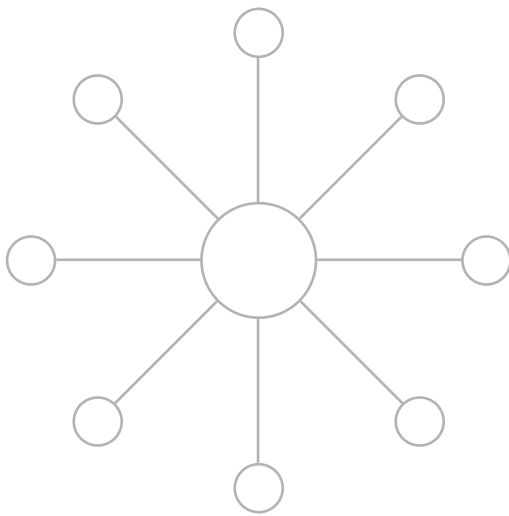
1. Jak zatytułowałbyś poszczególne obrazki?
2. Co sprawia, że układ na schematach jest tak bardzo różny?
3. Co oznacza słowo „historia” i jaki schemat opowiadania wiąże się z tym słowem?
4. Co jest przeciwieństwem układu „historycznego”?

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Kultura wypracowała wiele różnych możliwości opowiadania. Jedną z najlepiej opisanych jest struktura bajki, w której wyróżniono pewne stałe, powtarzalne elementy. Podobnie jest w przypadku wielu innych gatunków, np. tradycyjnego opowiadania historii. Samo słowa „historia” wiąże się z układem chronologicznym, a zatem tradycyjny, naturalny schemat kompozycyjny będzie opierał się na czasowym następstwie po sobie zdarzeń. Wypadki rozwijają się w czasie, biegną od jednego punktu do drugiego zgodnie z faktyczną, logiczną kolejnością. Układ ten może mieć też wersję „lustrzaną”, czyli opowieść może rozwijać się w czasie odwrotnie – od końca ku początkowi.

Przeciwieństwem tego wzorca kompozycyjnego są schematy równoczesne – zdarzenia mają miejsce jednocześnie, nie ma potrzeby ich wydzielania czasowego. Zwykle dotyczą jakiegoś okresu i wszystkie są równie ważne. Wtedy układ może przypominać schemat gwiazdzisty lub bąbelkowy.

Łatwo je narysować, zdecydowanie trudniej napisać lub opowiedzieć. Jak to zrobić? Pomocna okazuje się segmentacja tekstu – musimy tak tekst „poszatkować”, by składał się z luźnych cząstek, które łączy jeden element – np. miejsce, czas, bohater itp.

Tu można się posłużyć np. fragmentem powieści *Raj* Marty Guzowskiej i pokazać perspektywę różnych bohaterów (czytamy tylko opowieści pojedynczej, konkretnej postaci lub odwrotnie czytamy jakąś tradycyjną historię i wcielamy się w różne postaci). Kombinacji jest bardzo wiele.

| ĆWICZENIE 3

Zaproponuj uczniom analizę podanych fragmentów. Jako zadanie domowe możesz zlecić dwóm wydzielonym grupom napisanie tekstu na jeden temat – przy wykorzystaniu samych akapitów rozwijających i w drugim przypadku samych akapitów argumentujących. Zadanie to wymaga następnie komentarza.

Przyjrzyj się przykładom akapitów. Przeanalizuj je i wskaż informacje popierające wniosek (zdanie podkreślone). A następnie samodzielnie zredaguj odpowiednio dwa akapity. Niech w jednym podane zdanie będzie pierwszym, a w drugim – ostatnim:

1. Naprawdę warto porządnie nauczyć się tylko angielskiego.
2. Warunkiem szczęśliwego życia jest zdrowie, pasja i życzliwi ludzie wokół.
3. Uprawianie sportu kształtuje charakter.

1.

Przemiany wielu sfer życia wpływają na sytuację języka. Odzyskanie niepodległości państwowej zmniejsza zapotrzebowanie na podniosły język religijno-narodowej retoryki przez długie lata tak skutecznie podtrzymującej wśród Polaków ducha wspólnoty i oporu. Postęp demokracji i pluralizmu politycznego przynosi zwycięstwo zasady językowej wielopodmiotowości i dialogu. Liberalizm gospodarczy i rozwój indywidualnej aktywności ekonomicznej otwiera pole dla rozwoju nowego słownictwa technicznego i handlowego. Intensyfikacja kontaktów ze światem i Europą oznacza nieuniknione szerzenie się w języku obcych słów.

2.

Wypada [...] zauważyć, że w dobie współczesnej w wyniku migracji i zmian granic państwowych ukształtowała się obiektywnie nowa relacja między językiem a wspólnotą narodową, związki wzajemne stały się w nim ścisłe. Liczni Polacy mieszkający za granicą tracą znajomość polskiego języka, niektórzy z wielkim wysiłkiem próbują wracać do języka ojców. Z drugiej strony, osoby znające polszczyznę biegle deklarują się jako obcy narodowo, a wielu cudzoziemców uczy się polskiego ze względów praktycznych, chcąc w Polsce studiować lub prowadzić interesy. Osiągamy pod tym względem status właściwy językom światowym. **Przestaje więc być język mechanicznym kryterium narodowości, pozostaje jednak dalej w szerokim odczuciu społecznym istotnym czynnikiem identyfikacji narodowej i najbardziej oczywistą więzią łączącą Polaków.**

Pytania pomocnicze:

1. Czy w powyższych akapitach znajdują się zdania o różnej zawartości informacyjnej (np. zdania ogólne, wnioski lub zdania szczegółowe)?
2. Gdzie znajdują się określone typy zdań?
3. Który typ akapitu jest trudniejszy w odbiorze?
4. Jaki rezultat daje zbudowanie tekstu z takich samych akapitów?

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Bardzo ważnym elementem struktury przekazu jest akapit. W nim umieszczamy określoną część wiadomości, które możemy uporządkować na kilka sposobów. Dwa najważniejsze obejmują układ rozwijający i argumentujący. Pierwszy – akapit rozwijający, składa się ze zdania ogólnego umieszczonego na początku (to pierwsze zdanie w akapicie), kolejne zdania rozwijają myśl z pierwszego członu – wyjaśniają ją i uszczegółwiają. Ten typ jest łatwiejszy dla odbiorcy, gdyż niejako zwalnia go z samodzielnego myślenia, wniosek podany na początku usypia czujność odbiorczą i sprawia, że odbiorcy nie pozostaje nic innego jak przyjęcie zaproponowanej treści (trudniej jest ją kwestionować). W drugim typie – w akapicie argumentującym – podaje się najpierw przesłanki, następnie drobne uzasadnienia i w końcu wyjaśnienie prowadzące do konkluzji w ostatnim zdaniu. W tym czasie uważny odbiorca myśli razem z autorem, co może spowodować jego niezgodę na podany przez autora wniosek końcowy (zwłaszcza jeśli jest on jakimś nadużyciem, naciągnięciem itp.).

| ĆWICZENIE 4

Ćwiczenie wymaga obejrzenia 3. odcinka 6. sezonu „Efektu Domina” zatytułowanego „Głosy Kibery”. Uczniów możesz podzielić na 3 grupy.

W 3. odcinku 6. sezonu „Efektu Domina” zatytułowanym „Głosy Kibery” dziewięcioletnia Katerina mówi: „Za każdym razem, gdy tańczę, czuję się szczęśliwa i wolna”. Obejrzyj ten fragment i opowiedz historię tej dziewczynki na kilka sposobów:

- umieść zacytowane słowa na początku swojej opowieści,
- niech będą one wnioskiem twojego tekstu,
- zastosuj je jako refren w każdej z 3–4 części twojego przekazu.

Pytania pomocnicze:

1. Do czego może służyć cytata?
2. Jak zmienia się opowieść w zależności od punktu wyjścia? (sprawdź na kilku przykładach)
3. Jakich szczegółowych informacji wymaga określony wniosek?
4. Do kogo mówisz? Jakie ma wymagania twój odbiorca?

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Zgodnie ze starą zasadą dramaturgii, jeśli w pierwszym akcie pojawia się rewolwer, to w którymś kolejnym musi wystrzelić. Należy zatem pamiętać, by w naszej opowieści pojawiały się takie elementy, które będą niosły określone znaczenie i prowadziły do wybranych przez nas wniosków.

Gdy z zebranych informacji musimy ułożyć całość, mamy do dyspozycji kilka możliwości narracyjnych. Możemy zastosować konwencjonalny, chronologiczny tok opowieści – przemieszczamy się od punktu do punktu zgodnie z następstwem wydarzeń w czasie. Możemy porządek ten odwrócić i zacząć od końca. Możemy także wybrać inny model i skupić się na interesujących nas elementach (a te mniej istotne pominąć).

Niech uczniowie rozpiszą wcześniej główne informacje i przekładają je, tasują, rzucają i sprawdzają, jak spadną, układają z nich różne schematy, by odkryć ten, który z naszej perspektywy będzie najbardziej adekwatny do sytuacji.

I ĆWICZENIE 5

W ćwiczeniu ważne jest uzasadnienie podziału na części (nie wszyscy muszą mieć to samo, ale muszą umieć to uzasadnić zawartością części).

Przeczytaj uważnie przemówienie wygłoszone 8 marca 2021 z okazji nadania szkole imienia Marii Skłodowskiej-Curie.

- podziel tekst na akapity;
- określ, czego dotyczy każdy akapit;
- rozpisz plan tego wystąpienia.

[Tekst będzie również potrzebny do wykonania ćwiczeń 6–8]

Szanowni Państwo, dziś nasza szkoła obchodzi podwójne święto. Naszą patronką staje się postać niezwykła: ambitna, pracowita, twórcza, znana i szanowana na całym świecie. Trzeba powiedzieć więcej: naszą patronką staje się kobieta niezwykła! 110 lat temu otrzymała drugą Nagrodę Nobla, a 111 lat temu po raz pierwszy Dzień Kobiet był świętowany gremialnie, międzynarodowo i hucznie. Jesteśmy dumni z tej podwójności znaczeń, jesteśmy dumni, że to właśnie Maria Skłodowska-Curie będzie nam patronować! Zaczę od tego, co oczywiste: wiemy o niej, że jest podwójną noblistką. Ale czy zastanawiamy się czasem, ile przeszkód musiała pokonać ponad sto lat temu młoda kobieta, warszawianka, by rozpocząć studia na Sorbonie? Trudności było co nie miara: po pierwsze te kulturowe, wskazujące rolę kobiety w innym miejscu niż na uniwersytecie; po drugie ekonomiczne: pochodzenie z nauczycielskiej rodziny nie gwarantowało młodej guwernantce spokoju finansowego; po trzecie wreszcie osobiste, rodzinne: utrata w młodym wieku siostry oraz matki. Niezwykły hart ducha sprawił, że pokonała je wszystkie, że wyszła zwycięsko z batalii o siebie i własny rozwój naukowy. Pora na kolejny argument: dziś sporo mówimy o równości, także równości płci, pokonywaniu stereotypów, przewalczaniu typowych ról społecznych. Możemy się od niej uczyć, czym jest prawdziwe partnerstwo, jak bez kompleksów i przekonania o słabości czy gorszej pozycji osiągać największe sukcesy. Zdobycie Nagrody Nobla wspólnie z dwoma innymi naukowcami-fizykami, mężem Pierre'em Curie oraz Henrim Becquerelem, to poważny dowód na udane naukowe partnerstwo. Przyjaźń z jednym z największych umysłów tamtego czasu, Albertem Einsteinem, która opierała się na wielu filarach, zarówno prywatnych, jak i tych zawodowych, naukowych, też stanowi świadectwo nieistotności płciowych różnic nawet sto lat temu. Nawiasem mówiąc: Maria Skłodowska-Curie w 1916 roku jako jedna z pierwszych kobiet uzyskała prawo jazdy – czyż nie jest to zachwycający dowód na możliwość przewalczenia typowych ograniczeń w każdym czasie? Z pasji, siły, mądrości wyrasta coś jeszcze: potrzeba służenia społeczeństwu. Najpierw Maria Skłodowska-Curie przekonuje rząd francuski, by sfinansował budowę instytutu radowego, w którym toczyły się istotne badania nad promieniotwórczością, później pomaga, by zdjęcia rentgenowskie mogły być wykonywane w polowych warunkach podczas pierwszej wojny światowej, czym ratuje życie wielu żołnierzom. Wreszcie – dzięki zbiórce funduszy podczas podróży po Ameryce udaje się jej kupić gram radu dla dzisiejszego Centrum Onkologii w Warszawie i tym samym przyczynia się do uratowania kolejnych chorych. Jestem przekonana, że nadanie imienia Marii Skłodowskiej-Curie naszej szkole staje się hołdem składanym niezależności, uporowi, mądrości, hołdem dla równości i wolności. Bądźmy z tego dumni i podejmujmy działania, które udowodnią, że na taką patronkę zasługujemy!

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Akapit 1. *Wprowadzenie (przedstawienie sprawy; koncept: podwójne święto, Dzień Kobiet i kobieta patronką)*

Szanowni Państwo, dziś nasza szkoła obchodzi podwójne święto. Naszą patronką staje się postać niezwykła: ambitna, pracowita, twórcza, znana i szanowana na całym świecie. Trzeba powiedzieć więcej: naszą patronką staje się kobieta niezwykła! 110 lat temu otrzymała drugą Nagrodę Nobla, a 111 lat temu po raz pierwszy Dzień Kobiet był świętowany gremialnie, międzynarodowo i hucznie. Jesteśmy dumni z tej podwójności znaczeń, jesteśmy dumni, że to właśnie Maria Skłodowska-Curie będzie nam patronować!

Akapit 2. *Przez trudy do Nobli (siła, upór, hart ducha)*

Zacznę od tego, co oczywiste: wiemy o niej, że jest podwójną noblistką. Ale czy zastanawiamy się czasem, ile przeszkód musiała pokonać ponad sto lat temu młoda kobieta, warszawianka, by rozpocząć studia na Sorbonie? Trudności było co nie miara: po pierwsze te kulturowe, wskazujące rolę kobiety w innym miejscu niż na uniwersytecie; po drugie ekonomiczne: pochodzenie z nauczycielskiej rodziny nie gwarantowało młodej guwernantce spokoju finansowego, po trzecie wreszcie osobiste, rodzinne: utrata w młodym wieku siostry oraz matki. Niezwykły hart ducha sprawił, że pokonała je wszystkie, że wyszła zwycięsko z batalii o siebie, własny rozwój naukowy.

Akapit 3. *Równość płci a życiowe wybory Marii Skłodowskiej-Curie*

Pora na kolejny argument: dziś sporo mówimy o równości, także równości płci, pokonywaniu stereotypów, przewalczaniu typowych ról społecznych. Możemy się od niej uczyć, czym jest prawdziwe partnerstwo, jak bez kompleksów i przekonania o słabości czy gorszej pozycji osiągać największe sukcesy. Zdobywanie Nagrody Nobla wspólnie z dwoma innymi naukowcami-fizykami, mężem Pierre'em Curie oraz Henrim Becquerellem, to poważny dowód na udane naukowe partnerstwo. Przyjaźń z jednym z największych umysłów tamtego czasu, Albertem Einsteinem, która opierała się na wielu filarach, zarówno prywatnych, jak i tych zawodowych, naukowych, też stanowi świadectwo nieistotności płciowych rozróżnień nawet sto lat temu. Nawiasem mówiąc: Maria Skłodowska-Curie w 1916 roku jako jedna z pierwszych kobiet uzyskała prawo jazdy – czyż nie jest to zachwycający dowód na możliwość przewalczenia typowych ograniczeń w każdym czasie?

Akapit 4. *Służba społeczeństwu Marii Skłodowskiej-Curie*

Z pasji, siły, mądrości wyrasta coś jeszcze: potrzeba służenia społeczeństwu. Najpierw Maria Skłodowska-Curie przekonuje rząd francuski, by sfinansował budowę instytutu radowego, w którym toczyły się istotne badania nad promieniotwórczością, później pomaga, by zdjęcia rentgenowskie mogły być wykonywane w polowych warunkach podczas pierwszej wojny światowej, czym ratuje życie wielu żołnierzom. Wreszcie – dzięki zbiórce funduszy podczas podróży po Ameryce udaje się jej kupić gram radu dla dzisiejszego Centrum Onkologii w Warszawie i tym samym przyczynia się do uratowania kolejnych chorych.

Akapit 5. *Zakończenie (podsumowanie – zestawienie najważniejszych cech, dowód na doskonały wybór patronki; apel do odbiorców o aktywność)*

Jestem przekonana, że nadanie imienia Marii Skłodowskiej-Curie naszej szkole staje się hołdem składanym niezależności, uporowi, mądrości, hołdem dla równości i wolności. Bądźmy z tego dumni i podejmujmy działania, które udowodnią, że na taką patronkę zastępujemy!

I ĆWICZENIE 6

Możesz podzielić uczniów na grupy, żeby wykonać zadanie szybciej – ważne jest wyczerpujące uzasadnienie swojego zdania!

Oceń skuteczność poniższych zakończeń dotyczących wystąpienia o Marii Skłodowskiej-Curie (zakończenia pojawiają się po ostatniej części wystąpienia, dla przypomnienia zapisanej poniżej kursywą). Czym posłużyli się autorzy poszczególnych zakończeń? Czy są udane? Uzasadnij swoją opinię.

[...] Wreszcie – dzięki zbiorce funduszy podczas podróży po Ameryce udaje się jej kupić gram radu dla dzisiejszego Centrum Onkologii w Warszawie i tym samym przyczynia się do uratowania kolejnych chorych.

A.

I gdybym miała więcej czasu, to powiedziałabym jeszcze o paru ważnych sprawach, ale niestety muszę już kończyć. Dziękuję za uwagę!

B.

Wolność i równość wszystkich, jak już wielokrotnie dziś usłyszeliśmy, są podstawowymi wartościami dla jednostki, dla każdego człowieka, dla całych społeczeństw. Musimy więc o nią dbać, dużo o niej mówić, dyskutować.

C.

Jestem przekonana, że nadanie imienia Marii Skłodowskiej-Curie naszej szkole staje się hołdem składanym niezależności, uporowi, mądrości, hołdem dla równości i wolności. Bądźmy z tego dumni i podejmujmy działania, które udowodnią, że na taką patronkę zastępujemy!

D.

No to na tyle, dziękuję!

E.

Mam świadomość, że moje wystąpienie nie było doskonałe, przepraszam, że się trochę denerwowałam, ale przed taką liczną publicznością występuję chyba pierwszy raz, a więc proszę wybaczyć.

F.

Szanowni Państwo! Niech to dzisiejsze podwójne święto stanie się dla nas okazją do uczczenia wielkich kobiet w naszym otoczeniu: wielkich mądrością, wielkich miłością, wielkich siłą, którą nas obdarzają. Niech myśl o naszej patronce motywuje nas do działania!

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

A.

Osoba mówiąca dostrzega najpewniej, że nie zostało już jej więcej czasu – i zamiast spokojnie wygłosić dwa–trzy zdania mocnego zakończenia, eksponuje to, co powinna ukryć, a więc mówi o braku czasu. Uwaga odbiorców się rozprasza, spoglądają na zegarki. Można właściwie powiedzieć, że ta propozycja nie jest zakończeniem, a jedynie to dwa ostatnie wygłoszone zdania. Ze wszech miar nieudane!

B.

Zakończenie miało najpewniej dotyczyć zwrócenia uwagi na najważniejsze wartości – jednak jest rozwlekłe, wskazuje na powtarzalność, brakuje mu mocy, odwołania się do tego, co wspólne. Postać mówiąca operuje banałami, ogólnikami, frazesami, a tym samym rozmywa się cel, który przyświecał wystąpieniu jako całości.

C.

Zakończenie wskazuje na najważniejsze cechy nowej patronki, jest swoistym podsumowaniem tego, co zostało powiedziane – a jednocześnie nagromadzeniem dowodów na to, że decyzja o nadaniu szkole imienia Marii Skłodowskiej-Curie była słuszna. Ostatnie zdanie wzmacnia jeszcze moc puenty, bezpośredni zwrot – apel do słuchaczy, aktywizujący ich do działania, to w tym przypadku dobre wskazanie drogi, tego, co każdy z osobna (uczeń i nauczyciel) może zrobić.

D.

Wystąpienie urwane niespodziewanie, właściwie bez zakończenia, jedynie z formalnym wskazaniem, że słuchacze mogą już nie słuchać. Jeśli nawet komuś się dotąd podobało, pozostawiamy go z poczuciem niedosytu, rozczarowania.

E.

Zły pomysł na zakończenie, bo eksponujący nasze lęki, niedoskonałości – starajmy się raczej, żeby tego, co niedoskonałe, było jak najmniej, ale nie przepraszajmy! Nie zyskamy tym sympatii, a już na pewno szacunku czy uznania.

F.

Zakończenie klamrowe, nawiązujące do wprowadzenia (podwójne święto). Uspójnia ono wypowiedź, pozwala na zapamiętanie jej jako całości. Dodatkowo wskazanie na to, co można zrobić, by to święto uczcić poza szkołą, jest dobrą metodą na zaktywizowanie słuchaczy.

ĆWICZENIE 7

Uczniowie wykonują zadanie indywidualnie – po napisaniu warto, by połączyli się w kilkusobowe grupy i porównali swoje wersje (np. kwestie oryginalności czy fortunności cytatu).

Wykreśl z wystąpienia o Marii Skłodowskiej-Curie dwa ostatnie zdania i dopisz własne zakończenie:

1. z wykorzystaniem cytatu, aforyzmu,
2. z wykorzystaniem pytań retorycznych.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

1. Spróbuj podpowiedzieć uczniom, że mogą szukać w różnych źródłach (nie tylko na stronach typu aforyzmy.com), w ulubionych książkach, filmach, w cytatach poznanych na lekcjach polskiego. Wskaż pola semantyczne, wokół których można się poruszać (wolność, upór, hart ducha, wytrwałość, mądrość, dzielność, siła, kobiecość etc.). Zauważ, że obszary związane ze zdobywaniem wiedzy (szkoła – patronka) i z wykorzystywaniem tej wiedzy do osiągnięcia szczytów (życie Marii Skłodowskiej-Curie) łączą się, przecinają, tworzą spójną całość.

2. Posłuż się przykładami pytań retorycznych z lekcji, żeby dostrzec ich potencjał – mają one wyeksponować to, co najważniejsze, co dla nas wspólne, a jednocześnie poprzez pozorny dialog zaktywizować do myślenia, konstruowania własnych odpowiedzi.

ĆWICZENIE 8

Uczniowie mogą pracować na tekście przemówienia i po prostu podkreślać wykładniki spójności.

W wystąpieniu o Marii Skłodowskiej-Curie wskaż wykładniki spójności (podkreśl, wymień te elementy, które powodują, że tekst jest całością). Określ szczegółowo, po co autor się nimi posłużył.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Wykładników spójności jest w tekście wiele – niektóre z nich występują na samej powierzchni (zaimki, pokrewieństwo słowotwórcze), inne głębiej, w warstwie semantycznej czy pragmatycznej (ten sam temat, ten sam odbiorca i nadawca). Oto kilka szczegółowych (wybranych) podpowiedzi:

Akapit 1:

Szanowni Państwo – zwrot adresatywny, operator kontaktu;

Trzeba powiedzieć więcej – sygnał sterowania tematem, wskazanie, że coś już zostało powiedziane, ale pojawi się coś więcej na ten temat.

Akapit 2:

Zacznę od tego, co oczywiste – sygnał rozpoczynania;

Po pierwsze, po drugie, po trzecie wreszcie – operator wyciszający treści, porządkujący je.

Akapit 3:

Pora na kolejny argument – operator sterujący tematem;

Nawiasem mówiąc – sygnał dygresji.

Akapit 4:

... wyrasta coś jeszcze – sygnał zapowiadający kolejne treści;

wreszcie – sygnał zapowiadający kolejne treści i podsumowanie.

ĆWICZENIE 2

Poproszeni o przygotowanie ilustracji do dwóch haseł studenci wykonali następujące prace. Zastanówcie się nad kompozycją. Który z rysunków zatytułowany jest „Moja historia”, a który „Moje życie”? Narysujcie schematy kompozycyjne tych prac, które oddają w jakiś sposób związku między tymi rysunkami. Jeśli jest potrzeba, użyjcie strzałek (jedno- lub dwustronnych) lub połączeń bezstrzałkowych. Zastanówcie się, czy rzecz rozwija się w czasie, czy jest od niego niezależna. Pomyślcie, jakie są jeszcze inne możliwości ułożenia poszczególnych części.

SCHEMAT A

SCHEMAT B

Pytania pomocnicze:

1. Jak zatytułowałbyś poszczególne obrazki?
2. Co sprawia, że układ na schematach jest tak bardzo różny?
3. Co oznacza słowo „historia” i jaki schemat opowiadania wiąże się z tym słowem?
4. Co jest przeciwieństwem układu „historycznego”?

ĆWICZENIE 3

Przyjrzyj się przykładom akapitów. Przeanalizuj je i wskaż informacje popierające wniosek (zdanie podkreślone). A następnie samodzielnie zredaguj odpowiednio dwa akapity. Niech w jednym podane zdanie będzie pierwszym, a w drugim – ostatnim:

1. Naprawdę warto porządnie nauczyć się tylko angielskiego.
2. Warunkiem szczęśliwego życia jest zdrowie, pasja i życzliwi ludzie wokół.
3. Uprawianie sportu kształtuje charakter.

1.

Przemiany wielu sfer życia wpływają na sytuację języka. Odzyskanie niepodległości państwowej zmniejsza zapotrzebowanie na podniosły język religijno-narodowej retoryki przez długie lata tak skutecznie podtrzymującej wśród Polaków ducha wspólnoty i oporu. Postęp demokracji i pluralizmu politycznego przynosi zwycięstwo zasady językowej wielopodmiotowości i dialogu. Liberalizm gospodarczy i rozwój indywidualnej aktywności ekonomicznej otwiera pole dla rozwoju nowego słownictwa technicznego i handlowego. Intensyfikacja kontaktów ze światem i Europą oznacza nieuniknione szerzenie się w języku obcych słów.

2.

Wypada [...] zauważyć, że w dobie współczesnej w wyniku migracji i zmian granic państwowych ukształtowała się obiektywnie nowa relacja między językiem a wspólnotą narodową, związki wzajemne stały się w nim ścisłe. Liczni Polacy mieszkający zagranicą tracą znajomość polskiego języka, niektórzy z wielkim wysiłkiem próbują wracać do języka ojców. Z drugiej strony, osoby znające polszczyznę biegle deklarują się jako obcy narodowo, a wielu cudzoziemców uczy się polskiego ze względów praktycznych, chcąc w Polsce studiować lub prowadzić interesy. Osiągamy pod tym względem status właściwy językom światowym. **Przestaje więc być język mechanicznym kryterium narodowości, pozostaje jednak dalej w szerokim odczuciu społecznym istotnym czynnikiem identyfikacji narodowej i najbardziej oczywistą więzią łączącą Polaków.**

Pytania pomocnicze:

1. Czy w powyższych akapitach znajdują się zdania o różnej zawartości informacyjnej (np. zdania ogólne, wnioski lub zdania szczegółowe)?
2. Gdzie znajdują się określone typy zdań?
3. Który typ akapitu jest trudniejszy w odbiorze?
4. Jaki rezultat daje zbudowanie tekstu z takich samych akapitów?

ĆWICZENIE 4

W 3. odcinku 6. sezonu „Efektu Domina” zatytułowanym „Głosy Kibery” dziewięcioletnia Katerina mówi: „Za każdym razem, gdy tańczę, czuję się szczęśliwa i wolna”. Obejrzyj ten fragment i opowiedz historię tej dziewczynki na kilka sposobów:

- umieść zacytowane słowa na początku swojej opowieści,
- niech będą one wnioskiem twojego tekstu,
- zastosuj je jako refren w każdej z 3–4 części twojego przekazu.

Pytania pomocnicze:

1. Do czego może służyć cytat?
2. Jak zmienia się opowieść w zależności od punktu wyjścia? (sprawdź na kilku przykładach)
3. Jakich szczegółowych informacji wymaga określony wniosek?
4. Do kogo mówisz? Jakie ma wymagania twój odbiorca?

ĆWICZENIE 5

Przeczytaj uważnie przemówienie wygłoszone 8 marca 2021 z okazji nadania szkole imienia Marii Skłodowskiej-Curie.

- a) podziel tekst na akapity;
- b) określ, czego dotyczy każdy akapit;
- c) rozpisz plan tego wystąpienia.

[Tekst będzie również potrzebny do wykonania ćwiczeń 6–8]

Szanowni Państwo, dziś nasza szkoła obchodzi podwójne święto. Naszą patronką staje się postać niezwykła: ambitna, pracowita, twórcza, znana i szanowana na całym świecie. Trzeba powiedzieć więcej: naszą patronką staje się kobieta niezwykła! 110 lat temu otrzymała drugą Nagrodę Nobla, a 111 lat temu po raz pierwszy Dzień Kobiet był świętowany gremialnie, międzynarodowo i hucznie. Jesteśmy dumni z tej podwójności znaczeń, jesteśmy dumni, że to właśnie Maria Skłodowska-Curie będzie nam patronować! Zaczę od tego, co oczywiste: wiemy o niej, że jest podwójną noblistką. Ale czy zastanawiamy się czasem, ile przeszkód musiała pokonać ponad sto lat temu młoda kobieta, warszawianka, by rozpocząć studia na Sorbonie? Trudności było co nie miara: po pierwsze te kulturowe, wskazujące rolę kobiety w innym miejscu niż na uniwersytecie; po drugie ekonomiczne: pochodzenie z nauczycielskiej rodziny nie gwarantowało młodej gubernantce spokoju finansowego; po trzecie wreszcie osobiste, rodzinne: utrata w młodym wieku siostry oraz matki. Niezwykły hart ducha sprawił, że pokonała je wszystkie, że wyszła zwycięsko z batalii o siebie i własny rozwój naukowy. Pora na kolejny argument: dziś sporo mówimy o równości, także równości płci, pokonywaniu stereotypów, przewalczaniu typowych ról społecznych. Możemy się od niej uczyć, czym jest prawdziwe partnerstwo, jak bez kompleksów i przekonania o słabości czy gorszej pozycji osiągać największe sukcesy. Zdobycie Nagrody Nobla wspólnie z dwoma innymi naukowcami-fizykami, mężem Pierre'em Curie oraz Henrim Becquerelem, to poważny dowód na udane naukowe partnerstwo. Przyjaźń z jednym z największych umysłów tamtego czasu, Albertem Einsteinem, która opierała się na wielu filarach, zarówno prywatnych, jak i tych zawodowych, naukowych, też stanowi świadectwo nieistotności płciowych rozróżnień nawet sto lat temu. Nawiasem mówiąc: Maria Skłodowska-Curie w 1916 roku jako jedna z pierwszych kobiet uzyskała prawo jazdy – czyż nie jest to zachwycający dowód na możliwość przewalczenia typowych ograniczeń w każdych czasach? Z pasji, siły, mądrości wyrasta coś jeszcze: potrzeba służenia społeczeństwu. Najpierw Maria Skłodowska-Curie przekonuje rząd francuski, by sfinansował budowę instytutu radowego, w którym toczyły się istotne badania nad promieniotwórczością, później pomaga, by zdjęcia rentgenowskie mogły być wykonywane w polowych warunkach podczas pierwszej wojny światowej, czym ratuje życie wielu żołnierzom. Wreszcie – dzięki zbiórce funduszy podczas podróży po Ameryce udaje się jej kupić gram radu dla dzisiejszego Centrum Onkologii w Warszawie i tym samym przyczynia się do uratowania kolejnych chorych. Jestem przekonana, że nadanie imienia Marii Skłodowskiej-Curie naszej szkole staje się hołdem składanym niezależności, uporowi, mądrości, hołdem dla równości i wolności. Bądźmy z tego dumni i podejmujmy działania, które udowodnią, że na taką patronkę zasługujemy!

ĆWICZENIE 6

Oceń skuteczność poniższych zakończeń dotyczących wystąpienia o Marii Skłodowskiej-Curie (zakończenia pojawiają się po ostatniej części wystąpienia, dla przypomnienia zapisanej poniżej kursywą). Czym posłużyli się autorzy poszczególnych zakończeń? Czy są udane? Uzasadnij swoją opinię.

[...] Wreszcie – dzięki zbiórce funduszy podczas podróży po Ameryce udaje się jej kupić gram radu dla dzisiejszego Centrum Onkologii w Warszawie i tym samym przyczynia się do uratowania kolejnych chorych.

A.

I gdybym miała więcej czasu, to powiedziałabym jeszcze o paru ważnych sprawach, ale niestety muszę już kończyć. Dziękuję za uwagę!

B.

Wolność i równość wszystkich, jak już wielokrotnie dziś usłyszeliśmy, są podstawowymi wartościami dla jednostki, dla każdego człowieka, dla całych społeczeństw. Musimy więc o nią dbać, dużo o niej mówić, dyskutować.

C.

Jestem przekonana, że nadanie imienia Marii Skłodowskiej-Curie naszej szkole staje się hołdem składanym niezależności, uporowi, mądrości, hołdem dla równości i wolności. Bądźmy z tego dumni i podejmujmy działania, które udowodnią, że na taką patronkę zastępujemy!

D.

No to na tyle, dziękuję!

E.

Mam świadomość, że moje wystąpienie nie było doskonałe, przepraszam, że się trochę denerwowałam, ale przed taką liczną publicznością występuję chyba pierwszy raz, a więc proszę wybaczyć.

F.

Szanowni Państwo! Niech to dzisiejsze podwójne święto stanie się dla nas okazją do uczczenia wielkich kobiet w naszym otoczeniu: wielkich mądrością, wielkich miłością, wielkich siłą, którą nas obdarzają. Niech myśl o naszej patronce motywuje nas do działania!

ĆWICZENIE 7

Wykreśl z wystąpienia o Marii Skłodowskiej-Curie dwa ostatnie zdania i dopisz własne zakończenie:

1. z wykorzystaniem cytatu, aforyzmu,
2. z wykorzystaniem pytań retorycznych.

ĆWICZENIE 8

W wystąpieniu o Marii Skłodowskiej-Curie wskaż wykładniki spójności (podkreśl, wymień te elementy, które powodują, że tekst jest całością). Określ szczegółowo, po co autor się nimi posłużył.

Wystawiamy się *czyli odpowiednio dać rzeczy słowo*

JOANNA SMÓL

KATARZYNA ZAGÓRSKA

KARTA SCENARIUSZA

| WPROWADZENIE

Stosowne, jasne, estetyczne oraz przekonujące wystąpienie stanowi jedną z kluczowych umiejętności z zakresu retoryki. Świadome stosowanie środków stylistycznych, zgodne z ich funkcją i przeznaczeniem, stwarza możliwość dostosowania wypowiedzi do sytuacji komunikacyjnej, zakładanego celu oraz kompetencji interlokutorów. Środki stylistyczne pozwalają ubarwić wypowiedź, zaciekać nią słuchaczy, wywołać pożądane emocje oraz wyrazić określone treści w oryginalny sposób. Warto również zwrócić uwagę na relacje pomiędzy wolnością w doborze środków a ograniczeniami, jakie nakładają na autora tekstu różnorodne uwarunkowania komunikacyjne czy stylistyczne, jak chociażby zasada stosowności (*decorum*).

| CELE

- Poznanie wybranych środków stylistycznych, ich funkcji i możliwości zastosowania w tekście
- Rozpoznawanie środków stylistycznych w tekście
- Wykształcenie umiejętności świadomego stosowania różnorodnych środków stylistycznych w tekstach tworzonych przez uczniów

| PAKIET WIEDZY

Mając ciekawy pomysł na długie przemówienie w ważnej sprawie czy krótkie wystąpienie w sprawie zupełnie błażej, już po opracowaniu konspektu, należy zająć się warstwą językową. Znajomość bogatego repertuaru stosowanych środków pozwoli tak skonstruować wypowiedź, by osiągnąć zamierzony rezultat. Oprócz przekazywania pewnej wiedzy o rzeczywistości, zastosowanie określonych figur stylistycznych może pełnić następujące funkcje:

- **ekspresywną** – wyrażać emocje nadawcy;
- **impresywną** – wpływać na przekonania i postępowanie odbiorcy;
- **poetycką** – zachwycać kunsztem wypowiedzi, doбором słownictwa, tworzeniem zestawień niebanalnych, wpływających na wyobraźnię oraz poczucie estetyki (wbrew nazwie – funkcja poetycka nie jest zarezerwowana wyłącznie dla poezji);
- **fatyczną** – podtrzymywać kontakt z odbiorcą, sprawiać, że będzie on koncentrował uwagę na naszej wypowiedzi.

| LITERATURA

M. Rusinek, A. Załazińska, *Retoryka podręczna, czyli jak wnikliwie słuchać i przekonująco mówić*, Kraków 2005, rozdz. VII: *W jakim stylu?*
Słownik terminów literackich, red. J. Sławiński, Warszawa 1989.
 D. Zdunkiewicz-Jedynak, *Wykłady ze stylistyki*, Warszawa 2010, rozdz. III: *Analiza stylistyczna tekstu. Stylistyczna wartość środków językowych*.

Nazwa środka	Definicja	Przykład
ANAFORA	Rozpoczynanie kolejnych segmentów wypowiedzi od tego samego wyrazu (lub grupy wyrazów); koncentruje uwagę odbiorcy na danym elemencie wypowiedzi, sprzyja zapamiętaniu powtarzanych fragmentów.	<i>Nigdy już nie będzie tak jak kiedyś, nigdy już nie usłyszę jej radosnego głosu, nigdy już nie zobaczę mojej ukochanej żony.</i>
ANTYTEZA	Zestawienie ze sobą dwóch fragmentów wypowiedzi o znaczeniu przeciwnym; pozwala uchwycić opozycyjność pewnych sądów i opinii.	<i>Lepiej przeżyć ból rozstania, niż nigdy nikogo nie pokochać.</i>
ELIPSA	Pominięcie elementu wypowiedzi, który łatwo może być zrekonstruowany przez słuchacza; konstrukcja niepełna, ale znaczeniowo zamknięta; często występuje w postaci równoważnika zdania; koncentruje uwagę odbiorcy na pominiętej części tekstu.	<i>Twarz kapitana teraz gniewna i pełna obaw, a jeszcze przed chwilą – radosna i promienna.</i>
GRADACJA	Stopniowanie znaczeń polegające na zachowaniu odpowiedniej kolejności elementów wypowiedzi nazywających daną cechę według porządku rosnącego albo malejącego; wzmacnia wyrazistość i kwiecistość stylu.	<i>Mało powiedziane, że była ładna, a nawet – że piękna, ona po prostu oślniewała urodą i promieniała wewnętrznym blaskiem.</i>
HIPERBOLA	Figura retoryczna polegająca na wyolbrzymieniu wyglądu, znaczenia, działania pewnych osób, rzeczy; występuje m.in. w tekstach poetyckich, przemówieniach oraz w wypowiedziach potocznych; buduje przekaz emocjonalny poprzez uwypuklenie pewnych treści.	<i>Zakończenie liceum to szczególna chwila, rodzice pękali z dumy, a babcia ze wzruszenia wylała całe morze łez.</i>
METAFORA	Zestawienie ze sobą odległych semantycznie wyrazów, które razem przekazują inne znaczenie niż cząstkowe sensy dosłowne poszczególnych elementów; zamierzona zmiana, dzięki której powstaje nowa całość, wyróżnia się metaforę poetycką i potoczną (często używaną w codziennej polszczyźnie); środek ten odgrywa ważną rolę w języku, m.in. pozwala narzucić określoną wartość pewnym pojęciom czy zdarzeniom.	<i>Tak długo stary major zbierał okruchy nadziei, aż na horyzoncie zajaśniała jutrzienka wolności, a jego oprawcy zostali wyrzuceni na śmietnik historii.</i>
METONIMIA	Zastąpienie nazwy przedmiotu czy zjawiska nazwą innego, pozostającego z nim w pewnej zależności; może zwiększać wyrazistość wypowiedzi poprzez uzyskanie efektu skrótowości; zabieg ten wpływa również na wyobraźnię odbiorcy.	<i>Wreszcie mieli własny dach nad głową, wieczorem mogli posłuchać Chopina, przeczytać Herberta, zjeść uroczystą kolację i wypić dwie lampki.</i>
PARADOKS	Chwył retoryczny wskazujący na sprzeczność między elementami wypowiedzi, pozwala odkryć zaskakującą prawdę (np. życiową, literacką, filozoficzną); jego funkcją jest zaskoczenie odbiorcy, uwypuklenie pewnych cech danego zjawiska.	<i>To, co mamy, najbardziej docenimy wówczas, gdy przyjdzie nam to stracić. Zwykle to ludzie najbiedniejsi potrafią dać nam najwięcej.</i>
PERYFRAZA	Zastąpienie wyrazu lub frazy bardziej rozbudowanym opisem; uniknięcie wypowiedzenia czegoś wprost, wzbogacenie przekazu, wpływa na ozdobność stylu.	<i>W stolicy Wielkopolski odbyło się uroczyste odsłonięcie pomnika autora „Pana Tadeusza”.</i>
PORÓWNIANIE	Zestawienie ze sobą dwóch lub więcej składników, zwrócenie uwagi odbiorcy na pewną cechę zestawianych zjawisk, wskazanie ich podobieństw, najczęściej za pomocą odpowiednich elementów konstrukcyjnych (spójników albo przysłówków porównawczych), np. jak, jako, jakby, niby, na kształt, jak gdyby.	<i>Błady niczym ściana żołnierz stał jak wryty przed dowódcą, czuł się, jakby niebo zaraz miało zaważyć mu się na głowę.</i>
PYTANIE RETORYCZNE	Pytanie pozorne, formułowane nie w celu uzyskania odpowiedzi, ale dla podkreślenia przekonania mówcy; angażuje uwagę słuchaczy, zaskakuje interlokutora, może służyć refleksji, podkreśleniu własnych sądów.	<i>Czyż retoryka nie jest potrzebna? Czy nie rozumiesz, że to nie ma sensu? Jak można tak ciągle kłamać?</i>
WYLICZENIE	Wymienianie kolejnych elementów wskazywanych w wypowiedzi; porządkuje wypowiedź, uzmysławia wielość i różnorodność omawianych zjawisk.	<i>Miał posprzątać pokój, ugotować obiad, wyjść z psem na spacer, a on cały czas ogląda mecz!</i>

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza.

Nr ćwiczenia	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Słowo „wolność” w codziennej komunikacji; znaczenie, synonimy, połączenia	Możesz rozdać uczniom słowniki: języka polskiego, synonimów i antonimów. Uczniowie uzupełniają diagram, pracują indywidualnie. Czas: 10 minut
2, 3	Wskazywanie środków stylistycznych z określeniem ich funkcji w podanych przykładach	Wykonywanie ćwiczeń możesz poprzedzić krótkim wprowadzeniem teoretycznym dotyczącym rodzajów i funkcji środków stylistycznych. Różnicuj formy pracy, by moderować aktywność uczniów. Proponuj pracę indywidualną, w parach, zespołową. Ćw. 2 Przypomnij uczniom, żeby określili sposób, w jaki jest przedstawiana wolność w danym fragmencie oraz jak dany środek stylistyczny wpłynął na poetycki charakter przekazu. Uczniowie pracują indywidualnie. Czas: 10 minut Ćw. 3 Zachęć uczestników warsztatów do pracy w parach. Zwróć uwagę na to, by uczniowie poprawnie nazwali odpowiednie środki stylistyczne. Warto podkreślić rolę wskazanych środków w tekście. Czas: 10 minut
4, 5, 6	Uświadomienie funkcji, jaką mogą pełnić środki stylistyczne w przekazach pisemnych i słownych tworzonych z myślą o realizacji konkretnego celu komunikacyjnego	Ćw. 4 Przygotuj materiały dla uczniów z tekstem „Mali niewolnicy”, który mają przeredagować, uwzględniając wybraną funkcję (impresywną, ekspresywną albo poetycką) i stosując w tekście 5 wybranych środków językowych. Czas: 20 minut Ćw. 5 Przygotuj materiały dla uczniów z zestawem tematów oraz środków językowych (dla kilku grup). Podziel klasę na czteroosobowe grupy, które otrzymują jeden temat z 5 proponowanych i losują zestaw środków, które mają zastosować. Uczniowie mają skonstruować krótkie (liczące ok. 70 słów) wypowiedzi, które prezentują, rozpoznając i omawiając zastosowane środki. Zaleca się wykonywanie tego ćwiczenia w grupach ze względu na dość wysoki stopień trudności. Czas: 20 minut Ćw. 6 Przygotuj kartki z tematami dotyczącymi wolności w różnych aspektach (6 propozycji). Podziel klasę na 6 grup. Każda grupa wybiera jedno spośród rozłożonych na kartkach poleceń zredagowania tekstu, który ma liczyć 100 słów. Kartki z tekstami są przekazywane kolejnej grupie, która rozpoznaje zastosowane środki. Możesz przeprowadzić to ćwiczenie w formie quizu (zwycięża zespół/uczeń, który poda najwięcej prawidłowych odpowiedzi). Należy zwrócić uczniom uwagę, by w wypowiedziach dobierali odpowiednie środki językowe. Czas: 20 minut

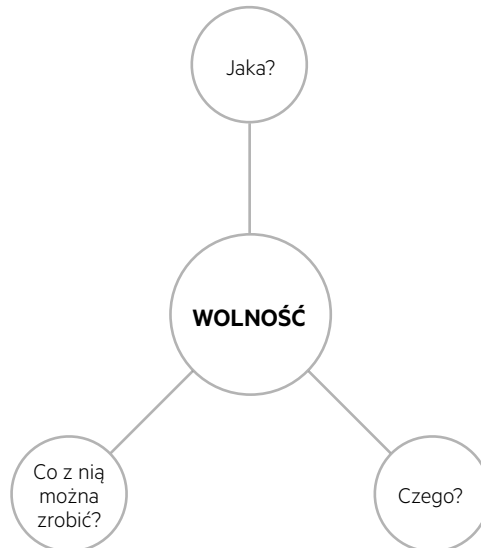
ĆWICZENIA

ĆWICZENIE 1

Możesz rozdać uczniom słowniki: języka polskiego, synonimów i antonimów. Uczniowie uzupełniają diagram, pracują indywidualnie.

Słowo „wolność” funkcjonuje we współczesnym języku w różnych kontekstach. Na podstawie własnych doświadczeń językowych uzupełnij diagram. Odpowiedz na pytania, jaka może być wolność, czego dotyczy, co z nią można zrobić. Podaj synonimy i antonimy.

Synonimy

Antonimy

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Uczniowie uzupełniają diagram, wpisując określenia słowa „wolność”, jego synonimy i antonimy. Wykonanie ćwiczenia ukazuje bogactwo środków językowych. Możesz udostępnić uczestnikom warsztatów, pracującym indywidualnie, słowniki.

Przykładowe rozwiązanie:

WOLNOŚĆ (jaka?) całkowita, chwilowa, ciągła, nieograniczona, obywatelska, pozorna, prawdziwa, wymarzona, złota wolność, złudna.

WOLNOŚĆ (czego?)

narodu, obywateli, ojczyzny, słowa, sumienia, wyboru, wyznania.

WOLNOŚĆ (co można z nią zrobić?)

darować, krępować, odzyskać, radować się (z), stracić, walczyć (o), zabrać, zapewnić.

Synonimy: niezależność, samodzielność, samorządność, swoboda.

Antonimy: dominacja, hegemonia, niewola, zależność, zniewolenie.

I ĆWICZENIE 2

Wykonywanie ćwiczeń możesz poprzedzić krótkim wprowadzeniem teoretycznym dotyczącym rodzajów i funkcji środków stylistycznych.

Różnicuj formy pracy, by moderować aktywność uczniów. Proponuj pracę indywidualną, w parach, zespołową.

Przypomnij uczniom, żeby określili sposób, w jaki jest przedstawiana wolność w danym fragmencie oraz jak dany środek stylistyczny wpłynął na poetycki charakter przekazu. Uczniowie pracują indywidualnie.

W ramce zapisano nazwy środków stylistycznych. Dopasuj je do poniższych cytatów. Zastanów się, w jaki sposób pojęcie wolności jest przedstawiane w cytowanych zdaniach?

**metafora, animizacja, oksymoron, alegoria, anafora,
pytanie retoryczne, antyteza, apostrofa**

1. *Lepszy na wolności kęsek lada jaki, niżli w niewoli przysmaki.* (Jean de la Fontaine, *Bajki*)
2. *Bo wolność krzyżami się mierzy!* (Feliks Konarski, *Czerwone maki na Monte Cassino*)
3. *Lepsza wolność chuda niż niewola hojna* (przysłowie)
4. *Wolność! Ty najpierwsza z własności człowieka, bez której inne nikną i szczęście ucieka.*
(Adam Jerzy Czartoryski, *Bard polski*)
5. *Człowiek jest skazany na wolność.* (Jean Paul Sartre, *Byt i nicość*)
6. *– bo mówi mądry wąż który na drzewie mieszka
który drzewo oplata który drzewem rządzi
że zginie ten który opuści drzewo
od pragnienia i głodu ze strachu przed sobą
choćby swoją ucieczkę nazwał pięknie wolność* (Zbigniew Herbert, *Mały ptaszek*)
7. *Wolność kocham i rozumiem
Wolności oddać nie umiem* (Chłopcy z Placu Broni, Bogdan Łyszkiewicz, *Kocham wolność*)
8. *Wolność to diament do oszlifowania
A zabłyśnie blaskiem nie do opisania.* (Marek Grechuta, *Wolność*)
9. *Wolność. Po co wam wolność? Macie przecież telewizję.
Wolność. Po co wam wolność? Macie przecież Interwizję, Eurowizję Wolność. Po co wam wolność?
Macie przecież tyle pieniędzy.* (Kult, Kazik Staszewski, *Po co wolność*)

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Ćwiczenie ma na celu wykształcenie umiejętności wskazywania środków stylistycznych. Niektóre pojęcia znajdują się w części Pakiet wiedzy. Sprawdź zawartość tabeli prezentującej wybrane środki językowe.

- 2.1. antyteza, 2.2. metafora, 2.3. antyteza, 2.4. apostrofa, animizacja, 2.5. oksymoron
2.6. alegoria, 2.7. anafora, 2.8. metafora, 2.9. anafora, 2.10. pytanie retoryczne.

| ĆWICZENIE 3

Wykonywanie ćwiczeń możesz poprzedzić krótkim wprowadzeniem teoretycznym dotyczącym rodzajów i funkcji środków stylistycznych.

Różnicuj formy pracy, by moderować aktywność uczniów. Proponuj pracę indywidualną, w parach, zespołową.

Zachęć uczestników warsztatów do pracy w parach. Zwróć uwagę na to, by uczniowie poprawnie nazwali odpowiednie środki stylistyczne. Warto podkreślić rolę wskazanych środków w tekście.

Poniższe cytaty pochodzą z 6. sezonu serialu dokumentalnego pt. „Efekt Domina”. Nazwij podkreślone środki stylistyczne zawarte w wypowiedziach bohaterów i określ ich funkcję.

1. „To jest kryzys humanitarny. Nasze dzieci głodują. Nasze dzieci umierają. Nasze matki nie mają gdzie rodzić. Nie mają dostępu do badań w czasie ciąży” – stwierdza Elia Lovera, założycielka organizacji Comparte por unavida Colombia

2. „Przyjechałam z walizką pełną złudzeń, nadziei i wiary” – wyznaje Maria, która jest jedną z wielu osób, które musiały porzucić swoje domy.

3. „Puspa przeżyła dramat. Doznała ogromnej krzywdy z rąk mężczyzny i wielkiego niezrozumienia ze strony bliskich. Podniosła się... Jest wolna. Wielką ceną czasem płaci się za wolność”.

4. Rajendra Gautam: „To jest przerażająca sytuacja. Tysiące dzieci wywozi się do Indii do niebezpiecznej pracy albo by przemycały narkotyki lub by pobrać ich organy do przeszczepu. Po prostu traktuje się je jak towar”.

5. Mathe Moshebi, pracownik terenowy SOS Children's Villages Lesotho: „Dzieci cierpią najbardziej. Ich rozwój emocjonalny, społeczny, psychiczny, edukacja, ich zdrowie – to wszystko jest bardzo zaburzone. Dlatego staramy się objąć opieką jak najwięcej dzieci i zmienić ich życie”.

6. Dominika Kulczyk: „To miejsce, gdzie współczesna cywilizacja zagląda rzadko. Jest wielka bieda, dzieci chodzą niedożywione, rozprzestrzeniają się groźne choroby, z których chyba najgroźniejsza jest malaria. Dlatego moja fundacja wspiera walkę z nią i pomaga dostarczyć wodę zdatną do picia, co znacząco poprawi jakość życia tutejszej ludności”.

7. George Achibra Sr: „Uważam, że jeśli chodzi o handel dziećmi, to zaledwie dotykamy wierzchołka góry lodowej. Społeczeństwo musi działać. Oprawcy muszą trafić przed sądy. Prawo musi być skuteczne”.

8. Mike: „Balet dał mi głos, dał mi siłę i, jako małemu chłopcu, dał mi poczucie mocy, żeby rozmawiać z dużymi ludźmi i nie czuć się już dłużej matym. A teraz mogę wykorzystać to doświadczenie, żeby wpłynąć na dzieciaki, na ich sposób myślenia, żeby poprowadzić je, dokądkolwiek zechcą”.

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Ćwiczenie pozwala uświadomić uczniom, że środki stylistyczne występują nie tylko w tekstach poetyckich, lecz także pełnią ważną funkcję w codziennych wypowiedziach.

We wskazanych przykładach uczniowie rozpoznają środki językowe (zob. Pakiet wiedzy) i przekonują się o ich różnym zastosowaniu. Należy zwrócić uwagę na znaczenie poszczególnych środków w omawianych przykładach, np. anafora pozwala zwrócić uwagę na konkretny element wypowiedzi, który dzięki powtórzeniu staje się istotny, zapamiętany.

3.1. anafora, 3.2. metafora, wyliczenie, 3.3. epitet, 3.4. porównanie, 3.5. wyliczenie, 3.6. animizacja, 3.7. metafora, 3.8. animizacja, 3.9. anafora.

| ĆWICZENIE 4

Przygotuj materiały dla uczniów z tekstem „Mali niewolnicy”, który mają przeredagować, uwzględniając wybraną funkcję (impresywną, ekspresywną albo poetycką) i stosując w tekście 5 wybranych środków językowych.

Poniżej zamieszczono krótki opis sytuacji dzieci w Ghanie. Przeredaguj go tak, by stworzyć tekst pełniący prymarnie (głównie) jedną z wybranych funkcji:

- ekspresywną (tekst ukazujący emocje nadawcy),
- impresywną (tekst skierowany na wywarcie wpływu na słuchaczy),
- poetycką (tekst skupiony na estetyce wypowiedzi).

Użyj co najmniej 5 różnych środków stylistycznych. Nazwij je i określ, jak wpłynęły na charakter przekazu.

„Mali niewolnicy”

Nie ma na świecie żadnego kraju, w którym niewolnictwo byłoby legalne, jednak w Ghanie odbywa się handel ludźmi. Rodzice sprzedają do pracy swoje dzieci nawet za kilkadziesiąt dolarów rocznie, żeby łowiły ryby na jeziorze Wolta. Są źle traktowane, bite, głodzone, nie chodzą do szkoły, chorują, mało śpią. Nie mogą wrócić do domu, ponieważ zostałyby ponownie sprzedane. Nie ma skutecznego systemu opieki, dlatego powstają pomagające im wioski życia, do których zabiera się dzieci.

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Zaproponowane ćwiczenie ma uświadomić uczniom możliwość realizacji różnych celów w zależności od zastosowania określonych środków stylistycznych. W wypowiedziach skoncentrowanych na realizacji funkcji ekspresywnej, impresywnej czy poetyckiej będą używane inne środki językowe. Warto zwrócić uwagę, że nie tylko tekst o prymarnej funkcji impresywnej może skutecznie przekonywać słuchaczy.

I ĆWICZENIE 5

Przygotuj materiały dla uczniów z zestawem tematów oraz środków językowych (dla kilku grup). Podziel klasę na czteroosobowe grupy, które otrzymują jeden temat z 5 proponowanych i losują zestaw środków, które mają zastosować. Uczniowie mają skonstruować krótkie (liczące ok. 70 słów) wypowiedzi, które prezentują, rozpoznając i omawiając zastosowane środki. Zaleca się wykonywanie tego ćwiczenia w grupach ze względu na dość wysoki stopień trudności.

Pracujecie w czteroosobowych grupach. Każdej z nich zostaje przydzielony inny temat. Zadaniem jest skonstruowanie krótkiej (liczącej ok. 70 słów) wypowiedzi. Następnie każda z grup losuje 4 kartki z nazwami środków stylistycznych, których należy użyć w tekście będącym rozwinięciem tezy zakreślonej w temacie. Po wykonaniu zadania przedstawiciel grupy odczytuje treść przygotowanej wypowiedzi, a pozostali uczniowie wskazują środki stylistyczne użyte w tekście i omawiają ich funkcje.

1. Wolność jako marzenie. 2. Wolność jako wyzwanie. 3. Wolność jako zagrożenie.
4. Wolność jako wartość. 5. Wolność jako dar.

Skopiuj/Wytnij

ANAFORA	ANIMIZACJA	ANTYTEZA
ALEGORIA	APOSTROFA	ELIPSA
EPITET	GRADACJA	HIPERBOLA
INWERSJA	METAFORA	METONIMIA
NEOLOGIZM	OKSYMORON	ONOMATOPEJA
PARADOKS	PERYFRAZA	PORÓWNANIE
PYTANIE RETORYCZNE	WYKRZYKNIECIE	WYLICZENIE

I ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Uczniowie praktycznie wykorzystują zdobytą wiedzę, używając środków językowych w celach perswazyjnych. Opracowują krótkie teksty, uczą się bronić swojego zdania, przekonywać, biorą udział w dyskusji. Uczniowie pośrednio zdobywają też kompetencje miękkie – pracują zespołowo, dyskutują na temat określonego problemu oraz sposobu realizacji zadania, uczą się dyscypliny wypowiedzi (zamykając całą wypowiedź w 70 czy 100 słowach). Ponadto, nadając wypowiedzi odpowiednią formę, stosując określone środki, decydują o funkcji pełnionej przez daną wypowiedź.

Uczniowie pracują w czteroosobowych grupach, opracowując jeden temat z 5 proponowanych, w ok. 70 słowach mają zastosować wylosowany zestaw środków, a następnie omówić zadanie. Ćwiczenie 5 łączy umiejętność tworzenia tekstu na określony temat z zastosowaniem wskazanych środków stylistycznych. Zaleca się wykonywanie tego ćwiczenia w grupach ze względu na dość wysoki stopień trudności.

| ĆWICZENIE 6

Przygotuj kartki z tematami dotyczącymi wolności w różnych aspektach (6 propozycji). Podziel klasę na 6 grup. Każda grupa wybiera jedno spośród rozłożonych na kartkach poleceń zredagowania tekstu, który ma liczyć 100 słów. Kartki z tekstami są przekazywane kolejnej grupie, która rozpoznaje zastosowane środki. Możesz przeprowadzić to ćwiczenie w formie quizu (zwycięża zespół/uczeń, który poda najwięcej prawidłowych odpowiedzi). Należy zwrócić uczniom uwagę, by w wypowiedziach dobierali odpowiednie środki językowe.

Podzielcie klasę na grupy. Każda z nich wybiera jedno spośród rozłożonych na kartkach poleceń zredagowania tekstu związanego z problemem wolności. Prace liczące 100 słów są przekazywane następnej grupie, która identyfikuje wykorzystane środki językowe.

- Przekonaj klasę, że w porównaniu do bohaterów „Efektu Domina” masz więcej wolności od swoich rówieśników na świecie.
- Wolność czy ograniczenia w architekturze? Odwołaj się do względów bezpieczeństwa.
- Napisz krótkie ogłoszenie do gazetki szkolnej, dotyczące konieczności segregacji śmieci. Uwzględnij relacje między wolnością a dobrem społecznym.
- Napisz odezwę do koleżanek i kolegów ze swojej klasy, by przekonać ich do rezygnacji z wycieczki szkolnej w celu zdobycia środków na cel charytatywny.
- Zachęć w formie wpisu na portalu społecznościowym swoich przyjaciół do konkretnej pomocy w środowisku lokalnym – np. w domu dziecka, w domu seniora itp.
- Strój wyraża mnie i moją wolność – przekonaj o tym dyrektora i komitet rodzicielski. Napisz uzasadnienie w formie listu otwartego, dlaczego nie chcecie nosić szkolnych mundurków.

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Uczniowie praktycznie wykorzystują zdobytą wiedzę, używając środków językowych w celach perswazyjnych. Opracowują krótkie teksty, uczą się bronić swojego zdania, przekonywać, biorą udział w dyskusji. Uczniowie pośrednio zdobywają też kompetencje miękkie – pracują zespołowo, dyskutują na temat określonego problemu oraz sposobu realizacji zadania, uczą się dyscypliny wypowiedzi (zamykając całą wypowiedź w 70 czy 100 słowach). Ponadto, nadając wypowiedzi odpowiednią formę, stosując określone środki, decydują o funkcji pełnionej przez daną wypowiedź.

Warto przeprowadzić to zadanie w formie quizu, by uczyć w formie zabawy. Klasa podzielona na kilka grup (np. 6) opracowuje tekst liczący 100 słów. Każda grupa przekazuje swoją pracę kolejnej, by ta rozpoznała użyte środki. Zwycięża zespół/uczeń, który poda najwięcej prawidłowych odpowiedzi.

Nazwa środka	Definicja	Przykład
ANAFORA	Rozpoczynanie kolejnych segmentów wypowiedzi od tego samego wyrazu (lub grupy wyrazów); koncentruje uwagę odbiorcy na danym elemencie wypowiedzi, sprzyja zapamiętaniu powtarzanych fragmentów.	<i>Nigdy już nie będzie tak jak kiedyś, nigdy już nie usłyszę jej radosnego głosu, nigdy już nie zobaczę mojej ukochanej żony.</i>
ANTYTEZA	Zestawienie ze sobą dwóch fragmentów wypowiedzi o znaczeniu przeciwnym; pozwala uchwycić opozycyjność pewnych sądów i opinii.	<i>Lepiej przeżyć ból rozstania, niż nigdy nikogo nie pokochać.</i>
ELIPSA	Pominięcie elementu wypowiedzi, który łatwo może być zrekonstruowany przez słuchacza; konstrukcja niepełna, ale znaczeniowo zamknięta; często występuje w postaci równoważnika zdania; koncentruje uwagę odbiorcy na pominiętej części tekstu.	<i>Twarz kapitana teraz gniewna i pełna obaw, a jeszcze przed chwilą – radosna i promienna.</i>
GRADACJA	Stopniowanie znaczeń polegające na zachowaniu odpowiedniej kolejności elementów wypowiedzi nazywających daną cechę według porządku rosnącego albo malejącego; wzmacnia wyrazistość i kwiecistość stylu.	<i>Mało powiedziane, że była ładna, a nawet – że piękna, ona po prostu ołsniewała urodą i promienną wewnętrznym blaskiem.</i>
HIPERBOLA	Figura retoryczna polegająca na wyolbrzymieniu wyglądu, znaczenia, działania pewnych osób, rzeczy, zdarzeń; występuje m.in. w tekstach poetyckich, przemówieniach oraz w wypowiedziach potocznych; buduje przekaz emocjonalny poprzez uwypuklenie pewnych treści.	<i>Zakończenie liceum to szczególna chwila, rodzice pękali z dumy, a babcia ze wzruszenia wylała całe morze łez.</i>
METAFORA	Zestawienie ze sobą odległych semantycznie wyrazów, które razem przekazują inne znaczenie niż cząstkowe sensy dosłowne poszczególnych elementów; zamierzona zmiana, dzięki której powstaje nowa całość, wyróżnia się metaforę poetycką i potoczną (często używaną w codziennej polszczyźnie); środek ten odgrywa ważną rolę w języku, m.in. pozwala narzucić określoną wartość pewnym pojęciom czy zdarzeniom.	<i>Tak długo stary major zbierał okruchy nadziei, aż na horyzoncie zajaśniała jutrzienka wolności, a jego oprawcy zostali wyrzuceni na śmietnik historii.</i>
METONIMIA	Zastąpienie nazwy przedmiotu czy zjawiska nazwą innego, pozostającego z nim w pewnej zależności; może zwiększać wyrazistość wypowiedzi poprzez uzyskanie efektu skrótowości; zabieg ten wpływa również na wyobraźnię odbiorcy.	<i>Wreszcie mieli własny dach nad głową, wieczorem mogli posłuchać Chopina, poczytać Herberta, zjeść uroczystą kolację i wypić dwie lampki.</i>
PARADOKS	Chwył retoryczny wskazujący na sprzeczność między elementami wypowiedzi, pozwala odkryć zaskakującą prawdę (np. życiową, literacką, filozoficzną); jego funkcją jest zaskoczenie odbiorcy, uwypuklenie pewnych cech danego zjawiska.	<i>To, co mamy, najbardziej docenimy wówczas, gdy przyjdzie nam to stracić. Zwykle to ludzie najbiedniejsi potrafią dać nam najwięcej.</i>
PERYFRAZA	Zastąpienie wyrazu lub frazy bardziej rozbudowanym opisem; uniknięcie wypowiedzenia czegoś wprost, wzbogacenie przekazu, wpływa na ozdobność stylu.	<i>W stolicy Wielkopolski odbyło się uroczyste odsłonięcie pomnika autora „Pana Tadeusza”.</i>
PORÓWNIANIE	Zestawienie ze sobą dwóch lub więcej składników, zwrócenie uwagi odbiorcy na pewną cechę zestawianych zjawisk, wskazanie ich podobieństw, najczęściej za pomocą odpowiednich elementów konstrukcyjnych (spójników albo przysłówków porównawczych), np. jak, jako, jakby, niby, na kształt, jak gdyby.	<i>Blady niczym ściana żołnierz stał jak wryty przed dowódcą, czuł się, jakby niebo zaraz miało zaważyć mu się na głowę.</i>
PYTANIE RETORYCZNE	Pytanie pozorne, formułowane nie w celu uzyskania odpowiedzi, ale dla podkreślenia przekonania mówcy; angażuje uwagę słuchaczy, zaskakuje interlokutora, może służyć refleksji, podkreśleniu własnych sądów.	<i>Czyż retoryka nie jest potrzebna? Czy nie rozumiesz, że to nie ma sensu? Jak można tak ciągle kłamać?</i>
WYLICZENIE	Wymienianie kolejnych elementów wskazywanych w wypowiedzi; porządkuje wypowiedź, uzmysławia wielość i różnorodność omawianych zjawisk..	<i>Miał posprzątać pokój, ugotować obiad, wyjść z psem na spacer, a on cały czas ogląda mecz!</i>

ĆWICZENIE 2

W ramce zapisano nazwy środków stylistycznych. Dopasuj je do poniższych cytatów. Zastanów się, w jaki sposób pojęcie wolności jest przedstawiane w cytowanych zdaniach?

**metafora, animizacja, oksymoron, alegoria, anafora,
pytanie retoryczne, antyteza, apostrofa**

1. *Lepszy na wolności kęsek lada jaki, niżli w niewoli przysmaki.* (Jean de la Fontaine, *Bajki*)
2. *Bo wolność krzyżami się mierzy!* (Felix Konarski, *Czerwone maki na Monte Cassino*)
3. *Lepsza wolność chuda niż niewola hojna* (przysłowie)
4. *Wolność! Ty najpierwsza z własności człowieka, bez której inne nikną i szczęście ucieka.*
(Adam Jerzy Czartoryski, *Bard polski*)
5. *Człowiek jest skazany na wolność.* (Jean Paul Sartre, *Byt i nicość*)
6. *– bo mówi mądry wąż który na drzewie mieszka
który drzewo opłata który drzewem rządzi
że zginie ten który opuści drzewo
od pragnienia i głodu ze strachu przed sobą
choćby swoją ucieczkę nazwał pięknie wolność* (Zbigniew Herbert, *Mały ptaszek*)
7. *Wolność kocham i rozumiem
Wolności oddać nie umiem* (Chłopcy z Placu Broni, Bogdan Łyszczewicz, *Kocham wolność*)
8. *Wolność to diament do oszlifowania
A zabłyśnie blaskiem nie do opisania.* (Marek Grechuta, *Wolność*)
9. *Wolność. Po co wam wolność? Macie przecież telewizję.
Wolność. Po co wam wolność? Macie przecież Interwizję, Eurowizję Wolność. Po co wam wolność?
Macie przecież tyle pieniędzy.* (Kult, Kazik Staszewski, *Po co wolność*)

ĆWICZENIE 3

Poniższe cytaty pochodzą z 6. sezonu serialu dokumentalnego pt. „Efekt Domina”. Nazwij podkreślone środki stylistyczne zawarte w wypowiedziach bohaterów i określ ich funkcję.

1. „To jest kryzys humanitarny. Nasze dzieci głodują. Nasze dzieci umierają. Nasze matki nie mają gdzie rodzić. Nie mają dostępu do badań w czasie ciąży” – stwierdza Elia Lovera, założycielka organizacji Comparte por unavida Colombia

2. „Przyjechałam z walizką pełną złudzeń, nadziei i wiary” – wyznaje Maria, która jest jedną z wielu osób, które musiały porzucić swoje domy.

3. „Puspa przeżyła dramat. Doznała ogromnej krzywdy z rąk mężczyzny i wielkiego niezrozumienia ze strony bliskich. Podniosła się... Jest wolna. Wielką ceną czasem płaci się za wolność”.

4. Rajendra Gautam: „To jest przerażająca sytuacja. Tysiące dzieci wywozi się do Indii do niebezpiecznej pracy albo by przemycały narkotyki lub by pobrać ich organy do przeszczepu. Po prostu traktuje się je jak towar”.

5. Mathe Moshebi, pracownik terenowy SOS Children's Villages Lesotho: „Dzieci cierpią najbardziej. Ich rozwój emocjonalny, społeczny, psychiczny, edukacja, ich zdrowie – to wszystko jest bardzo zaburzone. Dlatego staramy się objąć opieką jak najwięcej dzieci i zmienić ich życie”.

6. Dominika Kulczyk: „To miejsce, gdzie współczesna cywilizacja zagląda rzadko. Jest wielka bieda, dzieci chodzą niedożywione, rozprzestrzeniają się groźne choroby, z których chyba najgroźniejsza jest malaria. Dlatego moja fundacja wspiera walkę z nią i pomaga dostarczyć wodę zdatną do picia, co znacząco poprawi jakość życia tutejszej ludności”.

7. George Achibra Sr: „Uważam, że jeśli chodzi o handel dziećmi, to zaledwie dotykamy wierzchołka góry lodowej. Społeczeństwo musi działać. Oprawcy muszą trafić przed sądy. Prawo musi być skuteczne”.

8. Mike: „Balet dał mi głos, dał mi siłę i, jako małemu chłopcu, dał mi poczucie mocy, żeby rozmawiać z dużymi ludźmi i nie czuć się już dłużej matym. A teraz mogę wykorzystać to doświadczenie, żeby wpłynąć na dzieciaki, na ich sposób myślenia, żeby poprowadzić je, dokądkolwiek zechcą”.

ĆWICZENIE 4

Poniżej zamieszczono krótki opis sytuacji dzieci w Ghanie. Przeredaguj go tak, by stworzyć tekst pełniący prymarnie (głównie) jedną z wybranych funkcji:

- ekspresywną (tekst ukazujący emocje nadawcy),
- impresywną (tekst skierowany na wywarcie wpływu na słuchaczy),
- poetycką (tekst skupiony na estetyce wypowiedzi).

Użyj co najmniej 5 różnych środków stylistycznych. Nazwij je i określ, jak wpłynęły na charakter przekazu.

„Mali niewolnicy”

Nie ma na świecie żadnego kraju, w którym niewolnictwo byłoby legalne, jednak w Ghanie odbywa się handel ludźmi. Rodzice sprzedają do pracy swoje dzieci nawet za kilkadziesiąt dolarów rocznie, żeby łowiły ryby na jeziorze Wołta. Są źle traktowane, bite, głodzone, nie chodzą do szkoły, chorują, mało śpią. Nie mogą wrócić do domu, ponieważ zostałyby ponownie sprzedane. Nie ma skutecznego systemu opieki, dlatego powstają pomagające im wioski życia, do których zabiera się dzieci.

ĆWICZENIE 5

Pracujecie w czteroosobowych grupach. Każdej z nich zostaje przydzielony inny temat. Zadaniem jest skonstruowanie krótkiej (liczącej ok. 70 słów) wypowiedzi. Następnie każda z grup losuje 4 kartki z nazwami środków stylistycznych, których należy użyć w tekście będącym rozwinięciem tezy określonej w temacie. Po wykonaniu zadania przedstawiciel grupy odczytuje treść przygotowanej wypowiedzi, a pozostali uczniowie wskazują środki stylistyczne użyte w tekście i omawiają ich funkcje.

ĆWICZENIE 6

Pracujecie w grupach. Każda z nich wybiera jedno spośród rozłożonych na kartkach poleceń zredagowania tekstu związanego z problemem wolności. Prace liczące 100 słów są przekazywane następnej grupie, która identyfikuje wykorzystane środki językowe.

Finis coronat opus *czyli koniec wieńczy dzieło*

JOANNA SMÓL

KATARZYNA ZAGÓRSKA

KARTA SCENARIUSZA

WPROWADZENIE

Zajęcia podsumowujące mają na celu uruchomienie wszystkich umiejętności, które zdobyli uczniowie realizujący zadania w ramach niniejszego cyklu. Każda z części realizowała inny cel, niemniej wszystkie zmierzały ku efektowi końcowemu: wykształceniu umiejętności stworzenia takiego tekstu, który nie tylko zawiera odpowiednią porcję wiedzy, ale także przekonuje odbiorcę, potrafi go poruszyć, zachwycić piękną, a zarazem stosowną do okoliczności formą przekazu. Odpowiednie sformułowanie tematu, zebranie argumentów, nadanie wypowiedzi adekwatnej formy, a także dobór właściwych formuł językowych pozwalają na sprawne komunikowanie się, skuteczne przekonywanie rozmówców oraz umożliwiają zabieranie głosu w sprawach szczególnie ważnych.

CELE

- Kształcenie umiejętności przygotowania spójnej wypowiedzi z zachowaniem odpowiednich elementów kompozycyjnych oraz świadomego użycia właściwych argumentów i środków językowych, służących funkcjom *docere*, *movere*, *delectare* (uczących, poruszających, zachwycających)
- Opracowanie wystąpienia o charakterze perswazyjnym (skutecznego komunikacyjnie)
- Kształcenie kompetencji miękkich, umożliwiających zastosowanie środków językowych służących funkcjom pozajęzykowym, zorientowanym aksjologicznie oraz podejmowanie działań społecznych

PRZEBIEG ZAJĘĆ

W tabeli umieszczamy informacje o tym, jakie ćwiczenia będą dalej dostępne (ich liczba, szczegółowy problem, którego dotyczy każde ćwiczenie, techniczne wskazówki dla nauczyciela). Rozwiązania i komentarze do ćwiczeń znajdują się na końcu scenariusza.:

Nazwa środka	Problem	Wskazówki dla nauczyciela
1	Wolność a etyka. Granice wolności	Przedyskutuj podany temat na forum klasy. Ustal wspólnie z uczniami, moderując rozmowę, jakie są granice wolności, co je określa i w jaki sposób są naruszane? Czas: 10 minut
2	Prawne aspekty wolności – uprawnienia przysługujące obywatelom RP	Zaproponuj uczniom wcześniejsze zapoznanie się (najlepiej w domu) z rozdziałem Konstytucji RP pt. <i>Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela</i> . Podziel uczniów na grupy, w których przedyskutują problem, a następnie wybrany przedstawiciel grupy przedstawi rezultaty pracy na forum całej klasy. Czas: 10 minut na pracę w grupach, czas na prezentację stanowisk zależy od liczby grup

3	Dyskusja na temat prawnych i społecznych kwestii związanych z wolnością, której rezultatem jest zredagowanie obszernego tekstu retorycznego	<p>Uprzedź uczniów przed warsztatami, żeby przygotowali w domu odpowiednie cytaty, zebrali argumenty itp.</p> <p>Podaj uczniom temat i omów zadanie. Podczas warsztatów uczniowie redagują tekst, wykorzystując wcześniej nabyte umiejętności retoryczne. Wybrane teksty mogą zostać głośno odczytane, a następnie ich treść poddana dyskusji.</p> <p>Uczniowie pracują w grupie (A) oraz indywidualnie (B).</p> <p>Czas: 15 minut – na przygotowanie tekstu; czas na odczytanie i dyskusję w zależności od liczby uczniów biorących udział w projekcie</p>
4	Projekty podsumowujące cykl warsztatów retorycznych	<p>Zaproś uczniów do podsumowania całości warsztatów dotyczących wolności.</p> <p>Uczniowie wybierają i opracowują wybrany temat (jeden z 8 proponowanych: A–H).</p> <p>Zróżnicuj formy i czas pracy (indywidualna, w parach, w grupach), dostosowując je do tematów projektów wybranych przez uczniów; zwróć uwagę na konieczność wcześniejszego przygotowania materiałów (czy ewentualnego ich uzupełnienia po zakończeniu warsztatów jako ewaluacja projektu).</p> <p>Zadania umożliwiają zróżnicowanie form, celów, tematyki oraz poziomu trudności prac w zależności od potrzeb i możliwości danej klasy.</p> <p>Czas: zależny od liczby i rodzaju wybranych projektów</p>

OD SŁOWA DO DZIAŁANIA

W ostatniej części propozycji scenariuszowych zwracamy uwagę na różne aspekty wolności, by wyposażać uczestników warsztatów nie tylko w narzędzia językowe, ale szeroko rozumiane kompetencje komunikacyjne. Warto zwracać uwagę na codzienne wymiary wolności, by nauczyć młodzież dostrzegać problemy i szukać rozwiązań, by formować przekonanie, że warto angażować się w życie społeczne, być jego aktywnym uczestnikiem. Istotne w tej części jest zatem zwrócenie uwagi na takie aspekty, jak wartościowanie w języku, wybór argumentacji, odpowiednie jej zastosowanie, perswazja w celu przekonania do idei, działania, pomysłu oraz skutecznej aktywności, szczególnie ukierunkowanej społecznie. Zadania stanowią propozycję podsumowania całego projektu w formie konkretnych działań. Ważne jest zatem, by najpierw zauważyć problem, podjąć decyzję, umieć się zaangażować i właściwie, skutecznie pomóc. Służą temu warsztaty poświęcone wolności. Język w działaniu przekonuje do wartościowych inicjatyw, akcji, aktywności w najbliższym otoczeniu (miejscu nauki, zamieszkania), zarówno w środowisku lokalnym, jak też w perspektywie globalnej.

ĆWICZENIE 1

Przedyskutuj podany temat na forum klasy.
Ustal wspólnie z uczniami, moderując rozmowę, jakie są granice wolności, co je określa i w jaki sposób są naruszane?

Odwołując się do hasła Kulczyk Foundation „Bo najważniejszy jest człowiek”, uzasadnij w kilku zdaniach potrzebę troski o właściwe zakreślanie granic wolności. Podaj przykłady dbania o nie bądź ich naruszania, znane z własnego środowiska.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Uczniowie uzasadniają, w jaki sposób rozumieją hasło fundacji Dominiki Kulczyk „Bo najważniejszy jest człowiek” w odniesieniu do troski o właściwe zakreślanie granic wolności. W krótkich, kilkuzdaniowych tekstach bądź wystąpieniach powinni podać przykłady dbania o granice (bądź ich naruszania), wykazując się umiejętnościami zdobytymi podczas cyklu warsztatów (ujęcie tematu, gromadzenie materiału, dobór argumentów, środków językowych). Ćwiczenie może pomóc w zrozumieniu konieczności diagnozowania sytuacji, dostrzegania i nazywania otaczającej nas rzeczywistości. Działania językowe (o charakterze perswazyjnym) wpływają zatem na podejmowanie decyzji (np. by komuś pomóc bądź podjąć potrzebne inicjatywy społeczne).

ĆWICZENIE 2

Zaproponuj uczniom wcześniejsze zapoznanie się (najlepiej w domu) z rozdziałem Konstytucji RP pt. *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*.
Podziel uczniów na grupy, w których przedyskutują problem, a następnie wybrany przedstawiciel grupy przedstawi rezultaty pracy na forum całej klasy.

Drugi rozdział Konstytucji RP jest zatytułowany *Wolności, prawa i obowiązki człowieka i obywatela*. Pracując w 5 grupach, podajcie przykłady uprawnień przysługujących obywatelom naszego kraju, czyli wolności i prawa:

- osobiste,
- polityczne,
- ekonomiczne,
- socjalne,
- kulturalne.

ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

W kolejnym ćwiczeniu tekst stanowiący źródło prawa (rozdział Konstytucji RP) może pomóc uczniom połączyć teorię (legislacyjną) z praktyką (codziennego życia), a zatem zrozumieć wolności i prawa oraz określić postawy obywatelskie. Pracując w grupach, uczestnicy warsztatów redefiniują pojęcie „wolność”, sprawdzają, czy i w jaki sposób postrzegają wolności i prawa, czy je znają, czy potrafią z nich korzystać. Forma dyskusji oraz praca w 5 grupach ułatwia uczniom wypowiedzenie się i sprecyzowanie, czym jest wolność w teorii i praktyce. Ich zadaniem jest podanie przykładów uprawnień przysługujących obywatelom Polski, jakim są wolności i prawa, zgodnie z porządkiem zapisu konstytucyjnego (osobiste, polityczne, ekonomiczne, socjalne, kulturalne).

| ĆWICZENIE 3

Uprzedź uczniów przed warsztatami, żeby przygotowali w domu odpowiednie cytaty, zebrali argumenty itp. Podaj uczniom temat i omów zadanie. Podczas warsztatów uczniowie redagują tekst, wykorzystując wcześniej nabyte umiejętności retoryczne. Wybrane teksty mogą zostać głośno odczytane, a następnie ich treść poddana dyskusji.

Uczniowie pracują w grupie (A) oraz indywidualnie (B).

Przedyskutujcie z klasą temat prawnych i społecznych aspektów rozumienia wolności. Przed jej rozpoczęciem zgromadźcie argumenty (przykłady, cytaty) potrzebne do uzasadnienia stawianych tez.

A. Podzielcie klasę na 2 grupy. Wyjaśnijcie, jak rozumiecie:

- wolność jako prawo,
- wolność jako obowiązek.

Każda grupa uzasadnia jedną z powyższych tez:

- na podstawie Konstytucji RP,
- na podstawie swoich doświadczeń rodzinnych, społecznych, medialnych,
- na podstawie materiałów 6. sezonu „Efektu Domina”,

B. Po dyskusji i zebraniu wniosków zredaguj tekst na temat: *Czym jest wolność, jakie są jej zagrożenia, jak ją ratować w środowisku lokalnym, w kraju, w Europie lub na świecie?*

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Następne ćwiczenie składa się z dwóch części. Część A umożliwia uczniom scharakteryzowanie wolności w praktyce. Służy temu dyskusja na temat prawnych oraz społecznych aspektów jej funkcjonowania. Młodzież, pracując w dwóch grupach, ma uzasadnić dwie tezy: wolność jako prawo oraz wolność jako obowiązek (każda grupa uzasadnia jedną tezę). Proponowane są trzy konteksty: zapis Konstytucji RP, doświadczenia rodzinne, społeczne, medialne oraz materiały 6. sezonu „Efektu Domina”. Część B stanowi zachętę do działań indywidualnych, stanowiących rezultat części A, czyli zredagowania tekstu na temat: Czym jest wolność, jakie są jej zagrożenia, jak ją ratować w środowisku lokalnym, w kraju, w Europie lub na świecie? Może być to zadanie zrealizowane na lekcji bądź podsumowanie warsztatu (z określonym przeznaczeniem, np. artykuł do gazetki szkolnej, na stronę szkoły itp.).

| ĆWICZENIE 4

Zaproś uczniów do podsumowania całości warsztatów dotyczących wolności. Uczniowie wybierają i opracowują wybrany temat (jeden z 7 zaproponowanych: A–G). Zróznicuj formy i czas pracy (indywidualna, w parach, w grupach), dostosowując je do tematów projektów wybranych przez uczniów; zwróć uwagę na konieczność wcześniejszego przygotowania materiałów (czy ewentualnego ich uzupełnienia po zakończeniu warsztatów jako ewaluacja projektu). Zadania umożliwiają zróznicowanie form, celów, tematyki oraz poziomu trudności prac w zależności od potrzeb i możliwości danej klasy.

Jako podsumowanie warsztatów opracujcie teksty perswazyjne zachęcające do konkretnych działań czy też będące już przejawem takiej realizacji.

Poniżej przedstawiono kilka propozycji do wyboru. Każda z nich daje możliwość wykorzystania narzędzi retorycznych, a zarazem umożliwia wpływanie na rzeczywistość wokół nas.

PROPOZYCJE DZIAŁAŃ:

- A.** Podzielcie klasę na 8 grup, z której każda ogląda inny odcinek 6. sezonu „Efektu Domina”. Zwróćcie uwagę na to, jak naruszana jest wolność w prezentowanych państwach. Przygotujcie wskazania, w jaki sposób należy o nią walczyć.
- B.** Wspólnie napiszcie list/listy do organizacji humanitarnych mające na celu zwrócenie uwagi na wybrany problem poruszony w obejrzanym filmie dokumentalnym.
- C.** Zaplanujcie realizację wybranej inicjatywy społecznej, która ma pomóc rozwiązać problem ograniczania wolności w najbliższym otoczeniu.
- D.** Czego życzylibyście dzieciom na całym świecie z okazji Dnia Dziecka? Napiszcie (indywidualnie) teksty liczące 10–12 zdań.
- E.** Omówcie aktualne problemy dzieci lub młodzieży z lokalnego środowiska, następnie zredagujcie odezwę w ich obronie, przeciwstawiającą się naruszaniu wolności waszych rówieśników.
- F.** Zorganizujcie akcję społeczną mającą pomóc osobom z najbliższego otoczenia. Zredagujcie e-maile z prośbą o pomoc do sponsorów, instytucji, stowarzyszeń, fundacji.
- G.** Zachęćcie koleżanki i kolegów z innych klas do udziału w koncercie charytatywnym. Waszym zadaniem jest zaplanowanie odpowiednich działań w mediach społecznościowych, zredagowanie tekstów internetowych oraz przygotowanie odpowiednich materiałów audiowizualnych.

| ROZWIĄZANIE I KOMENTARZE

Kolejne ćwiczenie ma charakter podsumowania projektu. Kontekst proponowanych tematów stanowi szeroko rozumiana wolność (słowa, sztuki, jednostki). Uczniowie przekonują się, że działania zaczynają się od słowa. Najpierw należy dostrzec problem, nazwać go i ocenić, by chcieć się zaangażować, a w rezultacie działań językowych komuś pomóc, zachęcając i przekonując do współpracy również innych. W zależności od charakteru wybranych projektów uczniowie mogą ich część realizować podczas zajęć lekcyjnych; natomiast jeśli wymagają one większego nakładu pracy, ich realizacja może objąć również czas przeznaczony na pracę domową, wcześniejsze przygotowanie czy ewaluację projektu. Warsztaty retoryczne poświęcone wolności stanowią także element zachęty do aktywności społecznej. Służą temu tematy stanowiące propozycje działań, dające możliwość wykorzystania narzędzi retorycznych, a zarazem wpływania na rzeczywistość wokół nas (walka o wolność, zaangażowanie humanitarne, charytatywne, społeczne, lokalne i globalne, fundraising, redagowanie listów z prośbą o pomoc, zorganizowanie koncertu itp.).

ĆWICZENIE 3

Przedyskutujcie z klasą temat prawnych i społecznych aspektów rozumienia wolności. Przed jej rozpoczęciem zgromadźcie argumenty (przykłady, cytaty) potrzebne do uzasadnienia stawianych tez.

A. Podzielcie klasę na 2 grupy. Wyjaśnijcie, jak rozumiecie:

- wolność jako prawo,
- wolność jako obowiązek.

Każda grupa uzasadnia jedną z powyższych tez:

- na podstawie Konstytucji RP,
- na podstawie swoich doświadczeń rodzinnych, społecznych, medialnych,
- na podstawie materiałów 6. sezonu „Efektu Domina”,

B. Po dyskusji i zebraniu wniosków zredaguj tekst na temat: *Czym jest wolność, jakie są jej zagrożenia, jak ją ratować w środowisku lokalnym, w kraju, w Europie lub na świecie?*

ĆWICZENIE 4

Jako podsumowanie warsztatów opracujcie teksty perswazyjne zachęcające do konkretnych działań czy też będące już przejawem takiej realizacji.

Poniżej przedstawiono kilka propozycji do wyboru. Każda z nich daje możliwość wykorzystania narzędzi retorycznych, a zarazem umożliwia wpływanie na rzeczywistość wokół nas.

PROPOZYCJE DZIAŁAŃ:

A. Podzielcie klasę na 7 grup, z której każda ogląda inny odcinek 6. sezonu „Efektu Domina”. Zwróćcie uwagę na to, jak naruszana jest wolność w prezentowanych państwach. Przygotujcie wskazania, w jaki sposób należy o nią walczyć.

B. Wspólnie napiszcie list/listy do organizacji humanitarnych mające na celu zwrócenie uwagi na wybrany problem poruszony w obejrzanym filmie dokumentalnym.

C. Zaplanujcie realizację wybranej inicjatywy społecznej, która ma pomóc rozwiązać problem ograniczania wolności w najbliższym otoczeniu.

D. Czego życzylibyście dzieciom na całym świecie z okazji Dnia Dziecka? Napiszcie (indywidualnie) teksty liczące 10–12 zdań.

E. Omówcie aktualne problemy dzieci lub młodzieży z lokalnego środowiska, następnie zredagujcie odezwę w ich obronie, przeciwstawiającą się naruszaniu wolności waszych rówieśników.

F. Zorganizujcie akcję społeczną mającą pomóc osobom z najbliższego otoczenia. Zredagujcie e-maile z prośbą o pomoc do sponsorów, instytucji, stowarzyszeń, fundacji.

G. Zachęćcie koleżanki i kolegów z innych klas do udziału w koncercie charytatywnym. Waszym zadaniem jest zaplanowanie odpowiednich działań w mediach społecznościowych, zredagowanie tekstów internetowych oraz przygotowanie odpowiednich materiałów audiowizualnych.

TEMATY DO DEBATY LUB DYSKUSJI

Zachęcajcie swoich uczniów do rozmowy na ważne tematy. Będzie to doskonała okazja, aby wykorzystali umiejętności retoryczne nabyte podczas realizacji zadań zawartych w tym zeszycie. Zapoznajcie się z 6. sezonem serialu dokumentalnego „Efekt Domina” (dostępny na stronie www.kulczykfoundation.org.pl) i zorganizujcie dyskusje (debaty) na tematy podejmowane w ośmiu odcinkach.

Oto nasze propozycje:

Co dziś znaczy być wolnym?

Ghana „Mali niewolnicy”

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- co to jest wolność?
- wolność rozumiana dosłownie;
- odpowiedzialność związana z wolnością;
- granice wolności.

Co może ograniczać naszą wolność?

Indonezja „Sumba”

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- ograniczenia wolności związane z czynnikami fizycznymi (choroba, sprawność fizyczna, wiek, kreowany w mediach wzorzec atrakcyjnego ciała, wzrost, waga, kolor skóry, płeć);
- ograniczenia wolności związane z czynnikami psychologicznymi (brak wiedzy, stan psychiczny, zdolności);
- ograniczenie związane z czynnikami zewnętrznymi (miejsce zamieszkania, sytuacja ekonomiczna, ograniczenie dostępu do edukacji).

Jak wyrazić swoją wolność?

Kenia „Głosy Kibery”

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- autoekspresja jako forma wolności;
- różnorodność sposobów wyrażenia siebie.

Po co nam marzenia? *Lesotho „Podniebne królestwo”*

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- marzenia, które wyznaczają nam cele;
- możliwość dążenia do realizacji marzeń jako wyraz wolności.

Czy majątek daje wolność? *Wenezuela / Kolumbia „Dla naszych dzieci”*

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- niezależność podejmowania decyzji;
- znaczenie niezależności finansowej w życiu;
- znaczenie niezależności finansowej przy podejmowaniu decyzji.

Czy nasze opinie są naprawdę nasze? *Nepal „Dzieci na sprzedaż”*

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- krytyczne myślenie – umiejętność analizowania i oceniania informacji;
- niezależność w myśleniu – nieuleganie wpływom;
- kłamstwa, fake newsy – jak rozpoznać i jak sobie z nimi radzić;
- techniki wywierania wpływu na ludzi.

Namibia „Pierwszy rower” *Tworzę rozwiązania – więc jestem wolny?*

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- kreatywność;
- generowanie własnych rozwiązań;
- przedsiębiorczość – umiejętność dostrzegania potrzeb i szukania rozwiązań;
- innowacyjność – tworzenie nowych lub udoskonalanie istniejących rozwiązań

Moje działania mają naczenie – zmieniają świat wokół mnie *Peru „Dzieci na ratunek”*

Podczas dyskusji możecie poruszyć zagadnienia:

- poczucie sprawczości, wpływu na własne życie i otoczenie;
- proaktywność – podejmowanie działań z własnej inicjatywy;
- przedsiębiorczość – umiejętność dostrzegania potrzeb i szukania rozwiązań;
- promowanie postawy – dostrzegam problem i reaguję;
- znaczenie wolontariatu i działalności społecznej dla nas i dla otoczenia.

Życzymy powodzenia i owocnych debat!